

MAGYARTANÍTÁS KÜLFÖLDÖN

AZ 1971. SZEPTEMBER 2—3-i
LEKTORI ÉRTEKEZLET ANYAGÁBÓL KÉZIRAT

III.

KIADJA A
MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
ÉS A
NEMZETKÖZI ELŐKÉSZÍTŐ INTÉZET
BUDAPEST
1972

MAGYARTANÍTÁS KÜLFÖLDÖN

III.

Az 1971. szeptember 2-3-i lektori értekezlet anyagából

KÉZIRAT GYANÁNT

Kiadja a

MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM

és a

NEMZETKÖZI ELŐKÉSZÍTŐ INTÉZET

Budapest

1972

A konferenciát szervezte:

Fábián Pál

Az anyagot szerkesztette:

Ginter Károly

Lektorálta:

Horváth Tibor

A kiadvány anyagának szerzői és működési helyük

- P o l i n s z k y Károly művelődésügyi miniszterhelyettes
B a l á z s János, Budapest, ELTE
B á n h i d i Zoltán, Budapest, ELTE
B o d o l a y Géza, Leningrád, egyetem
B o l l a Kálmán, Budapest, ELTE
C s a p l á r o s István, Varsó, egyetem
C s o n k a Ernő, Budapest, Kulturális Kapcsolatok Intézete
D e z s ő László, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete
D o n g a György, London, egyetem
E r d ő s József, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet
F á b i á n Pál, Budapest, ELTE
F o g a r a s i Miklós, Budapest, ELTE
G i n t e r Károly, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet
H e g y i Endre, Budapest, ELTE
H o p p Lajos, Bukarest, egyetem
H o r v á t h Tibor, Budapest, ELTE
J u h á s z János, Budapest, ELTE
K a n z l e r Gyula, Budapest, Művelődésügyi Minisztérium
K e r t é s z Tibor, Bloomington, egyetem
K i s s Jenő, Göttinga, egyetem
K r á l l n é Reményi Mária, Budapest, Nemzetközi Előkészítő
Intézet
L ő r i n c z e Lajos, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete
N a g y János, Kijev, egyetem
O l á h József, Berlin, egyetem
O l á h Tibor, Párizs, egyetem
P r i l e s z k y Csilla, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet
R ó n a i Béla, Maribor, Pedagógiai Főiskola
S o m o s Béla, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet
S z a t h m á r i István, Budapest, ELTE
U h r m a n György, Budapest, Nemzetközi Előkészítő Intézet

P o l i n s z k y Károly

Megnyitó

Kedves Hvtársak!

A Művelődésügyi Minisztérium - egyetértésben a Kulturális Kapcsolatok Intézetével - ez évben is arra kérte Önöket, akik szerte a világban a magyar nyelv és kultúra terjesztésének, népszerűsítésének ügyét szolgálják, hogy vegyenek részt ezen a tanácskozáson. Az úgynevezett "lektori konferenciák" sorában ez a találkozó még csak a harmadik, mégsem érzem túlzásnak megállapítani azt, hogy egy szép és hasznos hagyomány van kialakulóban; nevezetesen az, hogy a külföldi vendégoktatók egymással is, a munkájukat segíteni és irányítani hivatott felettes szervekkel is rendszeresen találkoznak, megbeszélik a közös gondokat. Ezt a hagyományt - ha nem is minden évben a maival azonos formában - folytatni kell, és folytatni is kívánjuk. Remélem, hogy ezzel Önök is egyetértenek.

Ügyeink jelenlegi állása szerint tizennégy országban összesen huszonnégy munkahelyen tevékenykedik olyan magyar vendégprofesszor vagy lektor, aki népköztársaságunk képviselője. Tanácskozásunkra azonban nemcsak azokat hívtuk meg, akik szolgálatukat folytatják vagy most kezdik meg, hanem azoknak részvételére is számítottunk, akik végleg visszatértek Magyarországra. Hadd köszönjem meg ezeknek a munkatársainknak, mielőtt végleg búcsút vennénk tőlük, hogy nemegyszer nehéz körülmények között is helyt álltak, és híven szolgálták célkitűzéseinket, a szocialista magyar műveltség külföldön való megismertetésének ügyét. Kérem őket, hogy a vitákban nyilatkozzanak majd meg, és gazdag tapasztalataikat adják át a jelenlevőknek.

Örülénk, ha mostani összejöveteleink programja tetszésükkel találkozónék.

Mint erről már a meghívóból értesülhettek, három témakört tűztünk ki megvitatásra.

Mivel az Önök munkája csak az egyik /bár igen fontos/ része a külföldön folytatott magyar kulturális propagandának, fontosnak tartjuk az eszmecserét arról, hogy mit kérünk és mit várunk Önök-

től, illetőleg mivel és miképpen kívánjuk munkájukat megkönnyíteni, támogatni. Kérem, hogy a Kulturális Kapcsolatok Intézete fősztályvezető-helyettesének, Csonka Ernőnek a jelzett témakörben elhangzó tájékoztatásához minél többen szóljanak majd hozzá. Hogy a magyar nyelv és kultúra ügyéért megtehessük mindazt, amit megtenni kötelességünk, feltétlenül szükségünk van az Önök tanácsaira.

Programunk második pontja Balázs János professzor előadása és ennek vitája a magyar nyelv és más nyelvek hasonlóságairól és különbözőségeiről. Ennek a témának műsorra tűzését Önök kérték a tavalyi lektori értekezlet alkalmával. Ezt az izgalmas problémakört - tudomásom szerint - Magyarországon először ez a fórum fogja tárgyalni, ezért külön szeretném mind az előadónak, mind a hozzászólóknak megköszönni, hogy az úttörés nehézségeit vállalták.

Napirendre kellett tűzni végül néhány adminisztratív jellegű kérdést is. Egyrészt információkat kérünk Önöktől, másrészt az illetékes hivataloknak is lennének közlendők. Ezzel kapcsolatban szeretném kifejezni azt a reményemet, hogy ez a mostani párbeszéd gyümölcsöző lesz, hatásaképpen az információcsere folyamatossá válik, és a szorosán vett lektori munkán kívül kibővül más témákkal is. Rendkívül értékes lenne számunkra például az, ha a külföldi egyetemek szervezeteiről, az ott folyó oktatási és vizsgáztatási módszerekről, a tankönyvekről stb. tájékoztatást kaphatnánk Önöktől, akik belülről, mindenkinél jobban ismerik a fogadó intézmények életét.

Konferenciánkat tavaly is a Nemzetközi Előkészítő Intézetben rendeztük meg, az idén is ez az intézményünk lát bennünket vendégül. Túl azon, hogy az intézet gyakorlati szempontból ideális hely tanácskozásunk számára, van ebben a körülményben valami szimbolikus is: bár Magyarországon vagyunk, mégis kissé külföldön érezhetjük magunkat, hiszen már érkeznek és itt fognak tanulni, hazánkkal ismerkedni a világ minden részéből ugyanolyan fiatalok, amilyenek az Önök tanítványai is. A munka, amely ebben az intézményben folyik, erősen hasonlít a külföldön végzetthez. Az itt dolgozó tanárokat abban a hitben hívtuk meg a lektori konferenciára, hogy a hallgatókat hasznosan fogják tudni felhasználni saját munkájuknak tökéletesebbé tételére, illetőleg azt, amit ők fognak mondani, külföldön lehet majd gyümölcsöztetni.

Itt vannak a külföldi hallgatókat az egyetemeken és főiskolákon

magyar nyelvre oktató kollégák is. Az ő szerepük sem kisebb, mint a Nemzetközi Előkészítő Intézet munkatársaié; velük teljesedik ki és zárul be azoknak a köre, akik mindenkinél közvetlenebb kapcsolatban vannak - külföldön és itthon - más népek fiataljaival és leányaival.

Nem akarok nagy szavakat használni, de úgy érzem, egyetérthetünk abban, hogy éppen ez a körülmény teszi az Önök munkáját szocialista hazánk számára felbecsülhetetlen értékűvé; ha sikerül Önöknek a világ ifjúságának csak egy részét is megnyerni számunkra, jövőnk egy részét nyertük meg Önök által.

Köszönöm, hogy konferenciánkon megjelentek, kérem közös munkánkhoz szíves segítségüket. A tanácskozást megnyitom.

B a l á z s János

Az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának
lehetőségei a külföldi magyartanításban

A kontrasztív kutatások helyzete

O. Mindannyian, akik itt jelen vagyunk, akár külföldön, akár itthon tanítjuk anyanyelvünket, az oktatás során állandóan ugyanazzal a problémával kerülünk szembe. Tanulóink anyanyelvi bédégzettségével szegül szembe anyanyelvünk, mint megtanulandó idegen nyelv; a forrásnyelvvél a cél nyelv. Ennek a szembenállásnak a tényével számol a napjainkban egyre jobban kibontakozó egybevető (kontrasztív) módszer, amely csupán egy nyelvre támaszkodó, vagyis monolingvális nyelvtudományi módszerekkel ellentétben szükségképpen interlingvális jellegű.

Mindjárt előljáróban meg kell jegyezni, hogy e kétféle módszer nem mindenben áll szemben egymással. A nyelvet ugyanis akár önmagában, akár más nyelvekkel egybevetve szemléljük, lényegében ugyanazok a törvényszerűségek jellemzik. Röviden ezekről kell most szólnunk, hogy az egybevető módszer lényegét jobban megragadhassuk.

W. von Humboldt munkássága nyomán kezdett általánossá válni a nyelv szemléletében az a felismerés, hogy mind a nyelv egészét, mind pedig a konkrét beszédtevékenységet tekintve egy anti- (?) monikus jelenséggel állunk szemben. Humboldt szerint ugyanis a nyelv mint bizonyos szempontból már kész egész s lezárt egység, valójában a kész mű (ergon, Werk) benyomását keltheti, míg a konkrét beszédtevékenység folyamán az örökös újrateremtés, a működésben megnyilvánuló energeia bontakozik ki előttünk, s bár, mint ismeretes, Humboldt a nyelv lényegét elsősorban éppen ebben a folytonos megújulásban, újrateremtődésben látta, végső fokon e folytonos mozgással szemben mégis felismerhetőnek vélte a nyelvben ugyanakkor mindig élénk tűnő viszonylagos azonosságot. Megállapíthatjuk tehát, hogy híres különbségtétele ergon és energeia között végső fokon dialektikus alapokon nyugszik.

Még világosabban tűnik elénk az antinomikus szemlélet F. de Saussure híres nyelvelméletében. A nyelv (langue) mint rendszer ugyanis szükségképpen feltételez bizonyos fokú megállapodottságot és nyugalmat. Ezzel szemben a konkrét beszédtevékenység (parole) e viszonylagos nyugalommal és lezárttsággal szemben a mozgást, a változást jelenti. Ugyanígy antinomikus jellegűek Saussure egyéb dichotomiái is. Kettéválasztásban a dialektikus logika ismerőinek nem nehéz felismerniük az antinomiákon nyugvó szemléletmódot. Ha ugyanis a nyelvet egyidejű állapotában, szinkronikusan viszonylag megállapodottnak, késznek tekintjük, történelmi fejlődésében, diakronikus mivoltában a változás tényét kell felismernünk. S még tovább is sorolhatnók Saussure híres, ellenpontozásos rendszerének egyes mozzanatait. Könnyű volna kimutatnunk, hogy a szintagmatikus és paradigmikus elrendeződésnek tőle először körvonalozott szembenállásában is végső soron efféle, antinomikus jellegű szembenállás rejtőzik.

Ezek után a meglepetés erejével hat reánk az a szintén Saussure nevéhez fűződő klasszikus tétel, mely szerint: "dans la langue il n'y a que de différences", 'a nyelvben csak különbségek vannak'. Tudnunk kell, hogy Saussure-nek csupán halála után megjelent klasszikus műve tanítványainak jegyzetei alapján készült, s így nem tekinthető a szerző minden szempontból hiteles hagyatékának. Az utóbbi évtizedek során más tanítványainak íróasztalából újabb jegyzetvariánsok kerültek elő, s mint Godel és mások fáradozásai nyomán láthatjuk, egy-egy, Saussure-nek tulajdonított megállapítás számos módosításra szorul. Véleményem szerint ezek közé tartozik az imént idézett híres mondat is. Ha ugyanis mindazt, amit az imént Humboldt és Saussure antinomikus szemléletmódjával kapcsolatosan mondtam, fontolóra vesszük, akkor Saussure nevezetes tételét valahogy így kell módosítanunk: a nyelvet is mint minden jelenséget szükségképpen az jellemzi, hogy benne, minden mozzanatában egyidejű egyezések és különbözőségek mutatkoznak.

A fonológia szakemberei a legújabb időkben ismételten felismerték, hogy a fonémák rendszerében is minden bizonnyal ez a törvényszerűség a legalapvetőbb. Nem volna ugyanis dialektikus s így a valóságnak megfelelő, hogyha azt mondanók, hogy az egyes nyelvek fonémáit csak az jellemzi, hogy ezek egymástól különböz-

nek. Ha ugyanis oly minimális szópárok, mint kap és nap a jelentéskülönbség e szópárok első fonémáinak különbségén alapszik, s a k és n, mint jelentésmegkülönböztető elemek jutnak el a fonéma-rangig, ugyanakkor az is kétségtelen, hogy az említett szópárt nemcsak az jellemzi, hogy a szókezdő fonémák különböznek, hanem az is, hogy az utánuk következők teljesen megegyeznek. Vagy pl. a magyar zárhangok részrendszerében a p, t, k, valamint ezek zöngés megfelelői, a b, d, g, egyfelől nyilvánvalóan különböznek, s a magyar fonéma-rendszerben éppen azért kapnak fonéma rangot, mivel az imént említett szópárhoz hasonló párokban jelentésmegkülönböztető funkciójuk lehet, másfelől azonban nyilvánvalóan egyező vonásokat is mutatnak, hiszen valamennyien zárhangok (képzésükben a nyilvánvaló különbözőségek ellenére is a záralkotás ténye azonos mozzanat). Így tehát a fonológiai rendszer nyilvánvalóan az egyidejű egyezések és különbözőségek dialektikus szembenállásán épül fel.

Könnyű volna kimutatnunk, hogy ez a dialektikus elv nemcsak ebben a részrendszerben, hanem minden más nyelvi részrendszerben is ugyanígy érvényesül, sőt a nyelv egészében is világosan érvényre jut. Ennek alapján Saussure fenti tételét lényegesen módosítva azt kell mondanunk, hogy a nyelv mind különféle részrendszereiben, mind pedig ezek viszonyában és összességében tekintve is, egyidejű egyezések és egyidejű különbözőségek dialektikus egysége.

Az alábbiakban abból fogunk kiindulni, hogy ez a tétel nemcsak az egyes nyelvekre, hanem az egymással érintkezésben lévő s a nyelv-tanulás folyamán az anyanyelv és a megtanulandó idegen nyelv szembeszegülése során, vagyis a nyelvek kontrasztivitásában és interferenciájában is szükségképpen érvényesül. Más szóval, mind a monolingvális, mind pedig az interlingvális módszerek is végző soron ugyanezen a dialektikus alapelven nyugszanak. Ezek után kíséreljük meg az egybevető (kontrasztív) módszer rövid jellemzését és az interlingvális módszerek sorába való beillesztését.

O.I. Az interlingvális módszerek közül a mi szempontunkból tekintve az alábbiak a legfontosabbak:

O.I.I. Az összehasonlító történeti módszer, mely mint közismert, a közös alapnyelvből leszármazott nyelvek rokonsági viszo-

nyainak megállapítására szolgál. E módszer első alkalmazói magyarok, Sajnovics J. (1770) és Gyarmathi Sámuel (1799) voltak. Mégis módszerük csak Fr. Bopp (1816) fellépése nyomán vált a modern nyelvtudománynak hosszú évtizedekig szinte egyedül uralkodó módszerévé. Ezt az új vizsgálati módszert, mint szintén jól tudjuk, A. Schleicher nyomán 1878-tól kezdve, mesteri módon, a lipcsei egyetemen kialakult újgrammatikus iskola fejlesztette igen magas fokra.

Nem lehet most feladatunk e módszer tüzetes ismertetése. Ami szempontunkból azonban igen lényeges annak a megállapítása, hogy ez a módszer is végső soron az imént vázolt dialektikus szemléletmód érvényesülését tükrözi. Megalkotói ugyanis ösztönösen abból a felismerésből indultak ki, hogy két vagy több nyelv csak akkor lehet rokon, ha bennük, bizonyos alapvetően fontos részrendszerek, így pl. az alapszókincs bizonyos rétegei és a nyelvtani rendszer legfontosabbnak tartott elemei végső fokon azonos törőisáradtak s történelmi mozgásukban, a változások szabályszerűségében is kimutathatóan ez az azonosság megállapítható. A magyar pl. azért finnugor nyelv, mert alapszókincsének és nyelvtani rendszerének bizonyos releváns elemei minden kétséget kizáróan a finnugor alapnyelv korából származó ősi örökségként minden változás ellenére is bizonyos azonosságot mutatnak. Ha ilyen fajta azonosság két vagy több nyelv között, azok számottevő különbözőségei ellenére is kézzel foghatóan bizonyítható, akkor e nyelvek rokonok. Ha köztük effajta egyezések nincsenek, akkor ezek nem tekinthetők rokonnak.

0.1.2. A nyelvtipológiai módszer, mely a szerkezetileg többé-kevésbé hasonló nyelveket rokonságuktól függetlenül valamely sajátos nyelvtípus megtestesítőjeként osztályozva vizsgálja, az előbbi módszerrel nem teljesen egyezik. Egy tekintetben azonban a kettő között alapvető egyezés mutatkozik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nyelvtipológia akkor, amikor valamely nyelvet úgy tekint, mint egy bizonyos nyelvtípusnak a megtestesítőjét, kétségkívül abból indul ki, hogy két vagy több nyelv akkor is tekinthető egy közös nyelvtípus megtestesítőjének, ha köztük számottevő eltérés van ugyan, de oly mozzanatokban, amelyek a szóban forgó nyelvtípusnak releváns jegyei közé tartoznak, köztük lényeges egyezések állapíthatók meg. Így pl. ha elfogadjuk A.W. von Schlegel (1818) módszer-

tani felosztását, amely szerint a világ különféle nyelvei az izoláló, agglutináló és flektáló főtípusok egyedi képviselői, s ha a magyart ennek megfelelőleg, mint ragozó nyelvet az agglutináló nyelvek közé soroljuk, akkor elhanyagolva nyelvünknek számos, különben igen fontos különbözőségeit, figyelmünket a ragozás nagymértékű alkalmazásában megnyilvánuló tipológiai sajátosságra összpontosítjuk, s ilyen alapon nyelvünket nemcsak a szintén ragozó többi finnugor nyelvvel, hanem az ugyanígy agglutináló altaji nyelvekkel is egy sorba állítjuk. Nyilvánvaló, hogy eljárásunk ebben az esetben is az egyidejű egyezések és egyidejű különbözőségek dialektikus egységének elvén nyugszik. A nyelvtipológiai módszer főbb továbbfejlesztői: W. Humboldt (1836), H. Steinthal (1860), N. Finck (1909), E. Sapir (1921), P. Menzerath (1943), J.H. Greenberg (1950-től) és mások nyelvtipológiai munkásságát végső soron, ösztönösen is kimutathatóan ugyanez az alapelv vezérli. Mindegyikük meg volt győződve arról, hogy a világ különféle nyelvei a bennük lépten-nyomon elénk táruló különbségek ellenére is bizonyos tipikus vonásaikban egyezéseket is mutatnak, s hogy ezek az egyezések úgy tekinthetők, mint egy-egy alaptípusnak konkrét megvalósulásai. Jellemző, hogy Greenberg és követői, legújabbán a prágai iskola mai képviselői az efféle közös tipológiai jegyek szabatos meghatározására matematikai módszerek alkalmazását kísérelték meg, s mint eredményeik mutatják, számottevő sikerrel. Elég itt utalnom a pozsonyi nyelvészek legújabb kutatásaira, amelyek arra irányulnak, hogy az egyes szláv nyelvekben, ezek nyilvánvaló eltérései ellenére is, alaktani tekintetben bizonyos számszerű mutatók segítségével a tipológiai rokonságot egzakt formában rangsorolni lehessen.

0.1.3. Az egybevető (kontrasztív) módszer, mely két vagy több nyelv egészének, egyes részrendszereinek, vagy csak bizonyos sajátosságainak szembeállítására, magasabb fokon pedig a köztük levő egyezések és különbségek pontos felderítésére és leírására használatos, az interlingvális módszerek közül bizonyos szempontból tekintve a legrégebb, más szempontból tekintve viszont a legújabb. Mivel ez a módszer a nyelvtanítás folyamán egymással szembekerülő forrásnyelv, mégpedig rendszerint az anyanyelv és a megtanítandó idegen nyelv, mint célnyelv közti különbségeket veszi számba, s a várható nehézségekre éppen e különbségek ismeretében, már előre fel-

hívja a figyelmünket, az idegen nyelvek tanításában s így a külföldiek magyarra való tanításában is nyilvánvalóan hasznosnak ígérkezik. Ezért talán nem lesz fölösleges, ha kialakulásával és mibenlétével kissé részletesebben is foglalkozunk.

I. Az egybevető módszert annak ellenére, hogy tudományos megalapozására csak a legutóbbi évtizedekben történtek komolyabb kísérletek, a nyelvészetben ösztönös formában már régóta alkalmazzák.

1.1. A latin grammatikusok az ókorban, amikor a latin grammatikát a görög mintájára megalkották, anyanyelvüket célnyelvként a göröggel, mint forrásnyelvvél vetették egybe. Lépésről lépésre haladva az egyes nyelvi részrendszereket, így a hangrendszert, az alaktani, sőt a szintaktikai rendszert is összemérve, írták meg anyanyelvük grammatikáját. Tapasztalniuk kellett, hogy e részrendszerek görög-latin viszonylatban számos egyezést és igen számos eltérést is mutatnak. Idézhetnők pl. azoknak az ókori latin grammatikusoknak a megállapításait, akik anyanyelvük esetrendszerét a görög esetrendszerrel vetették egybe, hangsúlyozva a latinnak nagyobb tagoltságát, oly esetek meglétét, amelyek a görögben hiányoznak. De hivatkozhatnánk akár a görög írásrendszer megalkotóira is, akik a föníciai írásjeleket fölhasználva, ezeket anyanyelvük fonémarendszeréhez igazították, miközben a két nyelv fonémarendszerében többé-kevésbé azonos fonémák betűjeleit változatlanul átvették, a föníciai fonémarendszerben ismeretlen, de anyanyelvükben meglévő fonémák jelölésére viszont, gyakran a föníciai betűjeleket módosítva új írásjeleket eszeltek ki. Nyilvánvaló, hogy módszerük az egyidejű egyezések és különbözőségek elvének alkalmazásán alapult. De ugyanígy teljesen spontánul ugyanezt az alapelvet érvényesítették a vulgáris nyelvek szótárírói és nyelvtanírói is, akik anyanyelvük szókincsét és nyelvtani rendszerét, sőt hangrendszerét és írásrendszerét is az akkor mintaképnek tartott latinéhoz mérték. Idézhetnők a középkortól kezdve egyre nagyobb számban felbukkanó kétnyelvű szójegyzékeket, latin-magyar viszonylatban. Vagy éppen Sylvester János (1539) latin-magyar nyelvtanát, mely, mint másutt kimutatni próbáltam, az Európában ekkortájt divatos kétnyelvű nyelvtanok egyik igen fejlett típusát képviseli. Említhetném Sylvester nyelvtanának egyik igen érdekes részét, ahol a szerző mesterével, Melanchton-

nal vitázva újjongva állapítja meg, hogy a szófajok részrendszerében a mi nyelvünk a göröggel és némettel egyezően névelővel is dicsekedhet, holott névelő a latinban nincsen. Mi ez, ha nem annak felismerése, hogy a nyelvek egyes részrendszereikben egyidejűleg egyezéseket és eltéréseket egyaránt mutatnak, s hogy ezek számbavétele a nyelvtanulás folyamán alapvetően fontos? Vagy amikor Szenczi Molnár Albert latin-magyar és magyar-latin szótárát megalkotta (1604), vajon nem azt az elvet követte-e, hogy a latin és a magyar szókincs, elemeiknek igen lényeges eltérései ellenére is, végső soron mégiscsak összemérhetők, sőt egybe is vetendők, hiszen kétnyelvű szótárt csak így, ennek az elvnek a szem előtt tartásával lehet szerkeszteniünk?

1.2. Az egybevető módszer tudományos megalapozását a modern nyelvészeti irányzatok segítették elő.

1.2.1. Fentebb már említettem Humboldt és Saussure nyelvszemléletének kimutathatóan dialektikus jellegét. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnem egy másik alapelvet, ami szintén lényeges mértékben járult hozzá a kontrasztív módszer elméleti megalapozásához. Ez a rendszer és a struktúra fogalmának előtérbe kerülése. Saussure óta nemcsak azt valljuk, hogy a nyelv rendszer, hanem azt is, hogy oly rendszer, amely részrendszerekre oszlik ugyan, de ezek a részrendszerek egymáshoz és a nyelv egészéhez való viszonyukban is rendszert alkotnak. Másfelől a nyelvet, mint struktúrát úgy fogjuk fel, mint amelyben a strukturáltságot a részeknek egymáshoz és a nyelv egészéhez való sajátos viszonya határozza meg. Nyilvánvaló, hogy ez a szemlélet egyfelől a nyelvi analízist, másfelől a nyelvi szintézist tételezi fel, a nyelv egészét előbb analitikus módszerrel részrendszerekre, majd e részrendszereket elemekre tagolva, másfelől viszont ezen elemeknek rendszerszerű és strukturális összefüggésére rámutatva, a szintézist is sürgetve és követelve. Mindaz, amit alább mondani fogok, több szempontból is hiányos lesz. Fogytékos lesz mindenekelőtt azért, mert a jelen alkalommal csak a kontrasztív módszerek megalapozásához elengedhetetlenül szükséges analízist mutatom be, s azt is szerfölött hézagosan, teljesen mellőzve s a jövőbeli kutatásokra hátrítva az éppoly szükséges és nélkülözhetetlen szintézist.

1.2.2. A prágai nyelvész körhöz tartozó szovjet nyelvész, E.

Polivanov (1931) az elsők között vizsgálta, hogy az anyanyelvi beidegzettség, a sajátos forrásnyelvi artikulációs bázis mily nagyfokú eltorzulásokat okoz az idegen nyelvek oly fonémáinak érzékelésében, amelyek anyanyelvünk fonémarendszeréből hiányoznak. Klasszikusnak számító tanulmánya a mi szempontunkból már csak azért is igen jelentős, mert a szerző, mint számos délkeletázsiai és keletázsiai nyelv kitűnő ismerője, az elsők között mutatott rá a nyelvek fonémarendszerének és az európai nyelvek hasonló részrendszereinek szembetűnően jelentős eltéréseire. Mathesius (1936) cseh anglistának Jespersen híres angol nyelvtenáról írott bírálata pedig azért érdemel figyelmet, mivel a neves cseh nyelvész cáfolhatatlanul bizonyította, hogy a kontrasztív módszernek, az egyidejű egyezések és különbözőzések elvének alkalmazásáról a monolingvális jellegű nyelvészeti munkálatokban, tehát pl. egyetlen nyelv leíró nyelvtenának megalkotása során sem mondhatunk le. Említenünk kell N.S. Trubetzkoy (1939) nevezetes észrevételét is, mely szerint az "idegen akcentus" azáltal jön létre, hogy az idegen nyelv tanulói helytelenül érzékelik az anyanyelvük fonémarendszeréből hiányzó fonémákat.

1.2.3. A genfi iskolának Saussure nyomdokain haladó főbb képviselői közül Ch. Bally (1944) emelkedik ki a német és francia szókincs és szintaxis egyes jelenségeit újszerűen egybevető monográfiájával. H. Frei (1944) a világ különféle nyelveinek mutató névmási rendszereit mérte össze kontrasztív alapon.

E kezdeményezések ellenére is a kontrasztív kutatások csak a második világháború után szerveződnek meg.

2. Az Egyesült Államokban az ötvenes évektől kezdve foglalkoznak a nyelvészek behatóbban kontrasztív tanulmányokkal. E. Haugen (1953, 1956) főleg az Amerikában élő norvégok angol ejtését vizsgálta, U. Weinreich (1953) pedig a nyelvek közötti érintkezés nyelvelméleti problémáit elemezte. Az idegen nyelvek tanulásával kapcsolatos problémákat R. Lado (1957) az ő nyomdokain haladva kutatta. 1959-ben, a Center for Applied Linguistics védnöksége alatt kezdték kiadni a Ch. A. Ferguson szerkesztette Contrastive Structure Series című sorozat egyes kiadványait. Ennek a sorozatnak a célja azoknak az egyezéseknek és különbségeknek a leírása, amelyek az Egyesült Államokban leginkább

tanult idegen nyelvek (francia, német, olasz, orosz, spanyol) és az angol között észlelhetők. Úttörő jelentőségűek a sorozatban megjelent művek közül Moulton (1962), Kufner (1962), Agard-Di Pietro (1965), valamint Stockwell-Bowen (1965) művei.

2.1. A mi szempontunkból különösen fontosak a Lotz Jánostól (1960-1963) a Columbia egyetemen kezdeményezett magyar-angol kontrasztív nyelvészeti kutatások. Lotz tanítványai közül W. Nemser (1964, 1967, 1970, 1971) emelkedik ki. Nehezen hozzáférhető Madarász P.H. (1968) angol-magyar kontrasztív tanulmánya.

2.1.1. Lotz János kezdeményezésére Akadémiánk is részt vesz az Amerikában megszervezett angol-magyar kontrasztív kutatásokban.

2.1.2. Az Egyesült Államokban jelent meg a kontrasztív nyelvészeti kutatások első nagy bibliográfiája is, J. Hammer és F. Rice (1965) irányításával. Ezt egészíti ki a Németországban R. Thiemtől (1969) kiadott bibliográfia.

2.2. A Német Szövetségi Köztársaságban a kieli egyetemen 1967-ben G. Nickel-től kezdeményezett, majd a stuttgarti egyetemen is folytatott angol-német kontrasztív tanulmányok elméleti problémáiról is számot ad G. Nickel és K.H. Wagner (1968) közösen írt értekezése.

2.3. A Szovjetunióban Polivanov (1934) említett kezdeményezései nyomán, a hatvanas évektől kezdve igen jelentős egybevető nyelvészeti munkálatok indultak meg. E helyen elég csupán Kruselnickaja (1961), Fedorov (1961), Reformatskij (1962), Gak-Rolzenblit (1965) és Verescsagin (1967) munkásságára utalnunk.

2.4. A Német Demokratikus Köztársaságban főleg a lipcsei Herder Intézetben folynak ilyen jellegű munkálatok. A kutatók közül itt H. Hirsch (1967) nevét említhetjük.

2.5. A Csehszlovákiában dolgozó kutatók közül A. Isáčenko (1954, 1960, 1961), Zimová (1967) és Dušková (1969) emelkedik ki.

2.6. Lengyelországban is magas elméleti szinten folynak a kontrasztív nyelvészeti kutatások, mint ezt Czochralski (1966, 1971), Krzeszowski (1967), Zabrocki (1966), Grucza (1967), továbbá Milewski (1971) értekezései mutatják.

2.7. Romániában, mint Nemser és Slama-Cazacu (1970) közösen írt tanulmányából kitévünk, 1969 óta szervezett formában folynak román-angol kontrasztív vizsgálatok.

2.8. Jugoszláviában Filipovič (1967) irányítása alatt, jugoszláv és amerikai tudósok együttműködésével kezdődtek szerb-horvát-angol kontrasztív kutatások, melyekben, mint Spalatin (1967) és Bujas (1967) tanulmányai mutatják, a két említett nyelvről való fordítások módszeres egybevetésének fontos szerepet szánnak.

2.9. Magyarországon is, mint Szathmári (1957), Malatinszky (1966) és Gerhauser (1966) tanulmányai mutatják, az idegen nyelvek tanítása közben egyre inkább előtérbe kerültek a nyelvek közötti érintkezések problémái. Monográfiájában Tarnóczi Lóránt (1966) a kontrasztivitás egyes kérdéseit a fordítások, Juhász János (1970) pedig a nyelvi interferenciák szemszögéből, magas elméleti szinten elemezte.

2.9.1. A Nemzetközi Előkészítő Intézet nyelvtanárai, főleg arab-magyar és vietnami-magyar viszonylatban, máris számottevő munkát végeztek.

2.9.2. A kontrasztív nyelvészeti kutatások hazai fellendülését várhatjuk a pécsi Tanárképző Főiskola ez év októberében rendezendő nemzetközi szümpozionjától.

Az egybevetés módszertani alapjai

3. Bár a kontrasztív nyelvészeti kutatások a legutóbbi években világszerte divatba jöttek, az ilyen jellegű vizsgálatok módszerei még kialakulatlanok. Vitaindításul és serkentésül az alábbiakban csupán néhány olyan elméleti kérdést szeretnék érinteni, amelyek a mi szempontunkból különösen fontosnak látszanak.

3.1. Feltétlenül kívánatos az említett forrásnyelvek mindegyikének az egybevetése a magyarral mint célnyelvvel. De az ilyen fajta vizsgálatokat mégis célszerűbb külön-külön, párosával végezni, s egyszerre csak két-két nyelv kontrasztív vizsgálatával foglalkozni.

3.1.1. Kiindulásként először az idegen forrásnyelv valamely kiválasztott részrendszerét, vagy az utóbbinak valamely szűkebb területét kell leíró módszerrel, minél alaposabban tanulmányozni. Ezután anyanyelvünk rendszerének megfelelő elemét kell hasonló módon vizsgálat alá venni. Csak ezután foghatunk hozzá az egyes forrásnyelvi és célnyelvi jelenségek egybevetéséhez, nem felelve, hogy összemérni csak egynemű mennyiségeket lehet.

3.1.2. Ennek megfelelőleg például angol-magyar, olasz-magyar,

vagy orosz-magyar viszonylatban párosával egybe kell vetnünk e nyelveknek a/ fonológiai, b/ alaktani, c/ szintaktikai, d/ lexiko-szemantikai, e/ szupraszegmentális részrendszerait, vagy f/ ezeken belül egyes jelenségeket.

Mivel a fonológiai és az alaktani részrendszerek a legzártabbak, ezek egybevetése bizonyult eddig a legkönnyebbnek. Nyilvánvalóan mi is ezeken a területeken haladhatunk a legbiztosabban.

A szóbanforgó forrásnyelveknek a magyarral való egybevetése hosszú kutató munkát igényel. Eleinte meg kell elégednünk csupán egy-egy részterület művelés alá vételével. Szintézisekre csak később, kellő részlettanulmányok után gondolhatunk.

3.2. Egybevetéseink meglehetősen egyoldalúak maradnak, ha a hangsúlyt a párhuzamba állított forrásnyelvek és a magyar viszonylatában csak az egyik nyelvre helyezzük. Kívánatos, hogy a leírások mindkét nyelvre egyaránt kiterjedjenek, vagyis bilaterálisok legyenek, mint ezt főleg Czochralski (1966) hangsúlyozta.

3.3. Az egybevetendő forrásnyelvi és célnyelvi jelenségeknek összemérhetőeknek kell lenniük. A nyelvi jelenségek csak akkor összemérhetőek, ha egyneműek, vagyis ha strukturálisan és funkcionálisan egymásnak megfelelnek.

3.3.1. Valamely forrásnyelvi és célnyelvi jelenség (F és C) egybevetésekor is abból a dialektikus alapelvből kell kiindulnunk, hogy ezek nem mindenben és nem szükségképpen kell, hogy egymásnak megfeleljenek, hanem csak bizonyos szempontból és bizonyos mértékig. Figyelembe véve, hogy a nyelvi jelenségeket Saussure-t és Hjemslevet követve egyfelől kifejezésbeli megformáltságuk alapján, vagyis formai alapon érzékelhetjük, másfelől viszont közlésbeli funkciójuk és jelentéstartalmuk felől is megközelíthetjük, tehát alakí, valamint tartalmi (funkcionális) szempontból egyaránt vizsgálhatjuk, egybevetéseink is ennek megfelelőleg vagy formai, vagy tartalmi alapon történhetnek.

3.3.2. Kimondhatjuk, hogy valamely F és C jelenség egyenértékűnek /ekvivalensnek/ tekinthető, ha ezek bizonyos szempontból, tehát pl. vagy közlésbeli funkciójukban, vagy pl. jelentéstartalmukban megegyeznek; jól tudva, hogy ugyanezek a jelenségek a dialektika többször emlegetett elvének megfelelőleg ugyanakkor, számunkra akkor nem releváns tulajdonságaikban kisebb vagy nagyobb mértékben

egymástól el is térhetnek. Szemléltetésül hivatkozunk lehet a bolti elárúsító esetére, aki a kimérendő árukat úgy veti egybe, hogy teljesen eltekint a mérlegelésre használt súlynak és a megméréndő árunak minden más tulajdonságától, figyelmét ezeknek az összemérés szempontjából egyedül fontos közös tulajdonságára, vagyis súlyára összpontosítva. Ez a példa kétségbevonhatatlanul és szemléltetően bizonyítja, hogy egymástól számos vonásukban különböző dolgok is összemérhetők, ha bizonyos mozzanatokban egyeznek. Ha bizonyos nyelvi jelenségek bizonyos szempontból, tehát pl. akár megformáltságuk, akár pedig jelentéstartalmuk vagy funkciójuk tekintetében többé-kevésbé megegyeznek, összemérhetőknek tekintendők, még akkor is, ha köztük más, de számunkra ekkor elhanyagolható szempontokból tekintve kisebb vagy nagyobb különbségek észlelhetők. Az egyenértékűség /ekvivalencia/ jele = ennél fogva nem arra utal, hogy az összemért nyelvi jelenségek szükségképpen és minden tekintetben teljesen egyeznek, hanem csak arra, hogy ezek egy bizonyos szempontból nézve összemérhetők, egymással egybevetethetők. Így pl. ha azt mondom, hogy az angol the sun és a magyar a nap kifejezések egyenértékűek, akkor arra gondolok, hogy e kifejezések bizonyos esetekben egymásnak megfelelnek, mivel az angol, illetve a magyar nyelvi közlésben jelentéstartalmuk és közlésbeli funkciójuk megegyezik. Ha egy angol vagy egy magyar anyanyelvű beszélő e bennünket éltető fényes égitestre mutatva a Wittgensteintől és Russeltől oly behatóan és szemléltetően elemzett nyelvi szituációkban oly kijelentő mondatokat formál, amelyeknek értelme a.m. 'az ott fenn a nap', akkor nyilvánvaló, hogy közléseikben az a denotátum, amire az említett angol illetőleg magyar nyelvi jel utal, teljesen azonos, s ezt figyelembe véve jogosan állíthatjuk, hogy a szóban forgó nyelvi jelek egymással közlésbeli funkciójukat tekintve a jelen esetben igenis összemérhetők, vagyis kommenzurábilisek. Persze az is nyilvánvaló, hogy az említett nyelvi jelek ilyen jellegű egyezésének ellenére lényegbe vágó tartalmi és funkcióbeli különbségek is vannak köztük, a formai, kifejezésbeli különbségeket nem is tekintve, hiszen az angol kifejezés a [s] [u] [n], a magyar kifejezés pedig a [n] [a] [p] fonémák lineáris egymásba kapcsolásával állt elő, másfelől pedig más-más nyelvi környezetben és szituációban, a szóban forgó nyelvi jelek mozgásában, közlésbeli felhasználásában, ha úgy tetszik, szintaktikai transzformációjában kétségbevonhatatlanul és letagadhatatlanul

különbségek észlelhetők. Elég itt utalnom arra, hogy a magyarban a szóbanforgó nyelvi jel akkor is használható, ha ilyesmit mondok: szép nap volt ez a mai, holott e jelentéstartalom angol megformálásában a sun kifejezés már nem fog megfelelni, hiszen helyette a day használendő. Vagy utalhatnánk számos összetételre, állandósult szókapcsolatra vagy szólásra, amelyekben a nap nyelvi jelnek az angolban szinte mindig más-más nyelvi jel felel meg. Így pl. napfény angolul sunshine, vagy sunlight, de viszont napfolt már solar spot, napkelet viszont East, Orient, naplopás pedig idling, sloth, truancy, loaffing stb. Vagy pedig a nap alatt annyi mint under the sun, de viszont egy nap alatt: 'in a day', feljön még az én napom 'my time is coming' stb. stb. E példákat tetszés szerint gyarapíthatnók. De ennyiből is világosan kitűnik, hogy bizonyos részrendszerek s bizonyos nyelvi jelenségek bizonyos meghatározott szempontból valóban összemérhetőek, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy köztük az egyidejű egyezések mellett egyidejű eltérések is szükségképpen s jócskán mutatkoznak. Aligha szorul bizonyításra, hogy ennek az elvnek alkalmazásával készül minden kétnyelvű szótár, sőt minden egynyelvű szótár is. Hiszen számos modern nyelvtudós utalt arra, hogy ugyanazon nyelvrendszeren belül is minden nyelvi jelnek alapve tően jellemző sajátossága, hogy értéke más nyelvi jelekkel kifejezhető. A bukaresti nyelvészkongresszuson tartott előadásomban is utaltam erre, hivatkozva az amerikai Peirce-nek Jakobsontól is idézett megállapítására, mely szerint valamely szó jelentése nem más, mint az a lehetőség, hogy e jelentést transzponálhatjuk valamely más nyelvi jelbe, mely a kérdéses szót bizonyos körülmények között helyettesítheti. Ennek megfelelőleg kimondhatjuk, hogy valamely nyelvrendszer egészén belül mindig vannak más nyelvi jelek is, amelyekben az eredeti szó jelentése még teljesebben fejeződik ki. Így pl. oly francia melléknév illetve névszó, mint pl. célibataire átvihető egy jobban kifejezett másik kifejezésbe, mint amilyen pl. personne non mariée, vagyis 'házasságot nem kötött személy' s az utóbbi részletező kifejezés mindannyiszor használható, ahányszor csak megköveteli ezt a nyelvi közlés érdeke. Az egynyelvű értelmező szótárak a jelentések meghatározásában ezt az összemérhetőségi elvet követik, jól tudva, hogy definícióik csak bizonyos szempontból tekintve egyenértékűek a definiált kifejezéssel. Például a magyar ÉrtSz. szerint a magyar nap főnév első jelentése

világító és melegítő központi égtest. Nyilvánvaló, hogy ez a meghatározás logikai szempontból kifogástalan s annak, aki még nem tudná, hogy a magyar nap hangsor mely denotácómra vonatkozik, ilyen jellegű meghatározás tökéletesen elegendő. Ám ha oly állandósult szókapcsolatokat veszünk, mint pl. hasára süt a nap, akkor ebbe a szókapcsolatba a kérdéses helyen, a komikum nyilvánvaló veszélye nélkül aligha helyettesíthető a fentebb citált meghatározás, hiszen ha valaki ezt mondaná: hasára süt a világító és melegítő központi égtest, akkor a kabarében éreznénk magunkat. Mindez azonban mégsem jelenti azt, hogy az említett definíció helytelen s hogy bizonyos esetekben nem helyénvaló.

Hasonló tapasztalatot szerezhethünk akkor is, ha két-két nyelvi jel egyenértékűségét korlátlanak tekintve próbálunk megalkotni egyes európai nyelveken oly szókapcsolatokat, mint pl. süt a nap. Mert igaz ugyan, hogy süt, bizonyos esetekben németül a.m. bäckt, angolul bakes, franciául cuit, olaszul cuoce, oroszul pečot, a nap viszont németül a.m. die Sonne, angolul the sun, fr. le soleil, ol. il sole, oroszul solnce, süt a nap viszont németül die Sonne scheint, angolul the sun is shining, franciául il fait du soleil, le soleil donne, brillé vagy lult, olaszul il sole brilla vagy risplende, oroszul svetit solnce stb.

3.3.3. Az egyenértékűség megállapítása után foghatunk hozzá annak vizsgálatához, hogy vajon egybevágók (kongruensek)-e azok a nyelvi kifejezések, amelyek valamely szempontból tekintve egyenértékűnek minősíthetők. Két nyelvi kifejezés akkor egybevágó, ha kifejezésbeli megformáltságukban, vagyis morfématikus tagolódásukban és felépítettségükben egymásnak megfelelnek. Viszont nem egybevágók (inkongruensek) azok a különben egyenértékű nyelvi kifejezések, amelyek alaki szempontból elütők. Az egybevágóság jele \sim , az inkongruenciáé $\not\sim$, vagy egyszerűbben \sim , $\not\sim$, hiszen nyilvánvaló, hogy ami egybevágó, annak egyúttal ekvivalensnek is kell lennie. Ennek megfelelőleg pl. ném. wir werden gehen \sim magy. mi fogunk menni, de viszont lengyel on pójdzie $\not\sim$ ő menni fog. Hasonlóképpen ném. Buchbinder \sim könyvkötő, viszont ném. Bibliothek $\not\sim$ magy. könyvtár.

A nyelvi kongruencia problémája az egybevető módszer szempontjából alapvető fontosságú. Az alábbiakban különféle nyelvi szín-

teken, így fonológiai, morfológiai, illetőleg morfonológiai, továbbá szintaktikai, valamint morfoszintaktikai szinten is érinteni fogom az ezzel kapcsolatos kérdések egyikét, másikat, Jóval nehezebb a nyelvi kongruenciának szupraszegmentális szinten való vizsgálata, viszont lényegesen egyszerűbb szemantikai (lexikoszemantikai), valamint általában lexikológiai szinten való boncolgatása.

Hogy a nyelvi kongruencia kérdése csak legújabban került az előtérbe, az éppenséggel nem lephet meg bennünket, ha figyelembe vesszük, hogy a fonéma fogalma csak az utóbbi fél évszázad folyamán került az érdeklődés középpontjába s a morfoszintaktikai, valamint a fonológiai szintű disztribúciós módszerek is csak az utóbbi néhány évtizedben kezdtek kibontakozni. A morféma szerinti elemzés, mint tudjuk, már az óind grammatikában központi helyet foglalt el, ám a morfématikus tagolódás vizsgálata a modern nyelvtudományban jóformán csak az amerikai Bloomfield munkássága nyomán terjedt el. A szintagmák tanának főleg Saussure nyomán a genfi iskolától, majd a prágai és az újabb amerikai iskoláktól, különösen pedig a generatív és transformációs módszer híveitől kimunkált változatai nyújtanak majd módot arra, hogy a szintaktikai kongruencia kérdését is ugyanolyan mélyrehatóan tudjuk vizsgálni, mint a fonológiai vagy a morfológiai egybevágóság problémáit.

3.3.4. Az inkongruens nyelvi jelenségek, a kevésbé bonyolultak felől a bonyolultabbak felé haladva, széttartók (divergensek), az utóbbiak felől az előbbiekre felé haladva viszont összetartók (konvergenssek). A konvergencia a kisebb, a divergencia viszont a nagyobb fokú tagolódás következménye. A konvergencia jele $>$, a divergenciáé $<$. Ennek megfelelőleg pl. ném. ich habe dich gesehen $>$ magy. látalak; angol no comment $<$ magy. nincs semmi megjegyezni valóm.

3.4. Az egybevágóság meglétét vagy hiányát, a konvergencia és a divergencia eseteit is figyelembe véve, minden nyelvi szinten kutathatjuk, így 1. fonológiai, 2. morfológiai, 3. szintaktikai, 4. lexikoszemantikai és 5. szupraszegmentális síkon, mint az alábbi példák is bizonyítják.

3.4.1. A fonológiai egybevágóság problémája rendkívül sok részletkérdést vet föl. Vajon összemérhető-e egyáltalán két nyelv fonémarendszere? Erre a kérdésre itt csak azt válaszolhatjuk, hogy bi-

zonyos szempontból igen, más szempontból viszont nem. Ha ugyan-
is tekintetbe vesszük a legújabb fonológiai irányzatoknak azt az a-
lapvető megállapítását, hogy a fonémák ugyanúgy, mint a morfémák
is egyfelől szintagmatikus, másrészt pedig paradigmátikus elrendező-
dést mutatnak, akkor máris rádöbbenünk arra, hogy a fonémarendsze-
rek összemérhetőségének problémája rendkívül bonyolult. Vegyük pl.
az olasz és a magyar zárhangok (p, t, k; b, d, g) rendszerét. Mi-
vel e két nyelvben lényegében véve (nem tekintve a nyelvjárás-
okat, hanem csak az irodalmi nyelvet) voltaképpen csak ez a hat
zárhang áll egymással szemben, első pillanatra azt lehetnők, hogy
e két rendszer teljesen egybevágó. Ez az állítás azonban csak pa-
radigmatikus síkon helytálló, szintagmatikus síkon viszont már nem
egészen felel meg a valóságnak. Mert ha csupán a minimális szó-
párok felől közelítjük meg a kérdést, akkor úgy látjuk, hogy e két
rendszer fedl egymást, minthogy a p és a b, a t és a d, vagy a
k és a g e két nyelvben lényegében azonos módon tölt be érte-
lemmegkülönböztető funkciót. Hiszen pl. a magyar por, tor, kor, vagy
a magyar por és bor, tér és dér, kép és gép stb. szópárokhoz ha-
sonló minimális szópárokat az olaszból is rendre idézhetnénk (pl.
passo 'lépés', basso 'alacsony', tardo 'lassú', dardo 'dárda', cara
'kedves', gara 'verseny', cara 'kedves', tara 'kiegyenlítő súly',
para 'díszl' stb.). Így tehát nyilvánvaló, hogy paradigmátikus síkon,
az egyes szópárokba való behelyettesítés párhuzamossága folytán
e két zárhangrendszer teljes egybevágóságot mutat. Ha viszont a
szóbanforgó fonémák szintagmatikus elrendeződését, valamint funk-
cionális megterheltségét is figyelembe vesszük, akkor már lényeges
eltéréseket tapasztalhatunk. Az olaszban ugyanis e zárhangok egyi-
ke sem állhat szóvégi helyzetben, a magyarban viszont mindegyik.
Szókezdő helyzetben viszont idegen eredetű szavainkat nem számít-
va, vagyis csupán finnugor eredetű szavainkat tekintve, e zárhan-
gok sohasem fordulhatnak elő mássalhangzó-kapcsolatokban. De lé-
nyeges eltérést mutat e zárhangok szóbelseji megterheltsége is. Az
újabb hangstatisztikai és fonéma-disztribúciós vizsgálatok, amelyek
mind nálunk, mind pedig Olaszországban az újabb évtizedekben igen
lényeges eredményekre vezettek, napnál világosabban mutatják, hogy
az olasz és a magyar zárhangok rendszere szintagmatikus (funkci-
onális és disztribúciós) szempontból tekintve erősen elütő. Ebben
Laz esetben is érvényes tehát az a fentebb ismételt emlegetett meg-

állapításunk, hogy a nyelvi egyezések s így az egybevágóság esetei is dialektikus jellegűek: egyidejű egyezések és egyidejű különbözőségek bonyolult összefüggései mutathatók ki ezen a téren is.

Természetesen még nagyobb mértékű az egyidejű különbözőség az olyan esetekben, amikor valamely részrendszer kisebb vagy nagyobb mértékben inkongruens. Nem teljesen egybevágó pl. a finn és a magyar zárhangok rendszere sem. A finn explosívák (p, t, k; d) rendszere ugyanis kevésbé tagolt, mint a magyar, hiszen hiányzik közülük a b. Ennélfogva e két rendszer még paradigmátikus síkon sem teljesen kongruens. Még kevésbé vág egybe e két rendszer szintagmatikus (funkcionális és disztribúciós) szinten, hiszen közismert, hogy a finn mássalhangzórendszer egészét tekintve az említett zárhangok kapcsolódási lehetőségei és funkcionális megterheltségei igen lényeges mértékben különböznek a magyar zárhangokéitól. A finn zárhangok rendszere a miénkhez képest összetartó. Ezzel szemben pl. a magyar magánhangzórendszer a megfelelő finn rendszerhez viszonyítva inkább összetartó, ha csak a magyar irodalmi nyelvet vesszük figyelembe. A finnben ugyanis a nyílt ä s a zárt é az irodalmi nyelvben is fonémátikus érvényű szembénállást mutat, a magyarban viszont az e nyíltabb vagy zártabb ejtése irodalmi és köznyelvi szinten csupán variáns jellegű eltérésnek számít. Még lényegesebb azonban e két magánhangzórendszer funkcionális megterheltségének és szintagmatikus elrendeződésének az eltérése. Elég itt csupán a finn irodalmi nyelvben közkeletű diftongusok jelentős szerepére utalnunk, amelynek mását a magyar irodalmi és köznyelvben hiába keressük.

Az olasz vagy a spanyol magánhangzórendszerhez viszonyítva a miénk széttartónak számít, mivel amazoknál lényegesen gazdagabb és árnyaltabb. Az itt észlelhető különbözőségek még jobban előtűnnek, ha a szóban forgó nyelvek mássalhangzóit nem csupán leltárszerűen vesszük számba, hanem funkcionális megterheltségüket és disztribúciójukat is figyelembe vesszük.

Fonológiai szintű egybevetéseinket még tovább finomíthatjuk, ha a párhuzamba állított fonémarendszereket a Jakobson-Hall-féle, megkülönböztető jegyeken alapuló elemzési módszer segítségével is vizsgálat alá vesszük. Így arra is fény fog derülni, hogy egy-egy különben egyenértékűnek tekinthető fonémapár, így pl. az angol és

a magyar t, vagy a német és a magyar t sem teljesen kongruensek, hiszen megkülönböztető jegyeik összességében is számottevő különbségek észlelhetők.

Természetes azonban, hogy a fonológiai rendszerek egybevetésének problémái még ennél is sokkal bonyolultabbak. A jövő kutatásaitól várhatjuk az egybevetés módszereinek fonológiai szinten való további tökéletesítését, a vizsgálati módszerek továbbfejlesztését. Aligha kétséges azonban, hogy máris rendelkezésünkre állanak olyan módszerek, amelyek a magyarnak, mint idegen nyelvnek a tanításában felhasználhatók. Minél nagyobb fokú a divergencia valamely, a mi szempontunkból különösen fontos forrásnyelv, így pl. a vietnami, vagy akár az angol, valamint a magyar fonéma-rendszer viszonylatában, annál inkább szükséges az illető fonéma-rendszerek minél mélyrehatóbb elemzése, majd pedig módszeres egybevetése.

3.4.2. Milewski (1970) figyelemre méltó rendszert dolgozott ki a különféle nyelvek fonológiai rendszereinek mennyiségi alapon való összemérésére.

3.5. A morfológia szintjén eleinte meg kell elégednünk csupán egyes részletjelenségek egybevetésével.

3.5.1. Hogy pl. az egyes esetrendszerek konfrontálása milyen bonyolult problémákat vet fel, arra nézve itt csak egy példát szeretnék megemlíteni. A mi esetrendszerünk a szintén gazdag finnhez mérve is köztudomás szerint széttartó. Még inkább az az angol, a francia, a lengyel, az orosz, a német, az olasz, a spanyol, vagy éppen a rendkívül tagolatlan arab esetrendszerhez viszonyítva. Kérdés már most, hogyan fogjunk hozzá a szóban forgó esetrendszereknek a magyar esetrendszerrel való egybevetéséhez. Aligha kétséges, hogy az ilyen jellegű egybevetések sikeres elvégzéséhez elsősorban a transzformációs grammatika fog nyújtani nélkülözhetetlen segítséget. Chomsky-nak az az alapvető megállapítása, hogy a felszíni struktúra csupán a mélystruktúrában lezajló nyelvi jelenségek külszíni vetülete, hasznos fogódzót nyújt két különböző esetrendszer egybevetéséhez. Ha ugyanis azt tapasztaljuk, hogy egy idegen nyelvben, mint forrásnyelvben, mondjuk hat olyan eset van, amelyek morfológiai eszközökkel is megkülönböztethetők, akkor a következő lépés csak az lehet, hogy azt vegyük fontolóra: valójában hány esete van a magyar főnévnek, morfématikus szempontból tekintve. Ha ezt eldöntöttük, menten ki fog

derülni, hogy tisztán morfológiai szinten az említett forrásnyelvnek hatféle variációs lehetősége áll szemben a magyarnak ennél jóval gazdagabb variációkat kínáló rendszerével. Már itt elének tűnnek bizonyos eltérések. Ezek után azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy más eszközökkel, pl. névutók vagy a szórend segítségével hogyan növelhetők e nyelvekben az esetek kifejezésének lehetőségei. Nyilvánvaló, hogy ezen a magasabb (morfoszintaktikai) szinten is előbukkannak majd a különbségek. Ezek után kell hozzáfognunk az egyes morfológiai és morfoszintaktikai kifejező eszközök ragjelölő funkcióinak egybevetéséhez. Itt is abból kell majd kiindulnunk, hogy az egyes forrásnyelvi és célnyelvi ragmorfémák funkcióiban egyidejű egyezések és egyidejű eltérések észlelhetők. Vegyük például a magyar és a finn tárgyesetet. Ezek funkciója sem egyezik egészen, mivel a finnben a magyar tárgyesetnek bizonyos körülmények között nem az accusativus, hanem a partitivus felel meg. Ennek az eltérésnek a szemléltetésére pedig a transzformációs módszer nyújt kiváló lehetőséget.

Ez a módszer segít feleletet adni arra a kérdésre is, hogy az olyan esetrendszer, amely az arabhoz hasonlóan rendkívül tagolatlan, vagy még inkább az izoláló típusú nyelvek rendszere, mint pl. a vietnami vagy a kínai, amelyekben esetragok nincsenek, összemérhető-e egyáltalában a fejlett és tagolt esetrendszerekkel megáldott (vagy ha úgy tetszik: megvert) nyelvekével. Ha ugyanis arra gondolunk, hogy a mélystruktúrát, vagyis a kifejezendő tartalmat tekintve az utóbbi nyelvek is bizvást párhuzamba állíthatók a fejlett esetrendszerű nyelvekkel, mint amilyen a magyar is, hiszen az ezek közötti különbségek nem a kifejezendő tartalom, hanem csupán a nyelvi megformáltság síkján különböznek, akkor máris kezünkben van a megoldás kulcsa. Az ilyen esetekben ugyanis az egybevetés alapja csakis a kifejezendő tartalom lehet, ami a mélystruktúrában jelentkezik, s ez minden kétséget kizárólag egybevetethető. Ugyanakkor e tartalmi egyezéssel egyidejűleg menten elének tárulnak a megformálásbeli különbségek is, mégpedig annál nagyobb mértékben, minél tagoltabb az egyik nyelv esetrendszere s minél kevésbé tagolt a másiké.

A kérdés persze még sokkal bonyolultabb, ha azt is figyelembe vesszük, hogy számos nyelvben azokat a funkciókat, amelyeket a magyarban a rendkívül tagolt esetrendszer segítségével morfológi-

allag is kifejezésre juttathatunk, egy másik nyelvben csupán szintaktikai, vagy éppen szemantikai eszközökkel tudjuk érzékeltetni. Így pl. az izoláló típusú nyelvekben, vagy akár az angolban és a franciában is a nominatívust és az accusatívust alakilag ma már nem tudjuk megkülönböztetni morfológiai eszközökkel, hanem csupán a szórend segítségével. Más esetekben viszont szemantikai eszközök pótolják a morfológialak hiányát. Így pl. az olaszban vagy a franciában azt a különbséget, amit a magyarban a -ba, -be, illetőleg a -ban, -ben ragpárok szembenállásával is kifejezésre tudunk juttatni, csupán az igék jelentéstartalmának segítségével lehet némileg érzékeltetni. Pl. az iskolában vagyok, viszont az iskolába megyek, franciául je suis à l'école, je vais à l'école, olaszul io sono alla scuola, io vado alla scuola stb.

3.5.2. Ugyanez vonatkozik a magyar igeidők rendszerére is, mely, mint ismeretes, valójában csak a jelen és a múlt idő szembenállásán alapszik, s ezért a sokkal bonyolultabb franciához, olaszhoz vagy spanyolhoz mérve nagy mértékben összetartó. Ez a divergencia azonban szintén csak a felszíni struktúrában jelentkezik, hiszen mindazok az árnyalati különbségek, amelyek az említett neolatin nyelvekben morfológiai eszközökkel is világosan kifejezhetők, a különféle múlt időket jelölő morfémák segítségével végeredményben a magyarban is érzékeltethetők, de más módon, mégpedig szemantikai eszközökkel: különféle határozószók és más kifejezések segítségével. Így tehát végső soron e nyelvek igeidő-rendszerei is összemérhetők a magyarral, de nem a morfológiai megformáltság, hanem sokkal inkább a kifejezett jelentéstartalom síkján. Itt is végső fokon azt tapasztalhatjuk, hogy az egyidejű egyezést a kifejezett jelentéstartalmak azonossága, az egyidejű különbözést viszont a kifejezésbeli megformáltság eltérése mutatja.

3.5.3. Igen tanulságos a névmási rendszerek egybevetése is. A finn és a magyar személyes és kérdő névmások teljesen egybevágóak. Ezzel szemben az említett indoeurópai forrásnyelveknek személyes névmási rendszere a harmadik személyű névmások nagyobb tagoltsága folytán a miénkhez képest széttartó, vö. pl. angol he, she, it, ném. er, sie, es, olasz egli, ella, orosz on, ona, ono > magy. ő. E nyelvek kérdő névmásainak rendszeréhez képest viszont a miénk tagoltabb, s ezért széttartó, mivel a ki?, mi? magyar

kérdőnévmásoknak többes számú alakjaik is vannak, viszont ilyenek az említett indoeurópai forrásnyelvekben nincsenek.

Nem teljesen vág egybe az említett nyelvek mutató névmásainak rendszere sem a miénkkel, mivel ezekben a magyar ez; emez, az; amaz-féle szembenállások nincsenek. A névmási rendszerek inkongruenciájára vö. Frei (1944), Milewski (1970).

3.5.4. Igekötőink árnyaltsága igerendszerünket számos nyelvhez, így még a finnhez mérve is széttartóvá teszi. Igekötőrendszerünk, mint erre már Sauvageot (1951), Soltész (1959) és Perrot (1966) is rámutatott, számos ponton különbözik az egyes indoeurópai nyelvekben meglévő igei prefixumok rendszereitől is.

3.6. Szóképzésünk két szempontból tekintve is lényeges eltéréseket mutat az említett indoeurópai forrásnyelvekétől. Egyrészt azért, mivel névszó- és igeképzőink gazdagsága lényegesen nagyobb tagolódást tesz lehetővé, mint pl. az angol vagy a francia képzők rendszere, másrészt mivel a funkcionálisan lényegileg egyező képzők produktivitása is gyakran lényegesen eltér az említett forrásnyelvekben és a magyarban. Nem vág teljesen egybe pl. az olasz és a magyar kicsinyítő és nagyító képzők részrendszere sem, mely az angolhoz vagy a franciához mérve erősen divergens.

3.6.1. A melléknevek fokozásában is gyakoriak az eltérések. Így pl. a közép- és felsőfoknak a latin és szláv nyelvekben vagy az angolban járatos összetett formája nyelvünkben nem ismeretes.

3.7. A szintaxis síkján szintén gyakori a divergencia.

3.7.1. Az alany, valamint a névszói és igei állítmány egyeztetése a magyarban mindig kötelező, ugyanúgy, mint a finnben, valamint a latin és a szláv nyelvekben is. Nem így a németben vagy az angolban, ahol a névszói állítmánykiegészítők egyeztetése nem szokásos, vö. pl. angol the boys are good, ném. die Knaben sind gut ≈ magy. a fiúk jók.

3.7.2. Hasonló inkongruenciát találhatunk a jelzős szerkezetekben is. Az angol és a magyar ebből a szempontból egybevágóságot mutat, vö. pl. angol the red rose = magy. a piros rózsá, the red roses = magy. a piros rózsák. Nem így más nyelvek. Vö. pl. finn suuressa talossa ≈ m. (a) nagy házban, ol. belle ragazze ≈ m. szép leányok, or. narodnye demokratii ≈ m. népi demokráciák; a lengyelben a szórend is más: l. dobra narodowe ≈ m. nemzeti javak stb. Ismeretes, hogy a latin nyelvekben és a lengyelben bizonyos esetekben a

jelző megelőzi, más esetekben viszont követi a jelzett szót, ami éles ellentétben áll a magyar jelzős szerkezetek kivétel nélküli szórendi szabályával.

3.7.3. A birtokviszony kifejezésében is gyakoriak a divergenciák. A finn pojan kirja, angol the boy's book, német des Knabens Buch -féle birtokos jelzős szerkezetek szórendileg egyeznek magyar ekvivalensükkel (a fiú könyve), bár megfelelésük egyébként nem teljes. Nagymértékű azonban a divergencia az angol the book of the boy, német das Buch des Knabens, fr. le livre du garçon, o. kniga mal'čika -féle szerkezetek és ezek magyar megfelelője (a fiú könyve) között.

3.7.4. A magyar és a finn határozós szerkezetekben szereplő határozószók raggal vannak ellátva, tehát jelöltek. A határozószókat ehhez hasonlóan külön morfémák jelölik az efféle angol, francia és olasz szerkezetekben is: angol he will come shortly ~ m. (ő) rövidesen jönni fog (viszont: angol he stopped short ~ m. váratlanul megállt), fr. écrire nettement ~ m. világosan ír (viszont fr. voir clair ~ m. világosan látni); ol. parler fortement ~ m. lendületesen beszélni (viszont ol. parler forte ~ m. hangosan beszélni).

A németben a melléknév ragozatlan alakjai töltenek be határozószói funkciót. Ezért feltűnő az alábbi szerkezeteknek a megfelelő magyar szerkezetektől való eltérése: n. er schreibt schön ~ m. szépen ír, n. sie leben gut ~ m. jól élnek.

3.7.5. Különösen feltűnő a hogyan kérdőszó inkongruenciája a legtöbb említett forrásnyelvi kérdőszóhoz viszonyítva. Vö. pl. n. wie schreibt er? ~ m. hogyan ír?

3.7.6. A magyar tegnap jött: tegnap jött? -féle kijelentő és kérdő mondatok egymástól csupán hanglejtésükben, vagyis szuprasegmentális szinten különböznek, szórendjük teljesen egyezik. Ezek német megfelelői azonban szórendjükben is különböznek, vö. er kam gestern : kam er gestern?. Az angolban a to do segédigével formált fordított szórendű kérdő mondatok struktúrája különösen eltér a magyartól. Vö. a. do you go home? ~ m. hazamégy?

3.7.6.1. Viszont teljesen egybevág a finn -ko és a magyar -e kérdőszócsonka használata az efféle kérdő mondatokban: l. tuleeko hän tänne? ~ m. jön-e ő ide?

3.7.7. A tagadás kifejezésének módja is lényegesen elüt az efféle angol és magyar szerkezetekben: I did not see anybody there ~ m. Senkit sem láttam ott.

3.8. Lexiko-szemantikai síkon is gyakoriak az olyan eltérések, amelyekkel nekünk is állandóan számolnunk kell.

3.8.1. Vannak olyan kifejezések, amelyek egyes nyelvekben elemezhetetlen tőmorfémákból állanak, amelyeknek megfelelői viszont más nyelvekben kisebb-nagyobb mértékben tagoltak, s ezért szét-tartók, vö. pl. m. rádió < n. Rundfunk, n. Kino, ol. cinema < mozgóképszínház. (Az említett idegen nyelvek utóbbi kifejezésénél még a magyar mozi is tagoltabb, mivel ennek -i morfémája játékos képző).

3.8.2. A finn és a német, s bizonyos fokig az angol, a magyarhoz hasonlóan, kedveli a névszói összetételeket. Ezért ezek viszonylatában gyakoriak az efféle, tükörfelfejezésként funkcionáló megfelelések; angol windmill ~ n. Windmühle, ~ finn tuulimylly ~ m. szélmalom.

3.8.2.1. Az efféle összetételeknek más nyelvekben képzett szók, jelzős vagy határozós szerkezetek felelnek meg, melyek magyar megfelelőiktől gyakran lényegesen különböznek. Vö. pl. fr. moulin à vent, vagy éolien, ol. mulino a vento, l. wiatrak (< wiatr "szél" + /a/k képző), or. vetranaja mel'nica ~ m. szélmalom. Az efféle szembenállások elmélyültebb vizsgálatára a mi szempontunkból is igen fontos volna.

3.8.3. Már régen felfigyeltek egyes szókincs-csoportok (pl. a színnevek, a rokonsági nevek) viszonylatában egyes nyelvek között észlelhető gyakran igen lényeges eltérésekre.

3.8.3.1. Ha a magyar fivér : nővér kifejezéseket vesszük alapul, akkor ezeknek a finn velli : sisar, az angol brother : sister, német Bruder : Schwester, olasz fratello : sorella, lengyel brat : siostra nagyjából megfelel, ha nem vesszük figyelembe a németben, olaszban és lengyelben szokásos nemi megkülönböztetéseket. A magyar bátya; öcs; néne; húg névszókkal jelölt megkülönböztetéseket azonban az említett nyelvek mindegyike csak jelzős kifejezésekkel tudja érzékeltetni. Vö. pl. finn vanhempi velli : nuorempi velli; vanhempi sisar : nuorempi sisar; német älterer Bruder : jüngerer Bruder; ältere Schwester : jüngere Schwester, olasz fratello maggiore :

fratello minore; sorella maggiore : sorella minore, úgy^{is} az angolban, oroszban, lengyelben és más indoeurópai nyelvekben is.

Erről és más hasonló eltérésekről: Ullmann (1963), Mllewski (1970).

3.9. Szupraszegmentális síkon főleg a szó és mondathangsúly, valamint a hanglejtés eltérései folytán az említett nyelvekben gyakran igen nagyok a divergenciák.

3.9.1. A finn és a magyar szóhangsúly lényegileg egyezik; mindegyik nyelvben kötött, és az első szótagra esik, s a mellékhangsúly is hasonló. A finn és a magyar intonáció azonban főleg a kérdő mondatok esetében gyakran számottevően eltér. A francia és a lengyel szóhangsúly szintén kötött, de máshová esik (emitt az utolsó előtti, amott az utolsó szótagra). A német szóhangsúly a germán eredetű szavakban a szótó első szótagjára esik, de az idegen szavakban a helyzet bonyolultabb. Az angol, az olasz, a spanyol vagy az orosz szóhangsúly igen bonyolult módon áll szemben a magyarral.

3.9.2. Az említett idegen nyelvek intonációja igen gyakran lényeges mértékben különbözik a miénktől. Ennek tanulmányozása különösen fontos volna, mivel köztudomású, hogy az idegen nyelvek intonációjának megtanulása rendkívül nehéz.

4. Az egyes szinteken és részrendszerekben jelenkező divergenciákat különféle módszerekkel rangsorolni is lehet.

4.1. Tüzetesebb egybevetés után megállapíthatjuk, hogy pl. az olasz magánhangzórendszerhez (Vol) viszonyítva a magyar (Vm) nagyobb fokú eltérést mutat, mint a finnhez viszonyítva. Így állapítható meg a következő rangsorolás Vol < Vm < Vf. Viszont az olasz mássalhangzórendszer (Kol) sokkal közelebb áll a magyarhoz (Km), mint a finnhez (Kf). Így a rangsor ebben az esetben a következő: Kf < Kol < Km.

A fonológiai eltérések rangsorolására lásd főleg: Weinreich (1953), Lado (1957), Moulton (1962), Stockwell és Bowen (1965), Brière (1968) és Mllewski (1970).

4.2. A finn és az észti, az olasz és a francia, vagy a lengyel és az orosz esetrendszerek (Er) egymás közti divergenciája sokkal kisebb, mint pl. a finn és a magyar, az olasz és a magyar, vagy éppen a lengyel és a magyar rendszereké. Megállapítható pl. a következő sorrend: Er/l < Er/f < Er/m.

4.3. Morfématisz szinten is rangsorolhatók az eltérések, vö. pl. német Kino < m. mozi < m. mozgóképszínház; m. szélmalom < ol. mulino a vento.

4.4. A szintaxis síkján észlelhető eltéréseket hasonló módon rangsorolhatjuk. Így pl. a m. a fiúnak a könyve birtokosjelzős szerkezethez képest a megfelelő angol, orosz és német szerkezetek a következő sorrendben térnek el: angol the boy's book < német das Buch des Knabens < orosz kniga mal'csika.

A morfoszintaktikai eltérések kvantitatív módszerekkel való rangsorolására: Greenberg (1960), Krupa (1965); Krupa-Altman (1966), Milowski (1970).

4.5. A szupraszegmentális szinten jelentkező eltérések rangsorolására még nem állnak rendelkezésünkre megfelelő módszerek. Egyes esetekben azonban viszonylag könnyű a sorrend megállapítása. Így pl. nyilvánvaló, hogy a magyar szóhangsúlyhoz képest a német kevésbé eltérő, mint pl. az olasz, spanyol vagy az orosz, ahol a szavak eltérő hangsúlyozásának értelemkülönböztető szerepe is lehet.

A nyelvi interferencia

5. Növendékeink a magyar célnyelv tanulása közben önkéntelenül is anyanyelvi beidegzettségükre támaszkodnak. A megszokás folytán, a kiinduló nyelv használata közben megszerzett rutinjukat igyekeznek átvinni a célnyelvre is. Ily módon magyar célnyelvi beszédtevékenységükben alapvető fontosságú az átvitel (transzfer).

5.1. Az egyes forrásnyelvi és célnyelvi jelenségek egybevetésénél az átvitel hasznos, mivel megkönnyíti az új nyelv tanulását. Inkongruencia esetén viszont az átvitel káros, mivel zavarja és akadályozza a tanuló munkáját.

5.2. Nagyjából már az egyes forrás- és célnyelvi jelenségek puszta egybevetése és rangsorolása révén is megállapíthatjuk, s így mintegy előre láthatjuk, hogy az illető célnyelv tanításában és tanulásában hol, mikor és milyen mértékben várhatók nehézségek.

5.3. A forrásnyelvi beidegzettségnek a célnyelv tanulása és használata közben, inkongruens esetekben való helytelen átvitele okozza a nyelvi interferenciát, mely a célnyelv normáinak megsértését idézi elő, s ezért feltétlenül kiküszöbölendő, vö. Weinreich (1963), Lado (1967), Juhász (1970).

5.3.1. A legújabb részletkutatások eredményei azt mutatják, hogy az idegen nyelvet tanulók beszédtevékenységében az interferencia nem mindig és nem mindenben úgy jelentkezik, ahogyan ezt a forrás- és cél nyelv egyes jelenségeinek pusztán egybevetése alapján várni lehetne. Lotz (1960) és Nemser (1967) kutatásai szerint a beszédtevékenység folyamán az egymással szembekerülő jelenségeknek eredőjeként a cél nyelvben gyakran mind a forrásnyelvtől, mind pedig a célnyelvtől eltérő realizációk figyelhetők meg. Így az angol dentális spiránsoknak a magyar ajkúak ejtésében sokszor olyan realizációi észlelhetők, amelyeknek sem a magyar, sem pedig az angol fonémarendszerben nincs pontos megfelelőjük.

5.3.1.1. Gyakori, hogy más-más ajkúak ugyanazokat a nyelvükben ismeretlen fonémákat lényegesen eltérő módon helyettesítik, mint pl. a franciák és az oroszok az említett angol dentális spiránsokat; vö. Weinreich (1963).

5.4. A forrásnyelvben szokásos kisebb mértékű differenciálás (under-differentiation, vö. Weinreich /1963/) helytelen átvitele a célnyelvre az interferenciának egyik gyakori esete. A $\underline{s} : \underline{z}$ korrelációnak a németben való hiánya miatt ilyesmi tapasztalható például a német ajkúak magyar ejtésében, mivel ők képtelenek érzékelni a magyar sír : zsr -féle oppozíciós párok ejtése közti különbséget. Hasonlóképpen az o : ö, ó : ő, valamint az u : ü, ú : ű fonémák szembenállásának anyanyelvükben való hiánya miatt a lengyel, orosz, valamint az olasz és a spanyol anyanyelvűek képtelenek helyesen érzékelni a kor és kör, tör és tör, örült és örült, tulok és tülök, tudó és tüdő -féle párok közti fonémátikus különbséget. Ugyanígy, nehéz e népek fiainak pl. a magyar téli és téli -féle szópárok közti különbségtétel.

5.5. Hasonló jelenségek persze más részrendszerekben is lépten-nyomon előadódnak. A németben pl. a melléknév határozószói és állítmánykiegészítői funkciójában egyaránt jelöletlen (vö. seine Schrift war schön : er schrieb schön), a magyarban viszont utóbbi szerepében jelölt (írása szép volt : szépen írt). A német melléknévek e disztribúciójának a magyarra való automatikus átvitele gyakran okoz interferenciát, mint a "szép írt" -féle helytelenül alkotott mondatok mutatják.

5.6. Ennek ellenkezője, vagyis túlzott differenciálás (over-dif-

ferentiation, vö. Weinreich /1963) történik azokban az esetekben, amikor a beszélők az anyanyelvükben szokásos nagyobb fokú tagoltságot igyekeznek átvinni a célnyelvre is. Így például várható, hogy az angol ajkúak magyar ejtésükben a magyar l fonémának mássalhangzó előtt, magánhangzók között és szó végén a magyarban teljesen ismeretlen sötét allofonját képzik.

5.7. A különbségek újszerű értelmezésére (reinterpretation of distinctions vö. Weinreich /1963/) is gyakran találhatunk példát. Így, mivel az olaszban és az oroszban a hangsúlyos magánhangzók viszonylag hosszabbak a kiejtésben mint a hangsúlytalanok, anélkül persze, hogy e nyelvekben ismeretes volna a rövid és hosszú magánhangzók fonematikus szembenállása, az ilyen anyanyelvűek hajlamosak a tőlük hangsúlyosnak tartott rövid magyar magánhangzók nyújtottabb ejtésére.

5.8. A csupán a célnyelvben meglévő nagyobb fokú tagoltságot gyakran csak transzformálással tudjuk érzékeltetni. Így például azt is, hogy az angol the liberation of the country, a német die Befreiung des Landes, az olasz la liberazione del paese, az orosz osvo-bozdenie strany -féle kifejezéseknek a magyarban kétféle megfelelésük is van, mégpedig 1. az ország felszabadulása, 2. az ország felszabadítása, ugyanúgy, mint a lengyelben is, vö. 1. uwolnienie sie kraju, 2. uwolnienie kraju.

5.9. A mi jövőbeli kutatásaink szempontjából is eredményesnek ígérkezik a Juhász Jánostól (1970) magyar-német viszonylatban már sikerrel alkalmazott vizsgálati módszer, mely a Ranschburgtól homogen gátlásnak nevezett pszichológiai jelenség figyelembe vételén alapszik. E szerint az idegen nyelveket tanulónak fokozottabb nehézséget okoz az alaki szempontból rendkívül hasonló és éppen ezért nehezebben elkülöníthető és felidézhető nyelvi jelenségek elsajátítása. Saját megfigyeléseim alapján is állíthatom, hogy a lengyel, orosz, olasz és spanyol ajkúaknak, akiknek fonémarendszerében ismeretlen az u : ú, ú : ű, valamint az u : ú, ü : ű korreláció, a magyar túró : túró, tudó : tudó, buja : búja, tulók : tülök -féle szópárok megkülönböztetése és észbentartása fokozott nehézségeket okoz. Ugyanígy többszörösen is nehéz például az olaszoknak, franciáknak és spanyoloknak az olló : holló -féle szópárok szétválasztása s a köztük lévő különbségek megjegyzése, egyrészt azért, mivel nyelvük foné-

ma rendszeréből a h hiányzik, másrészt mivel az o : ó fonémák szembenállását sem ismerik.

Az efféle nehézségek módszeres feltárása is igen fontos volna. Bevezetőmnek ezzel végére is értem. Tudatában vagyok vál- lalt feladatom rendkívüli nehézségeinek, még inkább annak, hogy az elénk toluó számos kérdésre egyáltalában nem tudtam megfelelni, s hogy még abban is, amit előadtam, szükségképpen sok a vitatható vagy éppen kifogásolható. Mentségetül szolgálhat azonban, hogy az egybevető módszerek még kiforratlanok, sok itt a bizonytalanság, s legalább annyi a tévedés is. Annyi azonban e hézagos ismertetőből talán mégis kitűnt, hogy a kontrasztív módszer, említett fogyatékos- ságai ellenére is jelentős eredményeket ígér. Semmiképpen sem hi- szem azonban, hogy e metódus egyedül üdvözlő, s hogy alkalma- zásától látványos eredményeket, vagy éppen csodákat várhatunk. Kellő előtanulmányok és pontos felmérések híján egyelőre még csak hozzávetőlegesen sem tudhatjuk, hogy a számunkra különösen fon- tos forrásnyelvek és anyanyelvünk viszonylatában mely jelenségek és mily mértékben divergenssek, s hogy ennek folytán milyen inter- ferencia-jelenségek és milyen módon adódhatnak elő. Ehhez az e- gyres részrendszerek eltéréseinek rendkívül alapos és körültekintő számbavételére, szakézerű leírására és rangsorolására, majd pedig az általuk előidézett torzulásoknak kísérleteken alapuló vizsgálatá- ra lesz majd szükség. Teljes mértékben Tudatában vagyok annak, hogy az imént előadottak csupán hozzávetőleges jellegűek. Ám cé- lom inkább a problémák felvetése, a kérdések rendkívüli bonyolult- ságának hangsúlyozása, a jelenségek összetett voltának felvillantá- sa volt és lehetett, semmint vita nélkül és azonnal alkalmazható vagy éppen alkalmazandó sablonok felsorolása. Ám abban szilárdan hiszek, hogy a nyelvi rendszerek egészén belül az egyes részrend- szerek és ezeknek elemei bizonyos szempontból feltétlenül össze- mérhetők, annak ellenére, hogy a dialektika többször említett tételé- nek megfelelőleg az egyezésekkel mindig és minden szinten egyide- jű különbségek járnak együtt. Azt is kétségtelennek tartom, hogy a nyelvek közti érintkezésben az interferenciákat éppen ezek az egy- idejű egyezések és eltérések idézik elő, s hogy ezek számbavéte- le és tudatosítása, majd pedig a torzulások kiküszöbölése a külföl-

diek magyarra való tanításában is alapvetően fontos. Ezért úgy hiszem, hogy a nyelvi interferenciák figyelembe vételével és a torzulások céltudatos kiküszöbölésével oktatói munkánk a jövőben még eredményesebbé válhat. Ha az efféle jelenségekre jövőbeli tanterveink, jegyzeteink és tankönyveink megszerkesztésében és oktató munkánkban fokozottabb figyelmet fordítunk, akkor oly sok odaadással végzett s mindig örömmel vállalt munkánk az elkövetkező időkben meggyőződésem szerint még gyümölcsözőbbé és eredményesebbé válik.

Bibliográfia

- Agard, Frederick B. - Robert J. Di Pietro. The grammatical structures of English and Italian. (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- , The sounds of English and Italian. (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- Alatis, James E., ed. Contrastive linguistics and its pedagogical implications. Report of the Nineteenth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies. (Monograph Series on Language and Linguistics, No.21) Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1968.
- Anderson, Tommy R. "A case for contrastive phonology." IRAL 2:3,219-230 (1964).
- Balázs János, "A nemzeti nyelvek nyelvtanirodalmának kialakulása". Magyar Tudomány. 7-12. 313-322 (1956).
- , "Nyelvtanirodalmunk előzményei és kezdetei". A Sulán Béla (szerk.) Nyelvtani Tanulmányok c. kötetben. Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. pp. 167-184.
- Bally, Charles, Linguistic générale, linguistique française. Bern, 1944. ² Olaszul: Linguistica generale e linguistica francese. Introduzione ... di C.Segre. Milano 1963.
- Boas, Franz. "On alternating sounds." American Anthropologist (Old Series) 2,47-53 (1889).
- Brière, Eugeno J., Russel N. Campbell and Soemarmo. "A need for the syllable in contrastive analysis." Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior 7:2,384-389 (1958).
- , "An investigation of phonological interference." Language 42:4. 768-796 (1966).
- , A psycholinguistic study of phonological interference. The Hague: Mouton, 1968.
- Bujas, Zeljko. "Concordancing as a method in contrastive analysis." Studia Romanica et Anglica Zagradiensia 23,49-62 (1967).
- , "Computers in the Yugoslav Serbo-Croat English contrastive analysis project". Review of the Institute of Applied Linguistics (of) Louvain (Belgium) 5,35-42 (1969).
- Carroll, John B. "Linguistic relativity, contrastive analysis, and language learning." IRAL 1:1. 1-20 (1963).

- Cook, Vivian J. "The analogy between first and second language learning." IRAL 7:3,207-216 (1969).
- Cooke, David, ed. Perspectives on second language teaching. (Modern Language Center Publications, No.1.) Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education, 1970.
- Corder, S.P. "The significance of learner's errors." IRAL 5:4,161-170 (1967).
- Czochralski, Jan A. "Grundsätzliches zur Theorie der kontrastiven Grammatik." Linguistics 24,17-28 (1966).
- , Zur sprachlichen Interferenz. Linguistics 67,5-25 (1971).
- Dingwall, William O. "Transformational generative grammar and contrastive analysis." Language Learning 14:3-4,147-160 (1964).
- Dušková, Iibuše, "On sources of errors in foreign language learning." IRAL 7:1,11-36 (1969).
- Fedorov, A. "O zadačach sopostavitel'nogo izučeniija jazykov", In A. Fedorov et al., Nemeckogo russkie jazykovye paralleli, Moszkva 1961.
- Ferguson, Charles A. "Linguistic theory and language learning." Report of the Fourteenth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching, Robert J. Di Pietro, ed. (Monograph Series on Languages and Linguistics, No. 16) Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1963. pp. 115-124.
- Filipovič, Rudolf. "Contrastive analysis of Serbo-Croatian and English: theory and practice." Studia Romanica at Anglica Zagabiensia 23,5-27 (1967).
- , ed. Reports 1, 2, 3 (The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project). Zagreb: Institute of Linguistics, Zagreb University (1969, 1970).
- , ed. Studies 1, 2 (The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project), Zagreb: Institute of Linguistics, Zagreb University, (1969, 1970).
- Frei, Henri, "Systèmes de déictiques". Acta Linguistica 4,111-129. (1944).
- French, F.G. Common errors in English: their cause, prevention and cure. London: Oxford University Press, 1949 (Reprinted 1970).

- Fried, Vilém. "Contrastive Linguistics und analytischer Sprachvergleich". Linguistische und methodologische Probleme einer spezialsprachlichen Ausbildung. Irmgard Schilling ed, Halle: Niemeyer, 1967. pp. 24-32.
- Frios, Charles C. Teaching and learning English as a foreign language. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1945.
- , and Kenneth L. Pike. "Coexistent phonemic systems." Language 25:1, 29-50 (1949).
- Gak, V. - E. Roizenblit. Očerki po sopostavitel'nomu izučeniju francuzskogo i russkogo jazykov. Moszkva 1965.
- Gerhauser, Albert. "Hibaelemzések és azok tanulságai." Modern Nyelvyoktatás. 1-2: 201-208. (1966).
- Greenberg, J. "A Quantitative Approach to the Morphological Typology of Language". International Journal of American Linguistics. 26:3. 178-194 (1960).
- Grucza, Franciszek. "Zum Begriff des Interphons". Glottodidactica 2. 41-46 (1967).
- Hall, Robert A., Jr. Pidgin and creole languages. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1966.
- Halliday, M.A.K., Angus McIntosh and Peter Strevens. "Comparison and translation." The linguistic sciences and language teaching. Bloomington: Indiana University Press, 1964. pp. III-134.
- Hammer, John H. and Frank A. Rice, eds. A bibliography of contrastive linguistics. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics, 1965.
- Harris, Zellig. "Transfer grammar." IJAL 20:4. 259-270 (1954) (Reprinted the Bobbs-Merrill Reprint Series in Language and Linguistics 40).
- Haugen, Einar. The Norwegian language in America: a study of bilingual behavior. 2 vols. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1953. (second edition, revised, 1 vol. Bloomington: University of Indiana Press, 1969).
- . "Problems of bilingual description." Report on the Fifth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching. Hugo J. Mueller, ed. (monograph Series on Languages and Linguistics, No 7) Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1954. pp. 9-19.

- , Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide. (Publication of the American Dialect Society, No.26). University Alabama: University of Alabama Press, 1956. (Reprinted 1964).
- , "Bilingualism, language contact, and immigrant languages in the United States: a research report 1956-1970." (Section on language contact) (Forthcoming: Current trends in linguistics, volume 10. Thomas A. Sebeok, ed. The Hague: Mouton).
- , "Report". Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists, Eva Sivertsen, ed. Oslo: Oslo Univ. Press, 1958. pp. 771-85.
- Hegedűs József. A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. Nyelvtudományi Értekezések 56. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
- Isačenko, A. Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Pozsony I. 1954, II. 1960.
- , "Sopostavitel'noe izučenie jazykov kak osobaja lingvističeskaja disciplina". In Serdjučenko, G. (ed.), Voprosy prepodavanja russkogo jazyka v stranach narodnoj demokrattii. Moszkva, 1961.
- Jakobovits, Leon A. "Second language learning and transfer theory: a theoretical assessment." Language Learning 19:1-2. 55-86 (1969).
- Juhász Janos. Probleme der Interferenz, Budapest, Akadémiai Kiadó 1970.
- Kennedy, Nancy M. Problems of Americans in mastering the pronunciation of Egyptian Arabic. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics, 1960.
- Kirsch, F. Fremdsprachenunterricht und kontrastive Phonematik. Glottodidactica 2. 21-31 (1967).
- Krupa, V. "On Quantification of Typology." Linguistics 12. 31-36 (1965).
- , G. Altmann. "Relations between typological indices". Linguistics 24. 29-37 (1966).
- Krušelnickaja, K.G. Očerki po sopostavitel'noi grammatike nemeckogo i russkogo jazykov. Izd. lit. na inostrannyh jazykach. Moszkva 1961.

- Krzeszowski, Tomasz. "Fundamental principles of structural contrastive studies". Glottodidactica. 2. 33-39 (1967).
- Kufner, Herbert L. The grammatical structures of English and German: a contrastive sketch. (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- Lado, Robert. Linguistics across cultures: applied linguistics for language teachers, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1957.
- Lane, Harlan. "Some differences between first and second language learning". Language Learning 12:1, 1-14 (1962).
- Lotz, John, Arthur S. Abramson, Louis J. Gerstman, Frances Ingemann and William J. Nemser. "The perception of English stops by speakers of English, Spanish, Hungarian and Thai: a tape-cutting experiment." Language and Speech (Teddington, Middlesex) 3. 71-77 (1960).
- , "Comparison of glides (semi-vowels) in English and Hungarian." Hungarian structural sketch. (Research and Studies in Uralic and Altaic Languages Project 17) New York: American Council of Learned Societies, 1963(?). pp. 57-63.
- , "Contrastive study of the morphophonemics of obstruent clusters in English and Hungarian." Hungarian structural sketch. (Research and Studies in Uralic and Altaic Languages Project 17). New York: American Council of Learned Societies, 1963 (?). pp. 64-70.
- Mackey, William F. "The description of bilingualism." The Canadian Journal of Linguistics (La Revue canadienne de Linguistique) 7:2. 51-85 (1962). (See especially pp. 68-84).
- Madarász, Paul Huba. Contrastive linguistic analysis and error analyses in learning English and Hungarian, Unpub.: University of California, Berkeley PhD dissertation, 1968.
- Malatinszky, István. Az anyanyelv gátló hatása az orosz nyelv tanulásában. Modern Nyelvoktatás 1-2: 92-100 (1966).
- Mathesius, Vilém. "On some problems of the systematic analysis of grammar." Travaux du Cercle Linguistique de Prague, 6,95-107 (1936). Újból: A Prague school reader in linguistics. Josef Vachek, comp. Bloomington: Indiana University Press, 1964. Pp. 306-319.

- , *Nebojte se anglictiny!* Prága: Orbis 1936.
- Milewski, Tadeusz. "Voraussetzungen einer typologischen Sprachwissenschaft." *Linguistics*. 59. 62-107 (1971).
- Moulton, William G. "Toward a classification of Pronunciation errors." *Modern Language Journal* 46:3. 101-109 (1962).
- , *The sounds of English and German*, (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- Nemser, William. "Contrastive research on Hungarian and English in the United States." (Available from National Cash Register Co., 4936 Fairmont Avenue, Bethesda, Md. 20014, as CS 007. Microfiche \$ 0.25; hard copy \$ 112).
- , and Francis S. Juhász. *A contrastive analysis of Hungarian and English Phonology*, (American Council of Learned Societies Research and Studies in Uralic and Altaic Languages Project 70) New York: American Council of Learned Societies, 1964.
- , "The predictability of interference phenomena in the English speech of native speakers of Hungarian." *A magyar nyelv története és rendszere, Nyelvtudományi Értekezések*, (Budapest: Akadémiai Kiadó). 58. 262-267 (1967).
- , and Tatiana Slama-Cazacu. "A contribution to contrastive linguistics (A psycholinguistic approach: contact analysis)." *Revue roumaine de Linguistique* 15:2. 101-128 (1970).
- , *An experimental study of phonological interference in the English of Hungarians*, Bloomington: Indiana University Press for the Center for Applied Linguistics, 1971.
- Nickel, Gerhard and K. Heinz Wagner. "Contrastive linguistics and language learning." *IRAL* 6:3. 233-255 (1968).
- Ohannessian, Sirarpi and William W. Gage, eds. *Teaching English to speakers of Choctaw, Navajo and Papago: a contrastive approach*, Washington, D.C.: Bureau of Indian Affairs, 1969.
- Orosz, Robert A. *Contrastive analysis of English and Hungarian grammatical structure*, Final report for U.S. Office of Education Contract no. OEC-0-8-080036-3692 (014): Preparation of a Contrastive Grammar of English and Hungarian, n.d.

- PAKS-Arbeitsbericht Nr. 1, 1968, Nr. 2, 1969. Kiel: Englischs Seminar der Universität Kiel; Nr. 3-4, 1969, Nr. 5, 1970, Nr. 6, 1970. Stuttgart: Institut für Literatur und Sprachwissenschaft, Universität Stuttgart.
- Perrot, J. Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. Nyelvtudományi Értekezések 52. (1966).
- Pilch, Herbert. Phonemtheorie I. Basel - New York 1964.
- Politzer, Robert L. "An experiment in the presentation of parallel and contrasting structures." Language Learning 18:1, 35-43 (1968).
- , "Auditory discrimination of French vowels by English speakers." The Canadian Journal of Linguistics (La Revue canadienne de Linguistique) 7:1, 32-44 (1961).
- Polivanov, Evgenij. "La perception des sons d'une langue étrangère." Travaux du Cercle Linguistique de Prague 4, 79-96 (1931).
- , Russkaja grammatika v sopostavlenii s uzbekskim jazykom. Taskent 1934.
- Polemé, Edgar C. "Points of contrast with English." Swahili language handbook. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics, 1967. Pp. 206-222.
- Publications de Centre de Linguistique Appliquée de Dakar. Dakar, Senegal: Centre de Linguistique Appliquée de Dakar, 1964.
- Reed, David W, Robert Lado and Yao Shen. "The importance of the native language in foreign language learning: Part I - The system of significant sounds." Language Learning 1:1, 17-23 (1948).
- Reformatszkij, A. "O sopostavitel'nom metode". Russkij jazyk v nacional'noj noj škole. 5, 29-30. (1962).
- Richards, Jack C. "A non-contrastive approach to error-analysis." Paper given at the TESOL Convention, San Francisco, March 1970.
- Sauvageot, A. Esquisse de la langue hongroise. Párizs 1951.
- Schachter, Paul. A contrastive analysis of English and Pangasinan. Unpub.: University of California, Los Angeles PhD dissertation 1960.
- Selinker, Larry. "Language transfer." General Linguistics (The Pennsylvania State University) 9:2, 67-92 (1969).

- , and P.J.N. Selinker. An annotated bibliography of U.S. Ph.D. dissertations in contrastive linguistics, Seattle: University of Washington, 1971.
- Serdjučenko, G. (Ed.) Voprosy prepodavanija russkogo jazyka v stranach narodnoj demokracji, Moszkva 1961.
- Soltész Katalin. Az ősi magyar ígekötők, Budapest 1959.
- Šourková, A. - Zajčková, J. (Eds.) Interference v ruské morfoloží; Státní pedagogické nakladatelství, Prága 1967.
- Stockwell, Robert P. A contrastive analysis of English and Tagalog. Part I, Introduction and phonology; Part II, Grammar, Unpublished manuscript.
- , and J. Donald Bowen. The sounds of English and Spanish, (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- , J. Donald Bowen and John W. Martin. The grammatical structures of English and Spanish, (Contrastive Structure Series) Chicago: University of Chicago Press, 1965.
- Stokoe, William C. Jr. The study of sign language, Washington, D.C.: ERIC Clearinghouse for Linguistics, 1970.
- Stevens, Peter. "Two ways of looking at error-analysis." Paper given at Gesellschaft für Angewandte Linguistik Meeting, Stuttgart, November 1969.
- Swadesh, Morris. "Observations of pattern impact on the phonetics of bilinguals." Language, culture, and personality, Leslie Spier and others, eds. Menasha, Wisconsin: Sapir Memorial Publication Fund, 1941. Pp. 59-63.
- Szathmári István. "Az anyanyelv és a tanult nyelv kapcsolata a nyelvtanulás folyamatában." Az idegen nyelvek oktatásának időszériú kérdései különös tekintettel a felsőoktatási intézményekre, Budapest Tankönyvkiadó 1957, 83-110.
- Tarnóczyi Lóránt. Fordítókatalozs, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.
- Thiem, Rudolf. "Bibliography of contrastive linguistics." PAKS-Arbeitsbericht (Projekt für angewandte Kontrastive Sprachwissenschaft, English Seminar der Universität), 2, 79-96 és 3-4, 93-120, Kiel 1969.

- Trubetzkoy, N.S. Grundzüge der Phonologie. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. 7. (1939). Pp. 54-56.
- Ullmann, Stephen. "Semantic Universals." In Universals of Language. Ed. by J.H. Greenberg. The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts. 1963. pp. 172-207.
- Upshur, J.A. "Language proficiency testing and the contrastive analysis dilemma." Language Learning 12:2, 123-127 (1962).
- Verescsagin, E. "Psicholingvističeskaja problematika teorii jazykovych kontaktov." Voprosy jazykoznanija 6. 122-133 (1967).
- Vildomec, Věroboj. Multilingualism. Leyden, The Netherlands: A.W. Sythoff, 1963.
- Wardhaugh, Ronald. "The contrastive analysis hypothesis." Paper presented at the fourth annual TESOL Convention, San Francisco, March 1970.
- , "Three approaches to contrastive phonological analysis." The Canadian Journal of Linguistics (La revue canadienne de Linguistique), 13:1, 3-14 (1967).
- Webster, Donald H. and Elliott Canonge, eds. A teacher's guide for teaching English to the native children of Alaska (Eskimo and Athapaskan). College, Alaska: Alaska Rural School Project, University of Alaska, 1968.
- Weinreich, Uriel. Languages in contact: findings and problems. Publications of the Linguistic Circle of New York, No. 1. (New York: Linguistic Circle of New York, 1953. Reprinted, The Hague: Mouton, 1964.) Reviewed by Einar Haugen in Language 30:3, 366-388 (1954).
- , "On the description of phonic interference." World 13:1, 1-11 (1957).
- Wolfe, David L. "Some theoretical aspects of language learning and language teaching." Language Learning 17:3-4, 173-188 (1967).
- , "Some uses and limitations of contrastive analysis in teaching foreign languages." The Education Quarterly (University of the Philippines) 11:3, 19-22 (1963).
- Zimová, Jaromira. Interference v ruskim lexiku. Státní pedagogické nakladatelství, Prága, 1967.

E bibliográfia alapjául az az összeállítás szolgált, amelyet Lotz János professzor készítettett kutatócsoportja számára és hoz-
zánk is eljuttatott.

A fenti jegyzék azonban számos új adatot is tartalmaz.

B o l l a Kálmán

A kontrasztív fonetikai vizsgálatok jelentősége
a nyelvoktatás számára

~~Elmondandóimban néhány gondolat felvillantására, néhány általánosabb elméleti és gyakorlati összefüggés felvázolására szorítkozom.~~ Mondanivalóm részben a nyelvtanítás általános kérdéseire, részben fonetikai problémákhoz kapcsolódik.

1. Balázs János professzor a tudománytörténész szemével vizsgálta és szubjektív elfogultság nélkül - sine ira et studio - mutatta meg a kontrasztív nyelvészeti módszer lényegét, helyét és szerepét a nyelvtudományban és annak alkalmazott ágában, a nyelvoktatásban. Ezen sokak által újnak mondott módszert beállította az egyetemes nyelvtudomány általános fejlődésvonalaiba, kimutatta előzményeit a nyelvészetben, kapcsolódását más nyelvvizsgálati módokhoz, miközben állandóan hangsúlyozta a nyelvi valóság rendszerszerűségében is nagyon bonyolult, összetett voltát.

2. A kontrasztív nyelvvizsgálati módszer több vonatkozásban is túlszárnyal, illetve kiegészít más vizsgálati módszereket. Közülük csupán kettőt említek, melyek témánk szempontjából jelentősebbek.

- Két különböző nyelvi rendszer módszeres és sokoldalú egybevető analízise mindkét nyelv számára olyan új felismeréseket eredményezhet, amelyekre a monolingvális módszerekkel nem figyelünk fel.
- A nyelvi rendszerek egészének, a részrendszereknek és a legkisebb hangjelenségeknek a konfrontálása által nyert megállapítások s az ezekből levonható következtetések, a kontrasztív nyelvvizsgálat eredményei közvetlenül is felhasználhatók a gyakorlatban, így elsősorban a nyelvoktatásban, a gépi fordításban, az emberi beszéd gépi felismertetése területén. Ezért e vizsgálati módszer napjaink társadalmi szükségleteinek jobb kielégítéséhez is hozzájárul.

3. Korunk rohanó tempója, a gyorsuló idő, a tudomány roha-

mos fejlődése és nemzetközivé válása, az eddig szinte áthidalhatatlan földrajzi távolságok lecsökkenése a közlekedés fejlődése révén, az információáramlás meggyorsulása és kiszélesedése a tömegkommunikációs eszközök tökéletesedésével, a nemzetközi kapcsolatok nagyarányú növekedése - szinte az élet minden szférájára kiterjednek - stb. stb. új feladatokat és a korábbinál nagyobb követelményeket támaszt a nyelvoktatással szemben. Éppen ezért a nyelvoktatás nem nélkülözheti sem a nyelvészet, sem a pszichológia, sem az akusztika, sem a fiziológia, sem a pedagógia legújabb eredményeinek a megismerését és a gyakorlatban való felhasználását,

Miben látjuk a nyelvoktatás új feladatait?

- Előtérbe került a több munkával és nagyobb fáradtsággal kialakítható nyelvi készségek és képességek elsajátítása iránti igény. A korábbi szövegolvasással és túlnyomóan passzív nyelvi ismeretekkel is megelégedő nyelvtanulással szemben a beszédértés és a beszédkészség megszerzése vált elsődlegessé.
- Mindenki, aki ma nyelvet tanul, minél előbb látni akarja a nyelvtanulás hasznát. Mivel az oktatási idő növelésére nem nagyon gondolhatunk, keresnünk kell az oktatási-tanulási folyamat eredményességét és hatékonyságát növelő módszereket, eljárásokat, az oktatást és a tanulást megkönnyítő technikai eszközök alkalmazását is.
- Annak következtében, hogy az idegen nyelvtanulás iránti igény világszerte megnőtt - örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar nyelv iránti érdeklődés is erősödött -, a nyelvoktatást minden eddiginél nagyobb tömegekre kell kiterjeszteni. Következésképpen a minőségi fejlesztés mellett a mennyiségi növekedés gondjaival is szemben találjuk magunkat.
- Mindehhez járul még az is, hogy a tanár és a tanuló egyaránt azt várja a tudományok és a technika fejlődésétől, hogy a tanítás-tanulás fáradtságos munkáján könnyítsen.

E körülményekkel számolnunk kell a magyar nyelvnek idegen nyelvként történő oktatásában, az oktatás stratégiájának kidolgozásában is.

4. Az idegen nyelv mint elsajátítandó tantárgy rendelkezik néhány olyan sajátossággal, amely különleges munkamódszert követel meg a tanítás, illetve a tanulás folyamatában.

- A nyelv komplex voltából következik, hogy elsajátítása még az anyanyelv vonatkozásában is roppant bonyolult, tudományosan kel-
lőképpen még nem tisztázott folyamat. Az idegen nyelvtanulásban
individuális adottságok, pszichikai alkat, intellektuális képességek,
életkori sajátosságok, az anyanyelvi és az idegen nyelvi rend-
szer jellege stb. jelentős szerepet játszanak.
- A nyelvtudás elsősorban nem az illető nyelvre vonatkozó ismeret-
eket jelenti, hanem a nyelv használni tudását, kommunikáló ké-
pességet, ellentétben pl. az irodalomtudással, melynek nem felté-
tele, hogy valaki maga is költő vagy író legyen.
- A megfelelő beszédképesség kifejlesztése, a gyors nyelvi reagáló-
képesség kialakítása, ezeknek az automatizáltság fokán tartása
igen sok időt, állandó gyakorlást igényel. Ebben az előadóművész
vagy a sportversenyzők felkészüléséhez áll közel.
- Az intézményes oktatás időbeli korlátainál fogva az idegen nyelv
elsajátításához szükséges időnek csak kisebbik hányadát vállal-
hatja, a többit a tanulóknak szabad idejükből kell elvenniük. A
megfelelő nyelvtudás eléréséhez tehát elengedhetetlen a rendsze-
res, önálló munka.
- Idegen nyelvet nagyon sokféle céllal lehet tanulni (szakszöveg-
olvasás, turizmushoz szükséges nyelvismeret megszerzése, szink-
ron tolmácsolás, műfordítás stb.). A különböző célok más-más
megközelítést és módszert kívánnak az oktatásban és tanulásban
egyaránt.
- Az idegen nyelvtanításban nem szabad megelégednünk arról
sem, hogy a nyelv gondolatformáló funkciója miatt a nyelv a leg-
szorosabb kapcsolatban van a gondolkodással, továbbá azért is,
mert az élethelyzetek és szituációk, amelyekben a nyelvi meg-
nyilvánulások történnek, sohasem ismétlődnek teljesen egyformán,
a beszéd bizonyos mértékig mindig a l k o t ó jellegű tevé-
kenység. Minden beszédtevékenység során alkotó módon hasz-
náljuk fel a már elsajátított ismereteket és kialakított készségeket.

5. Csupán felsorolásszerűen említsünk meg néhány olyan té-
nyezőt, melyek az oktatás hatékonyságát döntően befolyásolják, il-
letve meghatározzák.

- Az oktatási folyamat tudományos megtervezése (a didaktikai,
pszichológiai stb. követelmények betartása).

- A tananyag helyes megválasztása, belső elrendezettsége, logikus felépítettsége.
- Az adekvát oktatási és tanulási módszerek megválasztása (az optimális eredményt biztosító módszerek és eljárások kialakítása).
- A tanári és tanulói munka jó összehangolása, a tanulók irányított önképzésének megvalósítása.
- A tanulók érdeklődésének a felkeltése s a tanulásban való érdekltségének állandó ébrentartása.
- A hatékonyságot növelő s a munkát megkönnyítő technikai eszközök alkalmazása.
- A nyelvtanulás egészüljön ki a nyelvterületen folytatott gyakorlattal és országismereti tanulmányokkal.

6. Most pedig a fonetikai kontrasztivitás és a nyelvvoktatás kapcsolatáról szólok röviden. Egy nyelv bármely szintű elsajátítása három szférában tétel fel együttes ismereteket:

- a szókincsismeret,
- a nyelvtani rendszer ismerete és
- a beszéd hangalaki megformálása szférájában.

Nyugodtan állíthatom, hogy kimerítő tudással egyik vonatkozásban sem rendelkezünk még anyanyelvünkön sem. Az ún. perfekt nyelvtudás is csak nagyon hozzávetőleges megközelítése valamely nyelvnek.

7. Kiejtésünk bizonyos határok között jelentős ingadozásokat mutat egyénenként is, a nyelv földrajzi tagoltságától függően is, az egyes társadalmi rétegek műveltségi szintjétől függően stb. Az egységes ejtésnorma megállapítása nyelvünkben még nem történt meg. Sok részletvizsgálatra van még szükség ahhoz, hogy a magyar köznyelvi kiejtés jellemző, meghatározó jegyeit egzaktan leírhatjuk. Ejtésnorma hiányában pedig nyelvünk kontrasztív hangtani vizsgálata sem lehet teljes értékű.

8. Mint minden nyelvi jelenség, így a hangjelenségek is több arculatúak. A beszédhangokat pl. minősíthetjük, integrálhatjuk, illetve differenciálhatjuk képzésbeli jegyeik (artikulációjuk) szerint, hangzásbeli egyezéseik-eltéréseik (akusztikus jegyeik) és nyelvi funkciójuk szerint. ~~Ha a magyar és az orosz vokalizmust mérjük össze ezen ismérvek alapján, szinte hangonként más-más eredményre jutunk. Nézzük pl. az o hangot mindkét nyelvben.~~

példáan az o!

A magyar o :
 feszesen artikulál
 egyenlő
 a képzés teljes tartományában labialis
 bármely fonetikai helyzetben előfordulhat, hangsúlyosban is és hangsúlytalanban is
 a mássalhangzókönyezet nem idéz elő számottevő változékonyságot

Az orosz o :
 ernyedtebb artikulációjú
 diitongoid
 az utolsó fázisban delabializálódik
 csak hangsúlyos helyzetben fordul elő (ritkán hangsúlytalanban)
 variabilitása a mássalhangzókönyezet hatására a nagyfokú
 [o] [o'] [o''] [o''']

Eltérések tapasztalhatók az o hang rendszerbeli kapcsolataiban:

rövid-hosszú oppozíció jellemzi (sok - sók)
 palatális-veláris oppozícióban áll az ö -vel (tok - tök)

időtartambeli szembenállás nem jellemző
 nincs palatális-labialis ellentett párja

labialis-illabialis oppozícióban áll az e -vel (Bc^e - Bce)
 sok különböző hangzású fonológiai variációja és variánsa van

ö, o, o', Λ, N^e, ɛ, ɛ

és így tovább.

Mi a helyzet a magánhangzó fonémarendszerek egyezését-különbözőségét illetően? Inkongruens rendszerek! Az orosz nyelv 5 magánhangzó fonémájával szemben a magyar nyelvben 14-15 magánhangzó fonémát különböztetünk meg. Ebben a magyar a tagoltabb, tehát divergens. De ha a fonémarealizációkat mérjük össze, a magyar lesz az összetartó, mivel az orosz beszédben harmincnál több magánhangzó fordul elő különféle fonetikai helyzetekhez kötötten.

A magyarban a beszédhangok pozicionális meghatározottsága, azaz fonetikai helyhez kötöttsége minimális, míg az oroszban nagymértékű. Pl. l hang nem állhat kemény mássalhangzó után stb.

A kiejtésoktatásban felbecsülhetetlen segítséget jelent a cél nyelv és a forrásnyelv artikulációs bázisának kontrasztív vizsgálata. Az eltérések és az egyezések megismerése támpontot ad a kiejtési hibák értelmezéséhez és javításához, figyelmeztet az interferencia várható veszélyeire.

2
 félhangsúly

így pl. a magyar Pécs szó kiejtése orosz forrásnyelv esetén várhatóan [p'eč'] lesz, azaz mindket mássalhangzó palatalizált ejtése, a magánhangzó pedig diftongoid képzésű és rövidebb, mint a magyarban.

Az orosz ц ПИТЬЮ szó kiejtése magyar forrásnyelv esetén [s it'χu] lesz, mely hangzásában elég távol esik az orosz normalkiejtéstől.

z artikulációs bázis tüzetes vizsgálatát indokolja az a körülmény is, hogy a kifinomultabb nyelvi hallással nem rendelkező tanuló az anyanyelv artikulációs bázisának szűrőjén keresztül, az anyanyelvhez közelítve, jelentős torzulással fogja fel az idegen nyelv hangjait. Pl. magyarok az orosz л-t l-nek vagy u-nek; az oroszok a magyar ö-t 'o-nak, az ü-t 'u-nak, a hosszúságot hangsúly-nak és így tovább.

A kontrasztív hangtani vizsgálatoknak az alábbi hangjelenségek, hangelemek és részegységek konfrontálására kell kiterjednie:

- a beszédhangok teljes állományának felmérésére és összevetésére,
- a hangkapcsolódási szabályszerűségek és kötöttségek feltárására,
- a releváns fonémajegyek, a fonémaállomány, a fonológia opozícióinak és korrelációinak megállapítására,
- a funkcionális terhelés és az előfordulási arányszámok kimutatására,
- a morfonematikus jelenségekre (adó - adaja, cipő - cipeje)
(ruka - ručno, presta - prosta),
- a beszéd dinamikáját kialakító nyomatékeloszlásra: szóhangsúlyokra (válasz - család - felelősség ... komnata - stalovala - patalok), a szótagok, szólam, lojikai, ritmikai érzelmi hangsúlyokra,
- a beszédritmusra (az oroszban háromféle kvantitás váltakozik: hangsúlyos hosszú, hangsúlytalan rövid, hangsúlytalan redukált; a magyarban kettő: hosszú és rövid),
- a beszéd dallamára (hanglejtésre),
- a beszédtempóra (a hangsor adekvát idegen nyelvi megformálásához el kell sajátítanunk az illető nyelvre jellemző beszédtempót),
- a szünetek felhasználására és a hangsor fonetikai tagolódására,
- a hangszín érzelmkifejező szerepeinek a vizsgálatára.

példáknak!

E vázlatos felsorolásból is nyilvánvaló, hogy milyen sokrétű, összetett és bonyolult feladat a nyelv hangalaki megformálását vizsgálni és tanulmányozni. Azt is elmondhatjuk, hogy az itt vizsgálandónak tartott hangjelenségek jelentős részéről nem rendelkezünk beható tudományos ismeretekkel, minthogy nemcsak interlinguális kutatásuk nem történt meg, de még monolingvális elemzésükkel is adósok vagyunk. A legjobb hangtani tankönyvek, kézikönyvek és monográfiák is csak töredékesen mutatják be a nyelv hangalaki sajátosságait. Kutatási feladataink nagy része a legkülönbözőbb profilú szakemberek (nyelvészek, nyelvtanárok, pszichológusok, akusztikusok, matematikusok, statisztikusok stb.) közös erőfeszítésével és együttműködésével végezhető el.

D e z s ő László

Tipológia és kontrasztív nyelvtan a nyelvoktatásban

[Előadásában Balázs János igen világosan és tömören foglalta össze a kontrasztív módszer alkalmazásának alapkérdéseit, és számos példával illusztrálta elméleti-módszertani megállapításait. Mi referátumának első részéhez kívánunk hozzászólni, s a kontrasztív grammatika és a tipológia viszonyáról szólnunk valamivel részletesebben.

Az utóbbi években jelentős helyet foglalnak el a kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok világszerte a nyelvtudományban, a nyelvoktatásban. Egyesek a kontrasztív nyelvészet divatjáról is beszélnek. A divatból csak annyi igaz, hogy a kontrasztív nyelvészet az érdeklődés középpontjába került a nyelvoktatók körében, s már kezdenek tudni róla a nyelvtanulók hatalmas táborában is, akik ha nem is ismernék ezen a néven, írásbeli dolgozataikban és szóbeli feleleteikben okvetlenül találtak azokkal a tünetekkel, amelyek gyógyításában a kontrasztív nyelvészet hivatott segédkezni. Ezek a tünetek az anyanyelv rendszerének hatásában, ebben a vonatkozásban káros befolyásában, a célnyelv szabályrendszerének eltorzulásában jelentkeznek, ami az anyanyelv és célnyelv rendszerének nem kellő konfrontálásából adódik. A kontrasztív nyelvészeti kutatások a két nyelv rendszerének általánosabb, tipológiai igényű leírására, az idegen nyelv-elsajátítás folyamatának elemzésére: tananyag-elemzésre, a hibák elemzésére épülnek. A nyelvészet feladatát taglalva helyesebb az idegen nyelv elsajátítás nyelvészeti komponenséről beszélnünk, amelynek része a két nyelv egybevető leírása, a hibaelemzés, a tananyagprogramozás nyelvészeti vizsgálata.

A nyelvelsajátítás nyelvészeti komponense e feladatok megoldásában a tipológusra, mint alaptudományra támaszkodik: az egyes nyelvek egybevető leírása legáttekinthetőbben azoknak az egyetemes és típuszabályoknak ismeretében végezhető el, amelyek a

konfrontálendő két nyelvben realizálódnak. A tipológiai egybevetés egyidős a történeti összehasonlító vizsgálattal, a tipológia egyik megteremtője Wilhelm von Humboldt, a nyelvelemet megalapítója, aki egyúttal kitűnő komparatvista is volt. Később azonban a rokon nyelvek összehasonlításának útjai elváltak a tipológiai egybevetésétől. Ez szükségszerű volt, de egyiknek sem vált hasznára: a tipológia vizsgálati területe erősen leszűkült, nem konkretizálódott eléggé, a komparativisztika pedig az egyes nyelvcsaládok sajátosságaira korlátozódott, nem kereste az általánosabb törvényszerűségeket. A tipológiai hasonlítás fő területe az alaktan volt sokáig. Mind a kétféle összehasonlításban az alaktan állt középpontban. Sajnos, az alaktani típusok megállapításához jó ideig téves interpretáció is járult: a nyelvek fejlettségéről vontak le következtetést maguk a tipológusok is, s ez a laikusok között felnagyítva terjedt el. A mondattani tipológia is az alaktanihoz kapcsolódott kezdetben, s csak a mondattani kutatások önállósulásával, sőt középpontba kerülésével bontakoztak ki az önálló mondattani tipológiai kutatások. Ez utóbbi körülmény és a nyelveleméleti kutatások megélénkülése folytán a tipológia egyre nagyobb fontosságot kapott a modern nyelvtudományban.

A tudományos-technikai forradalom korszakában élünk. A nemzetközi kooperáció az idegen nyelvek oktatásának világméretű fellendüléséhez vezetett. Egyre többen és lehetőleg rövid idő alatt akarják aktívan elsajátítani az idegen nyelveket. Ez egyre nagyobb követelményeket támaszt a nyelvoktatás egyik alaptudománya, a nyelvészet elé. Mondtuk, hogy a nyelvészeti diszciplínák közül a tipológia az, amely tárgyánál fogva hivatott arra, hogy az idegen nyelvoktatás alapjául szolgáljon a nyelvészeti komponensen belül. Ezt ma már általában felismerik mind a nyelvészek, mind a nyelvészetet is művelő nyelvoktatók, legföljebb azon lehet csodálkozni, hogy a nyelvtipológia és az idegen nyelv oktatása nem találkozott előbb. Ennek a tudománytörténeti oka eléggé kézenfekvő: mindkét tudományág régebben a nyelvtudomány periferiális területei közé tartozott, s egymásról keveset tudtak. Hadd világítsam meg ezt egy hasonlattal: két budapesti hiába él ugyanabban a városban, ha egyik Rákospalotán, a másik Budafokon lakik, s a kerületéből nem mozdul ki, aligha találkoznak egymással. A nyelv univerzális törvényeit szemlélő tipológus aligha akadt össze a nyelvoktató nyelvésszel, akit teljesen

lekötött az, hogyan tudná megtanítani az idegen nyelv tanulói számára oly nehezen megfogható sajátságait, finomságait. Ha a hasonlatom sántított is, egy tanulságot mindenképpen lényeges figyelembe venni. A tipológia és a nyelvoktatás nyelvészeti problematikájának vizsgálata csak akkor találkozhat eredményesen, ha a nyelvoktatás kérdéseit a maguk konkrétságában ugyan, de a megfelelő elméleti háttérrel együtt tudjuk elemezni. A tipológiának viszont ki kell terjesztenie kutatási körét a nyelv egyetemes és típuszabályain kívül a nyelv-elsajátítás tipológiai problematikájára is.

(~~Hadd szóljak néhány szót az utóbbiról.~~) A tipológia, sőt a nyelvészet eredményeit elsősorban a tankönyvírásban kell figyelembe venni. Mivel azonban a tankönyvek - ha egyáltalán vannak - mindig kiégszítésre, javításra szorulnak, az alkotó szellemű, újításra kész pedagógusnak is jó ismerni a kontrasztív nyelvészet eredményeit. A nyelvésznek viszont tanulmányoznia kell a tananyag programozását a tankönyvekben, vizsgálnia kell azt, hogyan sajátítják el a hallgatók az előírt anyagot, hogyan alkotnak ennek alapján helyes vagy téves szabályokat, mi módon sikerül a jó pedagógusnak megtanítani az idegen nyelvet a tankönyv segítségével, esetleg annak ellenére. Röviden: a nyelvész, a tipológus feladata nemcsak az, hogy szembeállítsa a két nyelv rendszerét, hanem az is, hogy vizsgálja az idegen nyelv tanulási folyamatát. Ez új, sőt merőben új feladat elé állítja a nyelvészt, a tipológust, s arra sarkallja, hogy keresse a kapcsolatot a nyelvoktatókkal.

Hazánkban jelenleg több szervezett kontrasztív nyelvészeti munkálat van folyamatban: a magyart mint anyanyelvet és célnyelvet vetik össze a szerbhorvással és angoljal, tehát kétarcú kontrasztív vizsgálatot végeznek. A hazai orosz, ill. francia tanítást segítik az orosz-, ill. francia-magyar kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok. Kolozsvárt román-magyar, Pozsonyban szlovák-magyar egybevető nyelvészeti kutatások folynak. Ezeknek a vizsgálatoknak a során elsősorban a két nyelv megfelelő részrendszereit vetik össze, de az orosz- és főleg az angol-magyar munkálatban már jelentős szerepet kap az idegen nyelv elsajátításának az elemzése is.

Azok a kollégák, akik idegen anyanyelvűeknek oktatják a magyar nyelvet, jelentős segítséget adhatnának hazánknak az említett

újszerű kutatásokban, abban, hogy a nyelvészet szemszögéből, tervszerűen vizsgálják a magyar nyelv tanításának folyamatát. Ezen belül különös figyelmet lehet fordítani az egyes részrendszerek tanítására és tanulására, arra, hogyan kapcsolódnak ezek össze a nyelvelsajátítás folyamatában.

F á b i á n Pál

"Világos" és "homályos" szavak

/Különböző nyelvek szókincsének egyik összevetési
lehetőségéről/

Mint Balázs János referátumának példáiból is láthattuk, a nyelvek összevetésére vonatkozó kutatások^{nak} fel kell ~~hogy~~ ^{niük} öleljék a vizsgált nyelvek~~nek~~ minden alkotó elemét: a hangokat és a hanglejtesformákat csakúgy, mint a szóalkotás lehetőségeit vagy a mondat-szerkesztés szabályait. Az előadás vázlatához csatolt bőséges bibliográfia azt bizonyítja, hogy nem kevés történt már világszerte a nyelvek összevető kutatása terén. A szakirodalomnak csak futólagos áttekintése is azt mutatja azonban, hogy az eddigi vizsgálatok meglehetősen egyoldalúak: míg a nyelvek hangállományának és nyelvtani rendszerének (alaktanának és mondattanának) összehasonlítására sok erőfeszítés irányult, addig a szókincsek konfrontálása szinte műveletlen terület. Hogy ez nem szerencsés körülmény, és a gyakorlati nyelvoktatás szemszögéből nézve káros, felesleges bizonygatom: a nyelvtanulásban a szókincsnek roppant nagy a fontossága, hiszen szavak nélkül nem lehet egy nyelven sem beszélni.

A szókincsek összevetésében talán azért van az egész világ nyelvtudománya elmaradva, mert két vagy több nyelv szóállományának összevetéséhez fogódzánk, támpontunk, összevetési alapunk jóval kevesebb van, mint más nyelvi elemek konfrontálásához. A jelenlegi holtpontról való kimozduláshoz - úgy vélem - nem kis mértékben járulhat hozzá az a módszer, amelyet a magyar származású Stephen Ullmann igen meggyőzően alkalmaz tanulmánygyűjteményében, (~~amelyre Balázs János volt szíves figyelmemet felhívni~~) (Language and Style, Oxford, 1964.; Stile e linguaggio. Firenze, 1968. pl.: 22-5, 95-7.)

A szavakat - vallja Ullmann - két csoportra oszthatjuk: "világos" és "homályos" szavakra. A "világos" szó az, amely valamely

nyelvi közösség tagjai számára könnyen elemekre bontható, és értelme ezekből magától kibomlik, következik. "Homályos" viszont az a szó, amely tagolhatatlan, és az értelem egyetlen, kisebb elemekre nem bontható tömbhöz kapcsolódik. Eszerint "világos" szó nyelvünkben az asztalos, hegység stb. vagy az asztalláb, hegylánc stb.; "homályos" viszont az asztal, hegy, pedagógus, rádió stb.

"Világos" és "homályos" szavak természetesen minden nyelvben vannak (vö.: ném. städtlich; Stadt; ol. lagunare; laguna; ang. weekly; week stb.), nem egyformák azonban a nyelvek a "világos" és a "homályos" szavak aránya szempontjából. Ullmann szerint az angol és a francia bővelkedik "homályos" szavakban, a németre viszont inkább a "világosság" a jellemző. Az ilyen összevetéseket most nem folytatva is elismerhetjük Ullmann igazát: a "világos" és "homályos" szavak megkülönböztetésének elve kitűnő, objektív alapot nyújthat a nyelvek szókincsének összehasonlításához, persze csak akkor, ha már birtokában leszünk nyelvenként a szükséges adatoknak, amelyeknek most még nagyon is híjával vagyunk.

A magyart illetőleg sem rendelkezünk még semmiféle számtással, statisztikával arra nézve, hogy szókincsünkben a "világos" és a "homályos" szavaknak milyen az aránya, hiszen a fentebb vázolt szempont szerint még senki eddig vizsgálatokat nem végzett. Azt hiszem azonban, hogy nem kétséges nyelvünk szókincsenek "világos" jellege. Ez alkalommal bizonyításképpen talán elég lesz arra a közismert tényre utalnom, hogy nyelvünkben rendkívül nagy a belső keletkezésű képzett és összetett szavak száma. Gondoljunk pl. az áll, megy stb. ige, vagy a szem, fej stb. főnév hatalmas családjára.

Azon túlmenőleg, hogy a szókincsek konfrontálása "világos" vagy "homályos" jellegük szerint izgalmas elméleti probléma, és sok új ismerettel gyarapíthatja az egyes nyelvekről birtokunkban lévő ismereteinket, ennek a kérdésfeltevésnek gyakorlati jelentősége sem lebecsülendő: az ilyen irányú vizsgálatok objektív adatokkal járulhatnak hozzá annak felderítéséhez, hogy miért "könnyű" az egyik, miért "nehéz" a másik nyelvet megtanulni, illetőleg milyen módszerekkel lehet valamely nyelv szókincsének elsajátítását meggyorsítani.

Nyelvtanulás kezdetén minden nyelv szavai - ismeretlenek

lévén - "homályosak", ám nem egyenlő mértékben. Nyilvánvaló például, hogy egy olasznak, aki franciául tanul, a két nyelvnek közös töröl sarjadása rendkívüli könnyebbséget jelent, hiszen az etimológiai rokonság a francia nyelvnek még önmagukban "homályos" szavait is "átlátszóvá" teszi egy olasz számára. Ugyanígy van ez a szláv, illetőleg a germán nyelvek egymáshoz való viszonylatában.

Nem ez azonban a helyzet akkor, ha a célnyelv a magyar!

Tegyük fel, hogy egy olasz anyanyelvű személy kezd birkózni nyelvünkkel. Neki finnugor eredetű szavaink elsajátítását egyetlen összezsengés sem könnyíti meg, de nyelvünk török, szláv és német elemekre, valamint belső keletkezésű szavaira is ugyanez áll. Csak a latin elemek és a nyelvtanulásnak már magasabb fokán jelentkező nemzetközi szavak jelentenek némi könnyebbséget. Az újlatin jövevényszavak kis számuk és az átadó nyelvhez képest sokszor erősen módosult formájuk miatt szinte számításon kívül hagyhatók. - Egy francia vagy egy spanyol anyanyelvű számára a kép körülbelül ugyanez, de nem vígasztalóbb egy angol vagy egy német ajkú személy számára sem. Szláv jövevényszavainknak elég nagy száma érdekessé teheti orosz, lengyel, bolgar stb. anyanyelvűeknek nyelvünk tanulását, ám szláv elemek lényeges könnyebbséget nekik sem jelentenek. - Még az eddig vázolt nehezségeknél is sokkal nagyobbakkal küzdenek a vietnamiak, arabok stb., akik a maguk nyelvének szókincsében egyetlen, a mi szavainkhoz közelítő szót sem találnak, még a nemzetközi szavak síkján is alig.

Külföldieknek magyart tanítva - különösen Olaszországban - az a meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy a magyar nyelv nehezségéről, "megtanulhatatlanságáról" egész Európában élő vélemény nem utolsósorban szókincsünknek vázolt, az indoeurópai népek számára "homályos" voltában gyökerezik, holott belső természetét tekintve a magyar szókincs egyike a "világos" szókincsnek.

Nyelvünket, annak szókincsét tanítva azt kell tehát egyik fontos feladatunknak tekintenünk, hogy az ellentmondást feloldjuk, azaz tanítványainkat rá kell vezetnünk szókincsünk "világos" jellegére. És ehhez megvannak az eszközeink! - Természetesen nem az elemezhetetlen tőszavakra, a magyar beszélők számára is "homályos" szavakra gondolok. Ezekkel (az ablak, szőlő, beszél, jár, sárga, öt stb. típusúakkal) nem tudunk mit kezdeni, meg kell őket tanítani és ta-

nulni egyenként. - Képzett és összetett szavaink esetében azonban már élnünk kell minden olyan lehetőséggel, amely hozzásegítheti hallgatóinkat a szóelemek felismeréséhez, elkülönítéséhez és funkciójuk tisztán látásához. Ilyen módszer sok van: analógiás gyakorlatok, alaktani elemzés, transzformálás, tanári magyarázat stb. A szóelemek tudatosítása nyelvünk, szavaink tanulása során olyan, mint a röntgenvizsgálat a gyógyászatban: elemezve, gyakoroltatva, transzformálva, a szóalkotás törvényeit megmagyarázva mintegy átvilágítjuk, a nyelvet tanuló kezdő számára láthatóvá tesszük első pillantásra "homályos", valójában nagyon is "világos" szavainkat, feltárhatjuk a köztük levő rendszerszerű összefüggéseket, és fejleszthetjük tanítványainkban a beszédtevékenységben nélkülözhetetlen analógiaérzékét. Ha a képzők tanításakor például a kellő gondal foglalkozunk mondjuk az -ó, -ő képző funkciójával, az ilyen képzős szavak transzformálási lehetőségeivel, szavak egész sorának megfejtéséhez segítettük hozzá a nyelvünket tanulókat. S ha megmagyarázzuk pl. a réndőr szó szerkezetét, az erdőr, parkőr, gátőr, vadőr, sőt még talán a nyelvőr is érthetővé, megfejthetővé válik. A szóelemek felismerésében, szétválasztásában és összerakásában, egymásra vonatkoztatásában jártassá tett magyarul tanulók számára szavaink - így tapasztaltam - megvilágosodnak, ami bizonyos (eleinte nem kevés) erőfeszítés után gyors haladást biztosít, különösen az olvasás és fordítás terén. Ez (külföldi diákjaink egyetemi tanulmányaira gondolva) nem kis előny!

Félreértések elkerülése végett szeretném hangsúlyozni, hogy nem az öncélú grammatizáláshoz való visszatérés programját akartam meghirdetni. Körülbelül azt és annyit, amire és amennyire én gondolok, a jelenlevők mind csinálják, munkájuknak szerves része régóta. Céлом az elmondottakkal csupán az volt, hogy a szavaink szerkezetének feltárására irányuló sokoldalú tevékenység szükségességét - szókincsünket más nyelvek szókincsével is összevetve - bizonyítsam, és a magyar szókincs átvilágításából következő előnyökre a figyelmet (~~általános és magyar nyelvészeti szempontból~~) felhívjam.

J u h á s z János

A nyelvek összehasonlíthatóságának kérdéséhez

1. Balázs János igen informatív előadásában a nyelvek összehasonlíthatóságának - a kérdés fontosságának megfelelően - sok időt szentelt. Hozzászólásomban természetesen nem vállalkozhatok arra, hogy a probléma megoldásának lehetőségeit akár csak fel is vázoljam, hiszen ez azt jelentené, hogy a humboldtianizmus rendkívül bonyolult problematikáját kellene a rendelkezésemre álló szűkre szabott időben tárgyalnom. Ezért inkább a téma csak egyik, a külföldön végzett magyartanítás szempontjából fontos gyakorlati vonatkozását érintem.

2. A nyelvek összehasonlításának tárgyalásakor két módszert kell megkülönböztetni. Az egyik az, amikor a két nyelvi rendszert, pontosabban a két nyelv részrendszereit vetjük egybe, elhanyagolva azt, hogy az egyes - a szó legtágabb értelmében vett - két-nyelvű beszélők mennyire bírják s hogyan használják a két nyelvet. A másik pedig az, amikor a két nyelvű beszélők nyelvhasználatát, illetve az ebben a nyelvhasználatban megmutatkozó törvényszerűségeket, pl. a jellegzetes hibákat vizsgáljuk. Ez utóbbi az, amit Uriel W e i n r e i c h híres könyvének címében olvasunk: "Languages in Contact". A kettő természetesen szorosan összefügg egymással, hiszen az interferencia vizsgálatához a kutatónak e két nyelvi rendszert előzőleg ismernie kell. Mégis szükséges különbséget tenni köztük, mert míg az első eljárásnál elképzelhető, bár eddig a gyakorlatban nem valósult meg a reverzibilitás (Balázs János a mélystruktúra fogalmának segítségével kísérletet tett elvi megalapozására), addig a másikonál csak a forrásnyelv és cél nyelv kategóriákkal lehet dolgozni. Ezt azért is kell hangsúlyozni, mert az eddigi irodalom tekintélyes részében ebből a szempontból meglehetősen konfúzió tapasztalható. (Ezért is adtam a Balázs János által idézett könyvemnek a "Probleme der Interferenz" címet, s nem használom a konfrontáció vagy ehhez hasonló terminust.) Hogy milyen mértékben kell vé-

gezni konfrontációs vizsgálatokat ahhoz, hogy transzferrel és interferenciával foglalkozhassunk, arra itt nem térhetek ki, de a következőkben a második módszert alkalmazom.

3. Egy másik fontos módszertani alapelv az, amelyet Rodova és Scsukina szovjet kutatók fogalmaztak meg. (L.N. Rodova - K. A. Scsukina: Ob izučenii vtorogo innostrannogo jazyka vysšej skole. In: Učënnie zapiski I-go MGPIIJA, tom 33, Moszkva 1965, 238-247.)

Arról van szó, hogy egy idegen nyelv tanulásakor egyrészt az anyanyelv opozíciós részrendszerei tudatossá válnak, másrészt az idegen nyelv rendszerének opozíciói az anyanyelv opozícióival szerfelett bonyolult kapcsolatba kerülnek, s így keletkeznek azok a hasonlóságok és különbözőségek, amelyeket Balázs János tegnap nyelvészeti szempontból tárgyalt. Minthogy a nyelvtanulás pszichikai folyamat, s egyelőre idegrendszerünk tevékenységéről keveset tudunk, kénytelenek vagyunk a megnevezett kapcsolatokról tünetek alapján ítélni. Ehhez az interferencia és a transzfer vizsgálata jelentős segítséget nyújt. (* Probleme der Interferenz) (Mad. Kiadó, Bp. 1970.)

4. Könyvem utolsó fejezetében felvetem azt a kérdést, vajon lehet-e, s ha lehet, hogyan lehet Móricz Zsigmondnak a Nem ért a vaj a bélesbe ismert magyar mondatát más nyelvre átültetni. (Móricz Zsigmond maga is - egyébként igen mulatságos módon - a mondat fordíthatóságáról nyilatkozott.) Általánosan elfogadott nézet, hogy minden ún. kultúrnyelven közölt minden információt bármely más kultúrnyelven ekvivalens módon lehet kifejezni. De vajon mit értsünk az "információ ekvivalens kifejezésén"? A vonat elindult magyar nyelvű információ minden általam ismert nyelven valóban ekvivalens módon fejezhető ki, de minden magyar tudja, hogy az előbbi és ez utóbbi információ fordításának lehetősége között lényeges különbség van. Ilyenkor stilisztikai sajátosságokról szoktak beszélni, s tényleg annak is lehet a jelenséget nevezni. Csakhogy, sajnos, sokan hajlamosak arra, hogy a stilisztikát olyan zsáknak tekintsék, amelybe minden belefér, amit nem tudunk pontosan megnevezni. (Csak a funkcionális stilisztika művelése óta javult valamelyest a helyzet.)

5. A Nem ért a vaj a bélesbe magyar mondat tisztán információs szempontból más nyelvekre fordítható - mondhatnók, de

esetleg egy egész tanulmányra van szükség ahhoz, hogy elmagyarázzuk a külföldinek, mi a béles, hogyan készítik, milyen szerepet játszik étkezésünkben, miért kell abba vajat tenni, miért humoros a kifejezés, milyen asszociációk kapcsolódnak hozzá stb. A magyarázat közben pedig elvész az információ sajátos jellege, mert a kifejezés tömörsége önmaga stilisztikai értékkel bír; a stilisztikai érték és a hírérték között ti. nincs éles határ.

Ha a lexikológiai terminológiát mondatokra is lehetne alkalmazni, akkor azt lehetne mondani, hogy az információ denotatív értékét megmentettük, konnotatív jellegét azonban elvesztettük. Az információ más nyelven való ekvivalens kifejezésének lehetősége tehát korántsem olyan egyértelmű és problémamentes.

6. Ezen és más problémák megoldására E r v i n és O s g o o d amerikai kutatók 1954-ben egy igen érdekes elméletet dolgoztak ki (E r v i n , Susan M. - O s g o o d , Charles E.: Second Language Learning and Bilingualism, In: Journal of Abnormal and Social Psychology 49, 1954, Supplement, 139-146). Kétféle kétnyelvűséget különböztetnek meg: a/ a compound system, amikor a beszélő csak egy culture context-et ismer, s a két nyelvet ezen belül kódolja és dekódolja; b/ a coordinate system, amikor a beszélő cross-cultural módon használja a nyelveket. (A terminusokat nem fordítom le, mert különben úgy járnék, mint az a magyartanár, aki megmagyarázza, hogy miért nem árt a vaj a bélesbe... A culture terminusra azonban még röviden kitérek majd.) Tiszta egész rendszerek különböző okokból nincsenek, vagy csak igen ritkán fordulnak elő, amit a szerzők is hangsúlyoznak, de az elmélet így is - éppen gyakorlati szempontból - nagyon hasznos.

Minthogy a magyar lektoroknak általában a compound systemben beszélő külföldiekkel van dolguk, a cross-cultural fordítás ritka, helyébe lép az interferencia a maga sok megjelenési formájával.

A tanulság ebből az, hogy tulajdonképpen nem lehet és nem szabad idegen nyelvet kultúrája nélkül tanítani, hogy a kettő elválaszthatatlan egymástól. Ez így talán közhelynek hangzik, hiszen szinte minden megbeszélésünk tárgya a magyar kultúra bemutatása külföldön. Csakhogy itt a kultúra szót amerikai módon értelmezzük. Ez pedig ebben az esetben tágabb a magyarnál, ti. a culture context a teljes antropológiai, szociális és művelődéstörténeti beágya-

zást jelenti. Nem kell extrém behavioristának lenni ahhoz, hogy a nyelv és kultúra kapcsolatát így lássuk. Felszólalásom elsődleges szándéka az, hogy felhívjam a figyelmet az Ervin-Osgood-féle elméletre, annak tanulmányozása szükségszerűségére.

7. Balázs János téziseiben azt olvassuk, hogy "mivel a fonológiai és az alaktani részrendszerek a legzártabbak, ezek egybevetése bizonyult eddig a legkönnyebbnek". Ez így igaz. Ebből viszont az következik, hogy a szintaktikai és szemantikai egybevetés jelenti a legnagyobb nehézséget az oktatásban. Nem lehetne pl. a külföldi hallgatók kiejtését általában sikerült volna igazán magyarossá tenni, de ez úgyszólván csak megközelítően lehetséges. Ennél nagyobb baj gyakran az, hogy igen nehezen érhető el az olyan mondatok megértése, mint amilyen a Nem ért a vaj a bélesbe. (Kutatásaim témaválasztásában ez a szempont egyébként lényeges szerepet játszik.)

8. Balázs János megállapítja, hogy csak egynemű jelenségeket lehet összemérni, és ezt bizonyítandó a magy. nap - a. sun szópárt hozza fel példának. A Concise Oxford Dictionary a sun címszó alatt azonban annyi idiomatikus használatot ad meg szabad és önálló szintagmákban, hogy majdnem csak az 'égítést' jelentésben áll fenn egyneműség a magyarral, a többi jelentés pedig sajátos angol, sőt több esetben csak amerikai angol culture context-ben érthető meg. Megfordítva: A Magyar Nyelv Értelmező Szótára - eltekintve a homonimikus '24 óra' jelentéstől is - ugyancsak igen sok sajátos magyar szemantikai kongruenciát sorol fel. Ebből látható, hogy az egyneműség fogalma tulajdonképpen nem is izolált szavak vagy grammatikai elemek között áll fenn, hanem a legjobb esetben mondatok között, de itt is csak az előbb említett lényeges megszorításokkal. Amikor az előadó tegnap néhány példával konfrontációs módszerrel szemléltette az inkongruenciát, akkor tulajdonképpen ugyanezt bizonyította be. Ha sikerülne felállítani egy használható rendszert a nyelvi univerzálékról, vagy pedig haladást érnénk el a noematikus elemzésben, akkor ezeket a problémákat másképpen is meg lehetne közelíteni: ennek részben elvi, részben gyakorlati lehetőségeit azonban még nem látom.

Hogy a kérdés g y a k o r l a t i szempontból mégsem olyan bonyolult, annak az az oka, hogy a nap szó használati mód-

jaiból még haladóknak is csupán egy töredékét tanítunk; persze így is jócskán marad probléma.

Végeredményben tehát nem is kell az olyan nehezen fordítható mondatot, mint a Nem árt a vaj a bélesbe segítségül hívni ahhoz, hogy a culture context relevanciájáról meggyőződhesünk. Már az ilyen egyszerű egybevetésből is, mint a nap - sun, kiviláglik az Ervin-Osgood-féle elmélet érvényessége és hasznossága.

9. Összefoglalva: Két feladatot látok a tárgyalt területen:

a/ Meg kell kezdeni m i n d e n nyelvi viszonylatban azoknak a jelenségeknek a vizsgálatát, amelyeknek culture context-je a két nyelvben eltérő. Elméletileg ez minden nyelvi elemre vonatkozik, gyakorlatilag a vizsgált elemek száma a tanulás céljától függ. Itt vagy előbb konfrontációt végzünk, s azután ennek alapján összeállítjuk a tananyagot; vagy előbb gyűjtjük az interferencia okozta hibákat, s e n n e k alapján készítjük el a gyakorlati rendszert.

b/ Tudatosítani kell a hallgatókban ezt a problematikát. Akár filológia szakos a hallgató, akár nem, értelmiségi, vagy legalábbis leendő értelmiségi tanulja a magyar nyelvet, azaz olyan ember, aki a jelenségek okait, összefüggéseit vizsgálja. A kultúra, jobban mondván: the culture lényegének megértése hozzásegíti a nehézségek áthidalásához.

S z a t h m á r i István

Kontrasztív nyelvten és nyelvtudomány

1. Magam nem foglalkozom kontrasztív nyelvészeti (elméleti és módszertani)kérdésekkel. Hogy mégis szót kértem, a következőkkel okolhatom meg.

Mindenekelőtt azzal, hogy - mint a jelen lévők egy része előtt ismeretes - az 1951-től 1955-ig fennálló Idegen Nyelvek Főiskoláján a vezetésem alatt álló magyar tanszék a tanított négy nyelv (angol, francia, német, orosz) legfőbb sajátosságainak a figyelembevételével adta elő, illetőleg oktatta a magyar leíró nyelvten és a magyar stilisztika egyes részdiszciplínáit. Viszonylag legtovább jutottunk - az itt elhangzottakból is érthetően - a hang- és az alaktan területén, mint az akkoriban sokszorosítva megjelent főiskolai jegyzeteim igazolják. Hadd említsem meg azt is, hogy a főiskola "hattyúdalaként" napvilágot látott módszertani kötet (Az idegen nyelvek oktatásának időszerű kérdései, különös tekintettel a felsőoktatási intézményekre. Szocialista nevelés könyvtára, 128.sz. Szerkesztette: Dobossy László. Tankönyvkiadó, Bp. 1957.) az akkori viszonyokhoz képest messzemenően tekintettel volt a kontrasztív szempontokra. A Balázs professzortól is jelzett dolgozatom meg különösen közel állt a kontrasztivitás problematikájához, minthogy témája (és címe) a következő: az anyanyelv és a tanult nyelv kapcsolata a nyelvtanulás folyamatában (i. h. 83-110).

Szabad legyen utalnom továbbá arra, hogy magam szintén oktattam magyar nyelvet külföldieknek a Nemzetközi Előkészítő Intézet "ősi és hősi" korszakában (amikor egyik napról a másikra kerestük ki a megfelelő szövegeket, és bizony szinte kínlódtunk a helyes módszerek kialakításával), valamint később az ELTE Központi Magyar Lektorátusának a szervezésében. Ezenkívül úgy adódott, hogy ez utóbbi intézményt három éven keresztül vezethettem, irányíthatam is.

Végül szólnom kell azért is, mert tanszékünk, az ELTE II. sz. Magyar Nyelvészeti Tanszéke - amelynek központi feladata "a mai

magyar nyelv" körébe tartozó diszciplínák oktatása és művelése - olyan kollektív és egyéni kutatásokat vett tervbe, illetve végez, amelyeknek az eredményeit a kontrasztív nyelvészet föltétlen hasznosíthatja. A leíró nyelvtan területén például a következő három évben "A mai magyar nyelv" című egyetemi tankönyvet (szerk.: Rácz Endre, Bp. 1968.) tesszük még teljesebbé úgy, hogy a korábbi alapokat meghagyjuk, de egyrészt a már kiforrottabb modern módszerek felhasználásával átdolgozzuk, másrészt kiegészítjük az egyes fejezeteket (külön kiemelném Berrár Jolánnak és még néhány kollégának a magyar szóképzésre irányuló vizsgálódásait, mint amelyek talán elsősorban támogathatják a kontrasztív nyelvészetet). - Készül továbbá tanszékünkön a Juhász János által is említett magyar funkcionális stilisztika. Ez - mint az előbbi megjelölés is mutatja - mindenekelőtt az egyes nyelvi-stilisztikai elemeknek, illetőleg a stilisztikai formáknak, valamint az úgynevezett extralingvisztikus eszközöknek a stílusértékeit, azaz lehetséges stilisztikai funkciót, kutatja (a szinonimika keretein belül), továbbá ezen stílus elemek tipikus felhasználási módjait - azaz a stílusrétegeket, a stílusárnyalatokat és a korstílusokat - vizsgálja. - A felsoroltakon kívül ide tartozónak érzem a magyar irodalmi nyelv kialakulására és mai problémáira irányuló munkálatainkat is. Két nyelv egybevetése - mind a forrás-, mind a cél nyelv felől - ugyanis (ezúttal nem beszélve külön a transferről és az interferenciáról) azonnal fölveti (diakrón és szinkrón viszonylatban egyaránt) a nyelvi normának, a nyelvi és a stilisztikai helyességnek stb. általános-elvi és két nyelv kapcsolatában érvényesülő valamennyi problémáját. (Ezekre még visszatérek!)

2. Ami most már Balázs Jánosnak "Az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának lehetőségei a külföldi magyartanításban" című előadását illeti, hadd mondok ki nyomatékosan: kitűnő és megnyugtató volt. Különösen az utóbbit hangsúlyoznám. Megnyugtató volt azért, mert a szerző történetileg mutatta be a nyelvi egybevetés kialakulását és mai állását, az ösztönös felismerésektől a mai szemlélet létrejöttéig. Megnyugtató volt azért is, mivel Balázs János az "egész" (mondhatnánk - mutatis mutandis - az Adynál szereplő "Egész" [vö. például Kocsiút az éjszakában című versét]) felől közelítette meg a kontrasztivitás valamennyi kérdését. Igen nagy

pozitívumként könyvelhetjük el továbbá azt a józan és reális mérlegelést, amellyel az előadó latra vetette és értékelte a korábbi eredményeket és a jövő feladatait: bizony nagy igazság, hogy ropant bonyolult feladatok állnak az egybevető nyelvtanok szerkesztői előtt, és hogy a kontrasztív szempontok érvényesítése nem valami világmegváltó módszer a nyelvoktatásban, viszont ez utóbbit lényegesen eredményesebbé teheti. Végül azért is hasznos volt a hallott előadás, mert az elméleti alapvetés mellett fölfedte - különféle nyelvpárokból vett példákkal illusztrálva - a gyakorlatban érvényesíthető módszereket (összemérhetőség, egyenértékűség, egybevágóság, transzfer és interferencia, differenciálás stb.).

Ezek után néhány kiegészítő megjegyzést és egy-két javaslatot szeretnék tenni.

3. Inkább érdekességként mutatnék rá arra, hogy a maguk korában kiemelkedő tudósok stb. műveiben milyen korán föltűnnek - inkább csak ösztönösen - mindazok a nyelvészeti kérdések, amelyek ma terebélyesednek ki nemegyszer teljes és önálló diszciplínává.

D é c s y Gyula például Szenczi Molnár Albert nyelvtanának új kiadásához ^{1/} írt bevezető tanulmányában joggal emelte ki, hogy e jeles XVI-XVII. századi nyelvtudósunk, költőnk és fordítónk grammatikájában "Canones", illetőleg "Observationes" címen oly módon adja elő nézeteit a magyar nyelv sajátos vonásairól, hogy azokat nyelvünk első tipológiai jellemzésének tekinthetjük. Arra szintén érdemes utalnunk, hogy a mai - egyébként termékenynek mutatkozó - vonatzözpontúság is ott található Szenczi Molnár Albert mondattanában. Ez utóbbi lényegében két részre oszlik: nyelvtanirónk "convenientia" és "rectio", azaz "egyezés" és "vonzat" címen adja elő a beszéd egybeszerkesztésének a módjára vonatkozó megjegyzéseit. És bár a szerző lényegében a fran-

1/ Albertus, Molnár Szenciensis: Nova Grammatica Ungarica, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Volume 98. With an Introduction by Gyula Décsy. - Published by Indiana University, Bloomington. Mouton & Co. The Hague, The Netherlands, 1969. XXII + 202 p.

cia Ramus (Pierre de la Ramée) és a még korábbi grammatikusok rendszerét követte, mindebben nyilvánvalóan közrejátszott a nyelvtanulás előtérbe kerülése, az a cél, hogy a nyelvünket idegenek számára hozzáférhetővé tegye (l. Szathmári István, Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Nyelvészeti Tanulmányok II. sz. Akadémiai Kiadó. Bp., 1968. 177-8, 192. kk.).

És természetesen nem szabad megfélekednünk arról, hogy nyelvtanítás és -tanulás, fordítás stb. általában idegen nyelvekkel való foglalkozás elképzelhetetlen az anyanyelv és a kérdéses nyelvek egybevetése nélkül. Nem véletlen tehát például, hogy - a saját kutatási területemnél maradva - Erasmus (aki büszkén vallotta, hogy az ő anyanyelve a latin) és az erasmisták éppen a latin jobb elsajátíttatásának a kedvéért nemcsak hogy engedményeket tesznek latintanítás közben a vulgáris nyelv (az anyanyelv) javára, hanem ez utóbbit - különösen kezdetben - felhasználják az előbbi megtanítása érdekében (vö. Balázs János: Nyr. LXXXI, 145-58). Ezzel magyarázható az is, hogy említett munkámban három olyan utat jelöltem meg, amely a XVI-XVII. században a magyar nyelv fölfedezéséhez, grammatikai rendszerbe foglalásához, majd szabványosításához vezetett: a/ a latin nyelv iskolai tanítása, pontosabban ennek érdekében az anyanyelv felhasználása; b/ két, majd egy nyelvű nyelvtanok írása; c/ a fordítás, elsősorban a biblia egyes részeinek, majd a teljes szövegnek a lefordítása (i.h. 86-7). Persze érthető módon ez a három út nagyon is összefügg egymással, úgyhogy a legtöbb korabeli tudós mind a hármat megjárja (pl. Sylvester János, Szenczi Molnár Albert, Geleji Katona István stb.).

4. Balázs János - igen helyesen - az egybevetett nyelvek közötti egyezések és különbözőségek dialektikáját hangsúlyozva építette fel érdekes és tanulságos előadását, amely - ezúttal az egybevető (kontrasztív) módszerek problematikájának a feltárásával - szolgálta a nyelvtanítás és -tanulás eredményesebbé tételének az ügyét. Én mégis azt gondolom, hogy még mindig többet foglalkozunk a forrás- és cél nyelv közötti különbségekkel, és nem támaszkodunk eléggé az egyezésekre, a forrásnyelv (ez rendszerint az anyanyelv) nyújtotta szilárd alapokra, támpontokra!

Múlt évi franciaországi tárgyalásaim, beszélgetéseim stb. során is meggyőződtem arról, hogy a modern, strukturalista (vagy i-

lyen indíttatású) törekvéseket illetően a stilisztika területén már elérteztünk a "szintézis", a "megkívánt egyensúly" fokára. Mit értek ezen? Azt, hogy - például nálunk - az ötvenes évek vége feléig jobbra csak a hagyományos alapú stilisztikai szemlélet, módszer érvényesült. Azután az új kísérletek, törekvések szinte teljesen új utakra törtek, szinte teljesen negligálva a korábbi eredményeket. A legutóbbi időben (például a franciaországi viszonyokhoz képest - ezen a fokon is - némi késéssel) viszont már kialakulóban van "a szintézis", vagyis - mint a korábbi új módszerek stb. esetében - napjaink új törekvései is mintegy "leadják" a maguk többletét, mindazt, ami tovább viszi a tudományt, hogy beleépülve a korábbi eredményekbe létrejöjjön a magasabb foku szintézis. (Azt hiszem, a szemantika területén még nem tartunk itt. A jelentést teljesen tagadó meglehetősen abszurd korszak után még csak a legkülönbé-
lébb - túlhangsúlyozott és gyakran túlméretezett - szemantikák ko-
rát éljük.)

Talán nem tévedek, ha azt mondom: az anyanyelvnek az idegen nyelvek tanításában és tanulásában betöltött szerepét illetően szintén megérték az "egyensúly" kialakításának a feltételei. Ismeretes, sokáig uralkodott nyelvoktatásunkban az öncélúan grammatizáló, az anyanyelvre túlzottan támaszkodó, a beszélt formát háttérbe szorító stb. módszer. Az utóbbi egy-másfél évtizedben viszont - több, itt nem részletezhető hatás következtében - a diákok és a felnőttek idegen nyelvi oktatásából szinte teljesen száműzték az anyanyelvet, egészen odáig menve, hogy például egy-egy "nehéz" szó jelentését kezdetben is inkább "keservesen" körülírták, vagy éppen - nemegyszer nagy erőlködéssel - "bemutatták", és nem vettek tudomást a tanulók anyanyelvi nyelvtani ismereteiről, beidegizettségéről stb. Ez az értekezés is igazolja azonban: elérkezett az ideje annak, hogy a nyelvtudomány, a pszichológia segítségével továbbfolytatva a kutatásokat, "a helyére tegyük" oktatásunkban a forrásnyelvet, létrehozva a nyelvtanítás kívánatos egyensúlyát.

J u h á s z János azt írja a homogén gátlással foglalkozó tanulmányában (ÁltNyT. VII, 145), hogy "a fogalom és a nyelvi forma ötvözete nehezen oldható fel". Ez nagyon igaz, de én még tovább mennék: a beszélő egyén számára a nyelvi forma (mindenek-

előtt az anyanyelvi forma) és a jelölt dolog, a denotatum szinte egy és ugyanaz. Hallottuk tegnap - idézet formájában - Scserba idevágó találó megállapítását. Csaknem beláthatatlan az az irodalom, amely azzal foglalkozik, hogy - röviden - az anyanyelv szolgál az ember gondolkodásának alapjául.

Ha pedig mindez így van, akkor idegennyelv-oktatásunkban támaszkodjunk nagyobb mértékben a forrás- és a célnyelv egyezéseire, sőt - mint ahogyan az említett Az anyanyelv és a tanult nyelv kapcsolata a nyelvtanulás folyamatában című tanulmányomban részletesebben rámutattam (l. h. 91-2) - jobban fel kellene használnunk a tanulóknak, hallgatóknak az anyanyelv tanulása során szerzett (hang- alak-, mondattani, stilisztikai stb.) ismereteit és (elvonatkoztató-, rendszerező-, elemző- stb.) készségeit, ezeket ugyanis - közvetlenül vagy bizonyos átalakítással - mintegy átvihetjük a tanult nyelv területére és mint alapra építhetünk rájuk. Ezenkívül a legkülönbébb nyelvpárokat illetően a transzfereknek, az interferenciának olyan elmélyült és alapos, egyszerre tudományos és gyakorlati vizsgálatára lenne szükség, mint amelyet J u h á s z János végzett (l. Probleme der Interferenz, Akadémiai Kiadó, Bp., 1970.) (Természetesen a külföldiek magyar nyelvre történő oktatására az elmondottak csak mutatis mutandis érvényesek, minthogy az sok más, itt nem érintett kérdést is felvet.)

5. Balázs János előadásában a forrás- és célnyelv közötti egybevetés területeként - nyilván időhiány miatt - nem említette a stilisztikát. Mint ő és a hozzászólók közül többen rámutattak, az egybevetés legkézenfekvőbb a fonetikában és a morfológiában. Már jóval nehezebb - bár elkerülhetetlen! - a szemantika és a szintaxis területén. És még tovább menve rá vagyunk utalva a stilisztikai jelenségek egybevetésére is (összehasonlító stilisztikáról már régen beszélnek, a nyelvtipológiának a stilisztikában való alkalmazására mostanában tesszük meg az első lépéseket). Nem kétséges ugyanis, hogy mind a beszédben, mind például fordítás közben csak úgy "kereshetjük meg" a kifejezendő gondolat, érzés stb. "adekvát"-ját egy-egy másik nyelven, ha tisztában vagyunk (a forrás- és a célnyelvben egyaránt, illetőleg egymás viszonylatában is!) az egyes nyelvi elemeknek a kérdéses szövegben betöltött stiláris funkciójával, stílusértékével, valamint az egész közlésnek stílusrétegbeli, va-

lamint stílusárnyalati és korstílusbeli viszonyaival. Csak az egybevető (kontrasztív) stilisztika adhat például választ arra, hogy hogyan éreztethetjük meg valamely más nyelven a magyar nő, nej ~ vkinek a neje, nője stb. kifejezések; a száll : szálldogál, száll-dos, szállong, szállingózik képzett formák stíláriis értékét, hangulatát; továbbá a magyar hivatalos nyelv vagy a provincializmusokkal tarkított stílus sajátosságait. Ha mindez hiányzik, még ha a nyelvi helyességet föl is tételezzük, mindenképpen számolnunk kell a stilisztikai helytelenség jogos vádjával.

6. Többen hangsúlyozták, hogy a kontrasztív vizsgálatok milyen hasznosak magának az illető forrás- és a célnyelvvel foglalkozó nyelvtudománynak is: tudnillik mintegy kibuktatnak olyan jellemző sajátosságokat, törvényszerűségeket, amelyek addig rejtve voltak a kutatók előtt. Ez mind így igaz. Én most mégis azt hadd emelem ki, hogy az egybevető (kontrasztív) nyelvészet szintén sokat kaphat mind az általános, mind a speciális nyelvtudománytól (még a történeti jellegűtől is).

Csak néhány példát. Az interferencia - mint J u h á s z János említett szép könyve is tanúsítja - mindjárt fölveti a nyelvi norma problémáját. A norma azonban gyakran igen bonyolult - nyelvenként különböző - történeti fejlődés eredménye. Elhangzik például olyan vélemény, amely szerint nem helyes, ha a norma az írott nyelv és a szépirodalmi stílus erős hatását mutatja, és nem a beszélt nyelvhez igazodik. Igen ám, de mit tegyünk, ha például a mi irodalmi nyelvünk és benne a norma az írott nyelv alapján és a szépirodalommal mindig szoros kapcsolatot tartva alakult ki a XVI. század harmincas éveitől a XIX. század közepéig, és a beszélt nyelv csak a XX. század harmincas éveitől, illetőleg erősebben, az utóbbi két évtizedben hatott rá? (Persze ha nem következik be az ország három részre szakadása és Mohács, akkor - mint ahogy sejtjük - a Mátyás király udvara körül normalizálódni kezdő - beszélt - köznyelvféleség válhatott volna irodalmi nyelvvé, és ebben az esetben mai normánk nyilván közelebb állna a beszélt nyelvhez.)

Vagy például lényegesen más a tájszavak és a provincializmusok szerepe a mi szépirodalmunkban, mint a franciában. Nálunk ugyanis sok oknál fogva mindig közel álltak a költők és írók a

népnyelvhez, illetőleg egy-egy táj nyelvéhez (még a *doctus poeta* Babits is mennyit merített Szekszárd és környéke népi nyelvéből; I. J. S o l t é s z Katálin, Babis Mihály költői nyelve, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. passim). Ezzel szemben a franciában nagyon korán kialakul s el is szigetelődik az irodalmi nyelv, és minden népi, ami ezen kívül esik, a "patois" lekicsinylő és gúnyos megnevezést kapja. Mi történjék most már, ha például magyar verset vagy prózát ültetünk át franciára? - De ha a célnyelvben meg is találhatók (irodalmi szinten) a provincializmusok, még mindig nagy probléma például, hogy az egyik nyelvről a másikra való fordítás esetén egy meghatározott nyelvjárást a másik nyelvnek melyik dialektusával fordítsunk, vagy egyáltalán visszaadjuk-e, ne mondjunk-e le inkább róla (ritka ugyanis az olyan szerencsés találkozás, mint amilyent S o l o h o v Csendes Don című regényének a magyar fordításában tapasztalunk, tudniillik a fordító a kozákok beszédét a hajdúsági nyelvjárással keltette életre). (Az itt mondottakkal kapcsolatban vö. B á r c z i Géza: Nyelvjárás és irodalmi stílus. A Stilisztikai Tanulmányok című kötetben. Gondolat Kiadó, Bp., 1961. 62-115 passim.)

Mindezekről többet nem is szólok, annál is inkább nem, mivel az ősszel Pécsen megrendezendő kontrasztív nyelvészeti konferencián "Összevető nyelvtan - irodalmi nyelv - stílus" címen készülök referátumot tartani.

7. Hegyi Endre hozzászólásában kiemelte a kontrasztív nyelvészettel kapcsolatban a mindennapi gyakorlatnak, a nyelvoktatásnak, az eközben tapasztaltaknak a fontosságát. Magam ezt csak megerősíthetem. Az egybevető módszer és a segítségével kialakított eredmények valóban sokat segíthetnek, de mindez közvetlenül az oktatás során dől el.

A magyarnak idegen nyelvként való tanítása már eleve más, mintha egy magyar tanár magyar diákokat oktat valamely idegen nyelvre, mert hisz az előbbi esetben az oktatónak a célnyelv az anyanyelve, az utóbbi esetben pedig a forrásnyelv. És ehhez vegyük hozzá, hogy az itt jelen levő tanárok, lektorok külföldön találkoznak olyan hallgatókkal, akik szakjuknak választották a magyart; de olyanokkal is, akik csak érdeklődnek nyelvünk iránt; nem ritkák

továbbá az olyan diákok, akik nem akarnak megtanulni magyarul beszélni, hanem csupán valamelyest megismerni nyelvünk szerkezetét; továbbá egyesek évekig folytatják tanulmányaikat, mások csak egy-két féléven át és akkor is csak néhány órára támaszkodva; stb.

És bizony - az egybevetés szemszögéből is - ezek mind, mind más módszert kívánnak meg ...

8. Végül bizonyos javaslatot tennék a további teendőkre vonatkozólag. Úgy gondolom, eljött az ideje, hogy - a pécsi konferencia határozatait is megvárva - koordináljuk a kontrasztív nyelvészeti munkálatokat. Az elvi-elméleti problémák kutatását vállalhatná az MTA Nyelvtudományi Intézete, annál is inkább, mivel itt indultak meg a magyar-angol egybevető nyelvtan megszerkesztésének munkálatai. Annak a módszerével, hogy a magyart mint idegen nyelvet hogyan tanítsuk, az ELTE Központi Magyar Lektorátusa foglalkozhatna. Ez utóbbiban segíthetnének a Nemzetközi Előkészítő Intézet tanárai, mégpedig a különféle forrásnyelveknek (arab, vietnami, angol, francia stb.) megfelelően.

És még két dolgot hangsúlyoznék. Ez utóbbiakat illetően először csak a mi esetünkben legszükségesebb problémák megoldására kellene gondolnunk, és azután tágítani a kört minden irányban. Ugyanakkor azonban párhuzamosan a Juhász Jánoséhoz hasonló elmélyült tudományos kutatásokra, kísérletekre is föltétlen szükség van.

D o n g a György

A Present Perfect Tense magyar megfelelői

Szövegelemzés közben egyik hallgatónak szeget ütött a fejébe, hogy egyik olvasmányunk két mondatát, egy jelen idejű és egy múlt idejű mondatot angolra present perfect-tel fordítottunk. "Mikor kell jelen időt és mikor múlt időt használni?" - tette fel a kérdést. A felelet egyszerűnek látszott: ha a cselekvés lezárult, múlt időt, ha még folyamatban van, jelen időt alkalmazunk. Magyarázat közben azonban kiderült, hogy a kérdés bonyolultabb ennél, s amikor a jelenség összefüggéseit vizsgálva a nyelvtani irodalom segítségét próbáltam igénybe venni, az is kiderült, hogy a probléma feldolgozatlan.

A Present Perfect az angolban az az igeidő, amely azt fejezi ki, hogy a cselekvés (történés), amely a múltban kezdődött, kapcsolatban áll a jellel. Ez a kapcsolat legalábbis négy esetet ölel fel, melyek közül kettőnek egyértelműen a múlt idő felel meg a magyarban: 1. A cselekvés a múltban, meghatározatlan időben ment végbe, de megismétlődhet: I have met him. Már találkoztam vele. 2. A cselekvés eredménye fennáll: The door has been repaired. Az ajtót megjavították. (Az ajtó már jó.) 3. A cselekvés a múltban, meghatározott időben kezdődött és a jelenig tart: I have known him since 1960. 1960 óta ismerem őt. 4. A cselekvés a jelenig tart, de nem kezdetét, hanem időtartamát határozzuk meg. Hungary has made great progress during the past three years. Magyarország sokat haladt az elmúlt három évben. [Az a nehézség, amelyre hallgatóm felfigyelt, a másik két esettel kapcsolatos.] Minthogy a magyarban nem alakult ki olyan igeidő, amely az utóbbi két esetre jellemző időaspektust kifejezné, a két nyelv igeidőhasználat szempontjából inkongruens. Az azonos tartalmat a magyarban hol jelen idővel, hol múlt idővel és a hozzájuk tartozó időhatározóval, ezek korrelációjával fejezzük ki. Ahhoz, hogy a

helyes igeidőhasználatot az angol anyanyelvű hallgatóval meg tudjuk értetni, szükséges ennek az összefüggésnek elemeire való bontása, feltárása.

Az alábbiakban az összefoglaló elemzés igénye nélkül néhány esetre kívánom felhívni a figyelmet.

1. A jelen idő inkább folyamatot, a múlt idő inkább ismétlődést érzékeltet (az inkább szó használata azért látszik indokoltnak, mert a cselekvésnek ilyen vagy olyan jellege nem minden esetben objektív, a megítélésben szerepet játszik a szubjektív szemlélet is).

Már egy hete csak a mamára
gondolok.

For a week I have kept only
mother in mind.

Elválásunk óta sokat gondoltam
rád.

I have kept you much in mind
since we parted.

Karácsony óta havazik.

It has snowed since Christmas.

Karácsony óta többször hava-
zott.

It has snowed several times
since Christmas.

Két éve vásárolom ezt a lapot.

I have bought this paper for
two years.

Két év óta mindig megvásárol-
tam ezt a lapot.

I have always bought this paper
for two years.

2. A jelen idő inkább a cselekvésre, a múlt idő a cselekvés eredményére utal:

Hétfő óta rengeteget dolgozom.

I have busily worked since
Monday.

Hétfő óta rengeteget dolgoztam.

I have worked a lot since Mon-
day.

Reggel óta tanulok.

I have learned since morning.

Reggel óta sokat tanultam.

I have learned a lot since mor-
ning.

A tanév vége óta pihenek.

I have rested since the close
of the school-year.

A tanév vége óta pihentem.

I have relaxed since the close of the school-year.

3. Az alkalmazott időhatározók a tárgyalt időaspektus körébe tartoznak, ebben közösek, a bennük foglalt asszociatív elemek azonban hol inkább a múltra, hol inkább a jelenre (esetleg a jövőre) utalnak:

Az utóbbi két hétben javult az állapota.

His health has improved in two weeks past.

Mostanában javul az állapota.

His health has improved of late.

Az elmúlt héten kevés vendég érkezett.

Few guests have come here during the past week.

Az utóbbi időben kevés vendég érkezik.

Few guests have come here recently.

4. A múlt idő ténybeli megállapítást, a jelen idő a jelenre, sőt a jövőre is érvényes döntést, elhatározást tartalmaz:

Azóta nem beszéltem vele.

I have not talked to him since.

Azóta nem beszélek vele.

I have had no mind to talk to him since.

Betegségem óta nem dohányoztam.

I have not smoked since I was ill.

Betegségem óta nem dohányzom.

I have not smoked since I was ill.

Amióta cserben hagyott, nem kértem tőle segítséget.

Since he let me down, I have not asked him for help.

Amióta cserben hagyott, nem kérek tőle segítséget.

Since he let me down, I have not asked him for help.

5. A magyarban múlt időt alkalmazunk, ha az igéhez csatolt prefixum a cselekvés befejezettségére utal (ilyen prefixum az angolban nincs):

A helyzet azóta megváltozott.

The situation has changed since.

Az ipari termelés 1960-tól meg-
kétszereződött.

The industrial output has
doubled since 1960.

Az alkalmazottak fele 1968 óta
kicserélődött.

Half of the employees have
been exchanged since 1968.

6. Vannak esetek, amikor a magyar jelen idejű és múlt idejű mondat egyenértékű (főként tagadásnál):

Július vége óta nem esett.

It has not rained since July.

Július vége óta nem esik.

A darab, amióta megbukott, nem
volt műsoron.

Since it failed, the play has
not been put to stage.

A darab, amióta megbukott, nincs
műsoron.

Két éve nem láttam a klubban.

I have not seen him in the

Két éve nem látom a klubban.

club for two years.

Mínthogy a tárgyalt idő-igeldőösszefüggés tekintetében a nyelvek többé-kevésbé inkongruensek, a probléma részletes magyar nyelvi kidolgozása a más anyanyelvűeket tanítók számára is segítséget nyújtana.

E r d ő s József

A határozottság problémája a létezés és birtoklást kifejező magyar és spanyol szerkezetekben

A magyar, illetve a spanyol határozott és határozatlan névelő eredetét (mutató névmás - számnév) és alapvető funkcióit tekintve megfelel egymásnak. Természetesen találunk lényegbevágó eltéréseket is - például ilyen a spanyolban a névelő két (olykor három) nemnek megfelelő alakja, többesszáma -, használatuk során pedig rendkívül sok részletjellegű különbséggel találkozunk. Ezeknek a megfeleléseknek és eltéréseknek jó példáját találjuk az említett két szerkezet főnévi alanyában, illetve tárgyában.

x x x

1. A magyar létezés kifejező van-nincs, vannak-nincsenek, illetve az ennek megfelelő spanyol hay - no hay igei állítmányú mondat nyomatékos állítmány esetén.

Mindenekelőtt nézzünk egy példát a ténylegesen meglévő és az elképzelhető mondatok teljes sorára:

Itt <u>van</u> könyv.	≠	Aquí <u>hay</u> (un) libro.
Itt <u>van</u> egy könyv.	≠	Aquí <u>hay</u> un libro.
(Itt <u>van</u> a könyv.)	=	Aquí <u>hay</u> el libro.)
Itt <u>nincs</u> könyv.	≠	Aquí <u>no hay</u> libro.
(Itt <u>nincs</u> egy könyv.)	=	Aquí <u>no hay</u> un libro.)
(Itt <u>nincs</u> a könyv.)	=	Aquí <u>no hay</u> el libro.)
Itt <u>vannak</u> könyvek.	≠ <	Aquí <u>hay</u> libros. Aquí <u>hay</u> unos libros.
(Itt <u>vannak</u> a könyvek.)	=	Aquí hay los libros.)
Itt <u>nincsenek</u> könyvek.	≠	Aquí <u>no hay</u> libros. (Aquí <u>no hay</u> unos libros.)
(Itt <u>nincsenek</u> a könyvek.)	=	Aquí <u>no hay</u> los libros.)

Azt látjuk, hogy ebben az esetben egyik nyelv sem használ határozott névelős főnevet. Mindemellett a spanyol nagyobb variációs lehetőségekkel bír; elsősorban a határozatlan névelő szélesebb körű (többes) használatának köszönhető ez a divergenca. A spanyolban a magyar névelő nélküli főneves állító mondatnak is gyakran határozatlan névelős felel meg. Jellemző a határozatlan névelő többes számú használata, bár ritkább, mint egyes számban, s gyakran jól érezhetően a "néhány", "pár" kiegészítő jelentést hordozza. Tagadó mondatban sem a magyar, sem a spanyol nem használja a határozatlan névelőt, tehát csak a névelő nélküli alany (tárgy) használatos.

(Természetesen mindkét nyelvnek megvannak az eszközei határozott névelős főnévnek hasonló jelentésű mondatban való használatára. A magyar például a létige meg- igekötős alakját használhatja (megvan, nincs meg) vagy más igehez (létezik, fennáll, megtalálható stb.) folyamodhat. A spanyol ugyancsak használhat más igéket és szerkezeteket (existir, hallarse, encontrarse stb.), sőt a két tulajdonképpeni létige egyikét, az estar igét is. Pl.:

El profesor está.

A tanár (itt) van.

(jelen van)

(megvan)

Ezekben az esetekben azonban az igeire eső hangsúly csökken, részben más, esetleg formálisan jelen sem levő mondatrésze, vagy a megvan esetében a határozói eredetét ismét felidéző meg- igekötőre tevődik át.)

Azonnal szembetűnő érdekesség, hogy a spanyolban, ahol az alany és az állítmány számbeli egyeztetése - a magyarhoz hasonlóan - szigorúan kötelező, az hay ige többes, alakban is változatlan marad. Ennek az az oka, hogy alapvető eltérés van a magyar van ige és a spanyol hay ige grammatikai szerepe között. Az hay megőrizte a régi haber = bír ige tárgyias jellegét, így a mellette álló főnév nem alany, hanem tárgy. A tárggyal viszont természetesen nem kell egyeztetni.

Aquí hay libros tulajdonképpen azt jelenti, hogy Aquí la gente ha (vagyis tiene) libros = Itt az emberek (spanyolul egyes számban)

ban: la gente) birnak könyveket. Az hay alak az egyes számú la gente = emberek szónak felel meg.

Ez jól kiűnik a következő példából:

A Van itt könyv? = Hay libro aquí? kérdésre a felelet:

Nincs. = No lo hay.

Ez a lo szó - bár formallag azonos a spanyol határozott névelő semleges nemű alakjával - természetesen nem névelő, hanem a könyv szó helyére lépő személyes névmás accusatívusi alakja.

A spanyol akadémiai nyelvtan súlyos hibának tekinti azt, ha valaki az haber ige tárgyasságától eltekint, a hozzá kapcsolódó szót nem tárgynak, hanem alanyként nézve az igét egyezteteti vele.

Gyakori ez a hiba Latin-Amerikában Chilében, ahol - más időkben és módokban - egyeztetik az igét és ezt az alany-tárgyat.

Pl: Itt nem voltak könyvek. = Aquí no hubieron libros.

a helyes Aquí no hubo libros helyett.

Az hay ige tárgyas jellegéről utóbb elmondottakat figyelembe véve még érdekesebb, hogy - bár a mellette álló főnév nem alany, hanem tárgy - nem tūri meg, hogy az határozott legyen. Azonban ez érthetővé válik, ha arra gondolunk, hogy az hay itt tisztán a létezés kifejezését szolgálja. A határozott névelő viszont a beszélő és a beszédet hallgató számára már ismertnek tekintett dolog vagy fogalom neve előtt áll. Tehát csak az lehet határozott főnév, amiről tudom vagy eleve feltételezem, hogy létezik. Ebben az esetben viszont valóban nincs helye a létezésére vonatkozó semmiféle pozitív vagy negatív állításnak.

2. A nekem van - nekem nincs , yo tengo - yo no tengo szerkezet nyomatékos állítmányú mondatban:

A magyar nyelvben az itt van - itt nincs s a nekem van - nekem nincs szerkezet megfelel egymásnak. Csupán az egyik határozót másikkal helyettesítjük. Szerepelhetnek azonban együtt is, vagy más határozókkal kiegészítve: Nekem most itt nincs pénzem taxira.

Bizonyos szempontból a spanyolban is szoros kapcsolat van a két mondat típus között. A bir jelentésű haber ige szerepét -

hasonló jelentéssel - az eredetileg fog, tart, megtart jelentésű tener ige vette át. Ez azonban, mint ma is aktív tárgyas ige, másként viselkedik, mint az haber ige alakjai.

Az hay igével képzett mondatokhoz itt csatlakozik a határozott névelős tárgyú (illetve - nemlétező magyar megfelelőjében - alanyú) mondat.

(Nekem van a könyvem,) = Yo tengo el libro.

(Nekem nincs a könyvem,) = Yo no tengo el libro.

(Nekem vannak a könyveim,) = (Yo tengo los libros.)

(Nekem nincsenek a könyveim,) = Yo no tengo los libros.

Itt már feltűnő a spanyol szerkezetnek a magyarhoz képest erősen divergens volta, hiszen az előbbiben - a tagadó mondat határozatlan névelős főnévvel való megalkotását kivéve - minden variáns lehetséges.

Ezen a ponton az eltérés egyik alapja az lehet, hogy a magyar nyelv a van igével itt is a létezését hangsúlyozza, míg a spanyolban a tener ige jelentésének megfelelően a birtoklás ténye kerül kiemelésre. Ismert, vagy ismertnek feltételezett dolog létezésének hangsúlyozását logikánk nem engedi meg, valaki által való birtoklása hangsúlyozásának azonban semmi akadálya.

A hangsúly kisebb-nagyobb eltolásával, a van ige szerepének csökkentésével egyébként a magyar nyelv is ki tudja fejezni határozott főnév által jelölt dolog birtoklásának tényét. Erre egyik legjellemzőbb példa ismét az előzőekben már említett megvan, nincs meg igekötős forma:

Nekem megvan a könyvem,
Nekem megvan a könyv, } = Yo tengo el libro.

Gyakorlati oktatómunkánkat illetően mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tanítás során megkülönböztetett figyelmet kell szentelnünk az említett nyelvi szerkezetekben a névelők használatának, illetve hiányuknak, valamint a magyar alany - spanyol tárgy megfelelésből következő eltéréseknek (pl. a magyarban az alany - állítmány egyeztetése).

G i n t e r Károly

A főnévi igenév és a részeshatározó néhány
kérdése

A korlátozott lehetőségek nem engedik meg a teljesség igényét; mindössze fel szeretném hívni a figyelmet egy-két olyan problémára, amely a franciák oktatása folyamán került elő.

A főnévi igenév már a leckék szöszedetében problémát okoz: az idegen nyelvi infinitívussal a magyar ige alanyi ragozású, kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám harmadik személyű alakja áll szemben. A magyar igenek is van általában infinitívusza, ezt azonban itt, a szöszedetben nem találja meg a tanuló. Sok kérdés megelőzhető annak a megjegyzésével, hogy a magyarban a megadott alak sokkal jellemzőbb az igeire, mint a főnévi igenév: megmutatja az ige tövét, jelzi az ikes igeiket. A magyar főnévi igenév egyébként is távolabb áll a ragozott igei formáktól, mint pl. az újlatin nyelvek infinitívuszi alakjai: sokkal ritkábban is helyettesít igés mellékmondatokat, mint ezek. A latinban viszont éppen az infinitívusz szerint sorolják az igeiket ragozási csoportokba, így ismerheti fel valaki azt a ragozási mintát, amely szerint az egyes igealakok megszerkeszthetők.

A magyar főnévi igenév összetett igealak részeként álltmány (jövő idő), vagy a mondat alanya, tárgya, illetve határozója. Az összetett alak vizsgálata az alaktanba tartozik.

Mint alany az infinitívusz a kell, lehet, szabad, illik, sikerül stb. álltmányú és a névszói álltmányú mondatokban található meg (Gyalogolni jó). Az igenévvel jelölt cselekvés végrehajtójának a személyét majdnem mindig mutathatja személyrag (mennem kell) vagy részeshatározó. A személyrag megléte biztos irányadó a tekintetben, hogy a főnévi igenév valóban alany; tárgyi funkcióban ugyanis sohasem veheti fel ezt a végződést, határozóiban is olyan ritkán, hogy hallatára az anyanyelvi beszélő felüti a fejét, a mondatot szokatlannak, furcsának érzi (MMNyR:

I.548. Segíttek a csomagot vinned).

A főnévi igenév tárgyként főleg az akarást, óhajtást és néhány érzékelést jelentő ige mellett áll (olvasni akar, futni szeretne, hallom énekelni stb.). Az akar, szeret, tud és még néhány igt az azonban el kell határolnunk az igék legnagyobb részétől, ugyanis használatuk nem teljesen azonos ezekével. Igaz, hogy addig, amíg a ragozott ige alanya és az infinitívussal jelölt cselekvés végzője különböző személy, nincs probléma, a használat azonos minden ige esetében: Akarom, hogy olvasson, Tudom, hogy keresett, illetve Gondolom, hogy elmegy, Remélem, hogy megérkezik. Eltérő azonban a mondatok szerkesztése akkor, ha a ragozott ige alanya és a főnévi igenévvel kifejezett cselekvés végrehajtója ugyanaz a személy. A Gyalogolni akarok, Szeretne olvasni, Tud zongorázni mondatok megegyeznek a francia mondat szerkesztéssel (Je veux marcher, Il voudrait lire, Il sait jouer du piano), már ami a ragozott ige és az infinitívusz kapcsolatát illeti. Ennek az analógiájára sokszor szerkesztenek ilyen mondatokat a hallgatók: ^xGondolom menni a barátaimhoz, Remélem meglátogatni a szüleimet a helyes Gondolom, hogy elmegyek a barátaimhoz és Remélem, hogy meglátogat(hat)om a szüleimet helyett. Az anyanyelv parancsa lép itt közbe, amely az alany azonossága esetén előírja az infinitívusz használatát a mellékmondat helyett. Természetes nyelvi ökonómia ez olyan nyelvekben, ahol a ragozott igtés alak mellett kötelező a személyes névmás használata, és a névmás ismétlése a mondatot elnehezítené, s esztétikailag is hátrányos volna. A magyarban viszont nincsen szóismétlés, még a személyragok is különbözőek lehetnek (Gondolom, hogy elmegyek), tehát a főnévi igteneves alárendelés jelentősége kisebb. Az akar, szeret, tud, kíván, kezd + főnévi igteneves szerkezet viselkedésében nagyon hasonlít az összetett jövő idő alakjaihoz; nemcsak az infinitívusz szempontjából, hanem a mondat szerkesztés más oldalát tekintve (alanyi-tárgyas ragozás használata, az igtető elváló volta) is párhuzamot lehet vonni a két szerkezet között. Pl. Fel fog hívni engem - Fel akar hívni engem; Be fogja mutatni őt - Be akarja mutatni őt. A fog és az akar ige hasonló viselkedésére éppen a szórend kapcsán utal a MMNyR is (II. 485.); az időviszonyokat tekintve is van közöttük összehasonlítási lehetőség, hiszen mind-

egyik azt jelzi, hogy a főcselekvés, amelyet a főnévi igenév fejez ki, **n e m** a jelenben folyik. Aki fog dolgozni, az pillanatnyilag éppúgy nem dolgozik, mint az, aki akar dolgozni. Hozzátehetjük: aki tud dolgozni, az esetek többségében nem a kijelentéssel egyldőben tevékenykedik, és a kezd dolgozni is éppen csak a határon van. Természetes, hogy mindegyik "összetett igealak" más-más kapcsolatot jelent az alany és a végzendő tevékenység között, ez azonban nem változtat a kifejezésbeli megfelelés tényén. Francia analógiaként felhasználható még az aller + inf. (je vais partir); a se mettre à + inf. (il se met à travailler), a devoir + inf. (il doit passer par ici) stb. szerkezet, az ún. félig segédítés megoldás. Az említett magyar verbumok segédige jellegét jól szemlélteti a tud ige: azonos személy esetén (el tud menni) az elmenetel lehetőségét, az alany elmenetelre való képességét jelzi, személykülönbséggel pedig (tudom, hogy elmegy) teljes értékű "főige", amelynek az alanya és az elmenetel képessége között semmi kapcsolat nincs.

Érdekes egyébként, hogy a ^xGondolom menni típusú hibák főleg az átlagosnál jobban értő és beszélő hallgatók mondatszerkesztésében fordultak elő. Arra lehet ebből következtetni, hogy az anyanyelvi beidegződések néha a háttérben maradnak a nyelvtanulásnak azon a fokán, amikor még a mondatszerkesztés a figyelem teljes összpontosítását igényli. Ha viszont a tanuló bizonyos jártasságot szerezve a tartalomra ügyel, újból előtérbe kerül az anyanyelvi hatás, s elég sokáig megmaradó, nehezen kiküszöbölhető hibának válik forrásává.

Határozóként a főnévi igenév a mondat célhatározója (Megyek aludni), tekintethatározója (hallani hallom), állandó határozója (Mi sürget mondanom nem hallott dolgokat?), tehát a ragozott igei állítmány bővítménye, s csak igen ritkán kap személyragot. Hasonló használat található a francia nyelvben is, sőt ott még teljesebb a sor, az infinitívusz minden határozó helyén megállhat. Problematikusabb az az eset, amikor az infinitívusz névszóhoz kapcsolódik, ún. complément déterminatif. Az így kialakuló szerkezet magyar megfelelőit érdemes volna közelebbről megvizsgálni: adnak-e valamilyen rendszert? (Pl. machine à écrire - írógép, machine à laver - mosógép; de már crème à raser - borotvakrém stb.)

A másik vizsgálandó terület a -nak/nek datívuszrag használata. Komoly és sokáig tartó nehézséget okoz a kell, lehet, szabad, sikerül stb. mellett álló részeshatározó, amely a főnévi igenév mint a cselekvés alanyát jelzi (neki kell elmennie); főleg az én sikerülök belépni szerkezet marad meg sokáig, mert a sikerül igén érődik talán a teljes ragozású kerül vagy az ül ige. Tapasztalat szerint az il lui faut partir, il me vient une idée-féle szerkezetek segítenek a jelenség megértésében.

A birtokviszonyban szereplő ragot most nem vesszük figyelembe. Azzal sem szükséges itt foglalkozni, hogy a magyar ragnak előljáró felel meg, hiszen ezt a kérdést a tanítás kezdeti szakaszában előforduló helyhatározóragok stb. kapcsán ismerik a magyarul tanulók. Érdemes viszont a magunk számára összegyűjteni a rag különféle funkcióit. Így felsorolható a datívuszi szerep: Pénzt ad a fiának - il donne de l'argent à son fils, a helyhatározói: a kikötőnek tart - il se dirige vers le port, a célhatározói: a földet előkészítik a vetésnek - on prépare la terre pour les semences, az állapothatározói: bolondnak tartják őt - on le prend pour un fou, az eredményhatározói: tanárnak alkalmazták őt - il a été employé comme professeur, az állandó határozói szerep: nem hisznek ennek az embernek - on ne croit pas à cet homme.

A főnévi igenév melletti datívuszrag adódik a ragozott igés mondatból: a fiának küldeni - donner à son fils, a kikötőnek tartani - se diriger vers le port, a vetésnek előkészíteni - préparer pour les semences, bolondnak tartani - prendre pour un fou, tanárnak alkalmazni - employer comme professeur, annak az embernek hinni - croire à cet homme. A ragnak azonban nem mindig ugyanaz az idegen nyelvi forma felel meg.

Van a magyarban két létezését jelentő ige, amelynek az igeneve mellett ragos és ragtalan alak változik aszerint, hogy a főnévi igenév milyen funkciót tölt be a mondatban: megmarad, ha az infinitívusz alany, elmarad, ha tárgy:

Nehéz komolynek lenni/maradni, -

Il est difficile d'être sérieux/de rester sérieux.

Nem akar beteg lenni/maradni,

Il ne veut pas être malade/rester malade.

Végül mindkét lehetőséget megengedi a főnévi igenév határozói szerepe:

Péter igyekszik kedves lenni/maradni.

Péter igyekszik kedvesnek lenni/maradni.

Pierre tâche d'être gentil/de rester gentil.

Szükséges, hogy a nyelvi jelenségek "adagolása" fokozatosan, a hallgatók teherbírásiának figyelembe vételével történjék; ha mindent egyszerre akarnánk eléjük adni, kedvüket szegnénk. Az ismeretek koncentrikus bővítésével biztosítjuk a nyelvi formák változatosságát, azt, hogy a megfelelő, a gondolatot jól kifejező mondatokat megtalálják hallgatóink, s hogy az ismeretek gyarapítása ne legyen egyoldalú, pl. csak a főnévi igenévre kiterjedő. A koncentrikus bővítés minél több pontján célszerű keresni a hasonlóságokat vagy éppen a különbségeket, hogy hallgatóink rendelkezzenek bizonyos anyanyelvi támpontokkal. Az idegen környezetben úgysem tudjuk biztosítani a tanítás és a gondolkodás magyar nyelvűségét; helyesebb tehát, ha a fogódzókat mi adjuk nekik, tudatosan megszabadulva attól a tévhitől, hogy a tanuló "nulláról indul". Lehet, hogy az első magyar szót a vendégtanártól, lektortól hallja, de előzőleg már elsajátított diákunk egy vagy több nyelvi rendszert, s ezt nem tekinthetjük nem létezőnek. Az anyanyelvre való hivatkozás valami "captatio benevolentiae"-féle is, amelynek vonzását nemcsak a nyelvtanítás, hanem barátok szerzése szempontjából is felhasználhatjuk.

K i s s Jenő

Német-magyar nyelvi megfelelések

A nyelvtanítás és a nyelvtanulás szempontjából egyaránt örövendetes, hogy a kontrasztív nyelvi kutatások föllendülőben vannak. Eddig ugyanis általában tanár-diák inkább a nyelvek közt levő különbségekre volt tekintettel, mintsem az egyezésekre. Ez önmagában természetesen nem helytelen, hiszen két idegen nyelv általában jóval több ponton különbözik, mint egyezik, következésképpen a megtanítandó és megtanulandó anyag jelentős része mindig is ilyen volt és ilyen lesz. Amennyire az eddigi tapasztalatok alapján látszik, az egyező, illetőleg hasonló nyelvi elemek, jelenségek különösebb erőfeszítések nélkül, majdhogynem csak úgy mellékesen elsajátíthatók. E tény nagyszerű lehetőséget jelent a nyelvoktatásban. Az egyező nyelvi jelenségek ismeretében ugyanis meghatározott mennyiségű anyagot könnyen és gyorsan megtaníthatunk. Nem lebecsülendő az ezzel járó pszichikai hatás sem: a tanulók könnyebben jutnak sikerélményhez, ami önbizalmukat, tanulási kedvüket növeli. A kontrasztív módszert azonban csak akkor tudjuk alkalmazni, ha kellő mennyiségű és minőségű feldolgozott anyaggal rendelkezünk. Erről egyelőre azonban nem beszélhetünk. Így inkább csak próbálkozásainkról ejthetünk szót, amelyekkel nyelvoktató munkánkat kívánjuk hatékonyabbá tenni. Magam a magyar-német "kérdéshez" kívánok röviden hozzászólni.

A magyar nyelv nagyon nehezen tanulható nyelv hírében áll német földön is. Az a tapasztalatom azonban, hogy a magyarul tanulók a 2-3. szemeszter után már lényegesen kedvezőbb véleményekkel vannak a magyar nyelv megtanulhatóságáról. Ennek egyik okát én a magyar és a német nyelv között levő nem kis számú egyezésben látom. Didaktikai szempontból sajnálatos, hogy ezek az egyező, illetőleg hasonló jelenségek nem a grammatikai rendszer hagyományosan elsőként tanított részlegeiben található, hanem inkább a szintaxissal kapcsolatban. Márpedig az elején kell megtanítanunk a

névszói állítmányt, a kérdő hangsúlyt, az alanyi és tárgyias igeragozást, a szórendet, hogy csak a legnehezebbekből említsek néhányat. A korai lemorzsolódások egy része bizonyára a hosszan tartó kezdeti nehézségekkel magyarázandó. Göttingában a magyarul tanulók általában finnül is tanulnak. Érdekes, hogy kezdetben szinte kivétel nélkül mindegyikük a finnt, később a magyart tartja könnyebbnek. A diákok tapasztalatát igazolja neves nyelvészek véleménye is. Ernst Lewy például az európai nyelvekről szóló munkájában (Der Bau der europäischen Sprachen) a németet és a magyart - csak ezt a kettőt! - egy típusba sorolja. Schlächter professzornak, a göttingai finn-ugor intézet vezetőjének is az a véleménye, hogy a magyar közelebb áll a némethez, mint például a finn. Magyar nyelvtörténeti munkákban lépten-nyomon olvashatunk a magyar nyelvet ért nagy német hatásról, nyelvűvelésünk pedig sokáig majdhogynem a germanizmusok üldözésével volt azonos. Mint látható, a magyar és a német nyelv között levő egyezések ténye - ilyen vagy olyan formában - nagyon jól ismert nyelvész-szakkörökben. Kontrasztív célú feldolgozások azonban mindmáig hiányoznak.

Eddigi nyelvoktató tapasztalataim alapján a következő területeket tartom olyanoknak, amelyeken a kontrasztív kutatások (véleményem szerint) pozitív eredménnyel kecsegtetnek:

1. Erdemes föl hívnunk hallgatóink figyelmét a magyar nyelv német jövevényszavaira. Célszerű e szavakat témakörök szerint csoportosítva tanítani. Mivel német jövevényszavaink a modern élet szinte minden területén számosak, didaktikai lehetőségeink is nagyon változatosak.

2.) Mindkét nyelv szókincsében jelentősnek mondható a latin jövevényszavak száma. Ámbár kevés esetben egyeznek meg teljesen, több-kevesebb hasonlóság mégiscsak megmaradt közöttük, ezért viszonylag könnyen felismerhetők és gyorsabban megtanulhatók; ilyenek például a hónapnevek.

3.) Külön fejezetet alkotnak az ún. nemzetközi szók, vándorszók, műveltségyszók, amelyek majd minden nyelvben - legalábbis Európában - többnyire azonos írásmódúak és kiejtésűek, mint például rádió, szocializmus, realizmus, sport, miniszter, luxus, expressz. Ezeket az egyező szavakat is lehetőség szerint korán meg kell ta-

nítanunk, hogy tanítványaink szókincse bővüljön, s hogy biztosabban mozogjanak modernebb témakörökben is, a rendelkezésre álló tankönyv e tekintetben ugyanis nem elégíti ki az igényeket.

4. Érdemes foglalkozni nyelvünk német alapon létrejött tükörfordításával (Einsicht - belátás, blutarm - vérszegény, aussehen - kinéz, Kühlschrank - hűtőszekrény stb.). Ezekből is sok van ugyanis, bár még módszeresen ezek sincsenek feldolgozva.

5. Sok az egyezés a két nyelv között az igekötős igék (igekötők) területén is. Hogy ezek közül mi tükörfordítás, mi nem, ami szempontunkból teljesen közömbös. Gondoljunk csak például a magyar be- és a német ein- igekötővel képzett igék egy részére: einsehen - belát, einsteigen - beszáll, einstellen - beállít, einbrechen - betör, einseifen - beszappanoz stb. Hasonlóképpen egyezik sok meg-, illetőleg ver- igekötővel alakult magyar és német ige, például vereiteln - meghiúsít, vergrößern - magnagyít, vergewaltigen - megerőszakol, verweichen - megpuhít, vervielfachen - megsokszorosít stb. A ver- igekötős német igék egy részének a magyarban el- igekötős igék felelnek meg: verwüsten - elpusztít, verwürfeln - elkockáz, kockán elveszt, verwünschen - elátkoz stb.

6. Nem kevés az egyező szólások és kifejezések száma sem a két nyelvben (Wurzel schlagen - gyökeret ver).

(Mozaikszerű megjegyzéseim végéhez értem) Hozzászólásomat ~~azzal zárom~~ Várjuk a kontrasztív kutatások eredményeit, várjuk a feldolgozásokat magyar-német vonalon is.

Krállné R e m é n y i Mária

A kontrasztív módszer alkalmazása bolgár diákok
oktatásában

A kontrasztív nyelvészeti módszer alkalmazása bolgár anyanyelvű diákok oktatása során igen célszerűnek és eredményesnek látszik. Minél nagyobb és több különbség van a forrásnyelv és a cél nyelv között, a két nyelv párhuzamba állítása, egybevetése annál szükségesebb. Az egybevetés eredménye a tudatosítás, a tudatosítás pedig segít a tanulónak leküzdeni az anyanyelvi struktúrához való görcsös ragaszkodást, az anyanyelvére jellemző tudati beidegzettségeket.

Az egybevetés didaktikai szempontból a kongruens nyelvi jelenségeknél is hasznos. (Például a bolgár diákok számára természetes jelenség, hogy a magyar melléknév jelzői minőségben a főnév, azaz a jelzett szó előtt áll, hiszen a bolgárban is így van.) De az inkongruens nyelvi kifejezéseknél szinte elkerülhetetlenül szükséges az egybevetés.

A bolgár nyelvben az artikulusz a főnév után áll, azzal szoros kiejtésbeli egységet alkot, sőt olyan mértékben tapad hozzá, hogy egybe is írják a főnévvel, pl. ženata, míg a magyar névelő megelőzi a főnevet és bár szintén szoros kiejtésbeli egységet alkot vele, a magyar hagyományoknak megfelelően külön írjuk. A bolgár nyelvnek ez a jellegzetes balkáni sajátossága a kérdést bilaterálisan tekintve a bolgárul tanuló magyar diákokat igencsak meglepi.

A bolgár nyelv analitikus jellegénél fogva kevésbé tömör, mint a magyar, több szóval fejezi ki az azonos gondolati tartalmat. Vegyünk például egy egyszerű igés szerkezetet. A jövő idő összetett, a szláv chošta alakból származó šte segédszócska és az ige jelen idejű személyragozott alakja együttesen képezi: Sled obed šte otida na kino, azaz 'Délután moziba fogok menni.' Ez az egyik, a kongruens fordítás. Ismerjük azonban a magyar nyelv-

nek azt a lehetőségét, hogy ha a mondatban jövőre utaló időhatározó van, akkor az ige állhat jelen időben. Ebben az esetben a magyar 'Délután moziba megyek' mondat már inkongruens lesz. Megemlíthetjük, hogy az orosz Posle objeda ja pojdu v kino szerkezet közelebb áll a magyarhoz, mint a bolgár.

A névszók területéről két példát ragadunk ki. (~~Az elsőben Balázs professzor példáját szeretném csakély változtatással kölcsönvenni és bolgár viszonylatban megvizsgálni.~~) A birtokviszonyt a bolgárban a na előjáró szó fejezi ki, pl. kniga na učenika 'a tanuló könyve'. A birtokviszony kifejezéséhez a magyarnak nincs szüksége egy külön szóra, a birtoklást kifejező morféma szerényen és feltűnés nélkül odatapad a birtokszó végére. Itt jegyezném meg, hogy struktúráját tekintve az orosz kniga mal'čika közelebb áll a magyarhoz, mint a bolgár megfelelője, mert az orosz a birtokszóhoz tapadó genitívuszi végződésen kívül más nyelvi elemet nem használ. Tehát: Orosz birtokos szerkezet < magyar birtokos szerkezet < bolgár birtokos szerkezet. Felve tődik itt ugyan egy másik lehetőség is a fordításra, amikor a fiúnak a könyve szerkezetet kapjuk, ekkor a birtokos szerkezet mindkét tagján jelölve van ugyan a birtokviszony, de a datívus possessívus rag sem képez külön szót. A kifejezésben viselkedése hasonló a birtokos személyragéhoz.

A magyar nyelv kedveli az összetett szavakat, a bolgár nem. Ezért a magyar összetett szónak vagy jelzős főnév (bárv vlak 'gyorsvonat'), vagy előjárós szerkezet felel meg (četka za zabl 'fogkefe'). Előfordulhat két párhuzamos megfelelés is, pl. chljab ot pšenica = pšeničen chljab 'búzakenyér'. Itt tehát magyar bolgár divergenciát tapasztalunk.

Igen figyelemre méltó a nyelvtanítás szempontjából az, amit Balázs professzor a nyelvi interferenciáról ~~mondott~~. Még egy egyszerű szórendi jelenséget is nagyon megzavarhat a forrásnyelvi beidegzettség. A tanuló hallja ezt a mondatot: Én bolgár diák vagyok. Tudomásul veszi, hogy ebben a mondatban az állítmány különböző okokból a mondat végére kerül. De itt szól közbe az anyanyelv, amely a saját belső szórendi törvényeinek megfelelően a magyar mondatot hibássá teszi, így: Én vagyok bolgár diák. A hallgató, aki a középiskolában angolt, németet, franciát, olaszt tanult, ezeknek a nyelveknek az ő anyanyelvével kongruens struktúráltól

mintegy megtámogatva érzi magát a szokatlan magyar szórenddel szemben, s ha ez nem is tudatosan benne, mégis az I am a Bulgarian student, Io sono uno studente bulgaro stb. mintájára önkényesen átalakítja, mondhatnánk, hogy elrontja a magyar mondatot.

A kontrasztív módszer alkalmazása érdekes eredményt ad a szemantikai vizsgálódások terén is. A bolgárban sok több jelentésű főnév van. Előfordul, hogy egy bizonyos hangsorhoz 6-8 egymással többé-kevésbé összefüggő jelentés kapcsolódik. Magyar szempontból ez azért érdekes, mert ezeket a különböző jelentéseket más-más magyar szóval fordítjuk le.

Pl. <u>dražka na vrata</u>	'kilincs'
<u>na lula</u>	'pipaszár'
<u>na cvete</u>	'virágszár'
<u>na očila</u>	'szemüvegszár'
<u>na list</u>	'levélnyél' (növt.)
<u>na šarp</u>	'sarlónyél'
<u>na sabja</u>	'kardmarkolat'
<u>na tendžera</u>	'lábás füle'
<u>na košnica</u>	'kosár füle'
<u>na čanta</u>	'táska fogója'
<u>v tramvaj</u>	'fogantyú, kapaszkodó'

Amennyiben a bolgár diák az adott anyanyelvi szónak valamennyi magyar megfelelőjét nem ismeri, igen komoly, vagy ellenkezőleg, nagyon is nevetséges hibát követhet el.

(Hozzászólásomat azzal kezdtem, hogy Minél több és nagyobb különbség van a forrásnyelv és a célnyelv struktúrája között, annál célszerűbb és eredményesebb a két nyelv didaktikai célzatú összevetése. A magyar és a bolgár nyelv egymástól való különbsége rendkívül nagy. Itt nemcsak a finnugor nyelv ↔ indoeurópai nyelv oppozícióival kell számolnunk, hanem azzal a ténnyel is, hogy a bolgár nyelv a maga nemében egyedülálló analitikus; balkáni sajátosságokat hordozó szláv nyelv. Elképzelésem szerint a magyar-bolgár kontrasztív vizsgálódásoknál nemcsak a többi szláv nyelvet kell segítségül hívunk, hanem az újlatin nyelveket is. (De ez már a jövő feladata.

O l á h Tibor

Kontrasztivítás és lexika

A lexika az a terület, ahol talán a legkönnyebb felfedezni a különbséget két nyelv között, és az anyanyelv kondicionáló hatását az idegen nyelvek tanulása során.

A francia blanc (fehér) melléknévnek két latin megfelelője van: candidus és albus, egyik a "fényes fehér", a másik a "tompa fehér" jelentésre. A noir (fekete) megfelelői niger és ater, a megkülönböztető jegy ugyanaz. A német tief-nek van lexikális ellentéte: seicht, a francia profond-nak nincs, csak körülírással lehet megadni: peu profond, non profond.

Magyar-francia és francia-magyar vonatkozásban az alábbi lexikai problémákat érdemes kontrasztív szempontból vizsgálni:

1. Az egyes lexikai elemek szemantikai mezői közötti eltérések a leggyakoribb szóállományra vonatkoztatva. (Français fondamental, illetve a magyarban ezt helyettesítő gyakorisági mutatók.)

Példa: számla { un reçu
un quittance
une facture
une note
une addition

A nyelvoktatás során a problémát az jelenti, hogy a franciául tanuló magyarnak a számla megfelelő szinonimái közül csak az addition jelenik meg. A magyarul tanuló francia esetében a nehézség ugyanilyen, bár nem a tévesztés jelenik meg, hanem az azonosítás hiánya.

2. A másik problémát az ún. hamis barátok (faux amis, falsche Freunde, similar looking words, lozníje družja) alkotják. Az általános meghatározás szerint ide tartoznak azok az etimológiailag, vagy hamis etimológia útján azonosnak tekintett szavak, amelyek a két nyelvben és a két civilizációs környezetben különböző vagy némileg különböző jelentéstartalommal bírnak.

Olyan nyelvek esetében, amelyek származásuk vagy történeti fejlődésük során szoros kapcsolatban álltak egymással, a probléma közismert, és spanyol-francia, angol-francia "faux amis" gyűjtemények száma mutatja, hogy a gyakorlati nyelvoktatásban figyelembe vették a jelenséget. A magyar és idegen nyelvek közötti ilyen gyűjteményekről nem tudok. Pedig például a franciából kölcsönzött vagy francia eredetű, német közvetítéssel átvett szavaink száma (azok, amelyek hamis barátoknak tekinthetők) mintegy 600-ra tehető:

Példa: m. szüterén fr. souterrain
("alagsor, pincesor") (földalatti helyiség, üreg)

A magyar "alagsor, pincesor" jelentésnek a franciában sous-sol felel meg.

Vagy: m. trafik fr. trafic
("dohányáruda") (kereskedés, áruszállítás)
→ fr. bureau de tabac

3. A hamis barátok közé tartoznak, de külön vizsgálandók a frazeológiai szinten megjelenő hamis barátok. Az ebbe az osztályba tartozó lexikai elemek a szótár szintjén ekvivalensek, de kontextusban már eltérő formát kívánnak.

Példa: m. figura fr. une figure
de: "különös figura" fr. "un curieux personnage"
m. pánik fr. la panique
de: "nem kell pánikba esni"
fr. "il ne faut pas s'affoler"

4. Külön vizsgálandók a kontrasztív jegyek akkor, ha a több ekvivalens szónak stilisztikailag eltérő (dícsérő, pejoratív, irodalmi stb.) jelentésértéke van:

Például: m. temetés fr. un enterrement
des obsèques

Az első köznyelvi, a második irodalmi és adminisztrációs nyelvben használatos.

A "hamis barátok" a mondatban szintjén is megjelennek (szerkezeti szabályok, szórend stb.), ezek közül bizonyos köznap gyakori szerkezetek összevetése feltétlenül fontos:

Példa: fr. Comment est la maison?
a. What's the house like?

Nem pedig "How is the house?", ahogyan ezt a magyar vagy a francia anyanyelvű mondaná. A struktúra maga létezik és használható, lásd: a "How was the movie?". A francia és a magyar ilyenkor újra egy más szerkezetet vezet be:

"C'était bien le film?", "Jó volt a film?"

"Comment avez-vous trouvé le film?"

Az ilyen típusú összevetést megkönnyítené egy, a magyar társalgási nyelv típus szerkezeteire vonatkozó stilisztikai felmérés.

P r i l e s z k y Csilla

Az arab anyanyelvek magyartanulásának néhány problémája

Néhány, elsősorban szintaktikai megjegyzést szeretnék tenni az arab forrásnyelvből kiindulva különös tekintettel azokra a jelenségekre, amelyeknél a részleges vagy teljes inkongruencia folytán a nyelvi interferencia lehetősége fennáll.

Az arab forrásnyelvből való kiindulásnál rögtön felvetődik az a probléma, hogy ha "arab anyanyelvről" beszélünk, nem tételezhetünk fel egységes nyelvi tudatot, hiszen a valóságos anyanyelv, az illető beszélt dialektus többé-kevésbé eltér az irodalmi nyelvtől morfológiai, szintaktikai és lexikai síkon. Természetesen vizsgálatainkban csak az irodalmi nyelvet tekinthetjük alapnak.

Mínt hogy az arab nyelv nem tartozik az általánosan ismert nyelvek közé, szükségesnek tartom, hogy előljáróban röviden ismeressem rendszerének legszembetűnőbb sajátosságait.

Az arab nyelv a sémi nyelvcsalád délnyugati ágához tartozik. Mint minden sémi nyelvben, az arabban is dominál a flektáló jelleg az agglutinálóval szemben. A szavak elsődleges jelentéshordozó eleme az általában három mássalhangzóból álló "gyök", amelyből meghatározott "képletekkel" alakulnak a különböző igei és névszói alakok. Pl: a "ktb" gyök az "írás" jelentéskörét foglalja magában. Eből képzett igei alakok: katāba = ír; kattaba = írat; kātāba = levelet ír valakinek; aktāba = diktál, takātāba = levelezik vkivel stb.

Névszói alakok: kitāb = könyv; kitāba = írás; kutātib = könyvecske; kātīb = író; maktāb = hivatal; maktāba = könyvtár stb.

Ez azt jelenti, hogy nem különülnek el a szabad és a kötött morfémák, tehát pl. a maktāb szó magában foglal egy virtuális "ktb" szabad morfémát, és egy maf^{ca} nem folyamatos kötött morfémát (a nyelvészeti irodalomban a f^{ca} gyök szolgál az összes igei és névszói alak szimbolizálására).

Ha a mássalhangzók elsődleges funkcióhordó szerepéhez hozzávesszük azt a tényt, hogy az arab nyelvben mindössze három ma-

gánhangzó fonéma van, könnyen érthetővé válik, hogy a magyar tanuló arab anyanyelvű számára hosszú ideig a legnagyobb nehézséget a rendkívül tagolt magyar magánhangzórendszer jelenti.

Megemlíteném még az arab igének a magyarral szemben jóval tagolatlanabb jellegét. Az arab ige önmagában - tehát szintaktikai összefüggéséből kiragadva - nem hordoz sem önálló időjegyet, sem a cselekvésfajta jegyét (tartós, momentán, kezdő, gyakorító), sem az aspektus jegyét (befejezett, befejezetlen). Tapasztalataink szerint különösen a befejezettség fogalmának megértése okoz súlyos nehézséget az arab anyanyelvűeknek.

A nominális mondat és a névszói csoportok

Az arab és a magyar nominális, illetve kopulás mondatok összevetésénél számos azonosság és eltérés mutatkozik. Talán éppen a részleges azonosság következtében ezen a területen igen gyakori az interferencia.

A főnévi csoport jegyeit vizsgálva kitérünk, hogy a magyarban meglévő "határozott", "nem határozott" és "egyedi", "nem egyedi" oppozícióval szemben az arabban csak a "határozott", "nem határozott" oppozíció létezik. Tehát pl. az Itt van egy asztal, és Ez asztal mondatok arab megfelelőiben a főnév jegye mindkét esetben "nem határozott" (Hunā tāwula; Hādā tāwula). Ezért már a legegyszerűbb nominális mondatoknál törekednünk kell arra, hogy az "egyedi" elkülönítsük a "nem egyeditől", minthogy az egyik központi problémánál, a tárgyas ragozásnál és az ige perfektivitásánál a tárgy jegyvel döntő fontosságúak (Megírja a levelet, megír egy levelet ↔ levelet ír).

Ha a jelzős főnévi csoportot vizsgáljuk, alapvető inkongruenciát veszünk észre. Nézzünk egy példát!

a szép lányok = al-banātu l-gamlāt

Magyarban a melléknévi jelző a névelő és a főnév közé ékelődik, nincs önálló jegye, sem neme, sem száma, azaz az egész jelzős főnévi csoportnak van egy közös determinánása. Ezzel szemben arabban a melléknévi jelző követi a főnevet, önálló determinánása van és a főnévvel megegyező jegyeket visel (arabban három szám és két nem van).

A jelzős főnévi csoportok eltérő felépítésénél rögtön felvető-

dik a magyar melléknévi jelző és melléknévi állítmány szembeállításának fontossága.

Rátérek a kopulás mondatok kérdésére. A magyar nyelvoktatás szempontjából elsősorban az a fontos, hogy a magyarban milyen esetekben jelenik meg a kopula. Ugyanis az arabban hasonlóképpen meglévő nominális mondatokban e tekintetben eltérő a helyzet.

Szépe György megállapítása szerint a magyar nominális mondatban akkor nyilvánul meg a kopula, ha legalább két pozitív jegy van, vagyis ha a virtuális kopula-jegy mellett

1. személy-jegy van (a 3. személyt jelöletlennek véve), pl. szorgalmas vagyok;
2. idő-jegy van (a jelent jelöletlennek véve), pl. a fiú szorgalmas volt;
3. birtoklás-jegy van, pl. nekem van kalapom;
4. helyviszony-jegy van, pl. a táska itt van.

Nézzük először a névszói állítmányú mondatokat!

A fiú szorgalmas. = Al-walad muğtahid

A magyar és az arab mondat teljesen egybevágó.

Én szorgalmas vagyok, = Anā muğtahid

A magyar mondatban a személy-jegy következtében megjelenik a kopula. Az arab mondat kopula nélküli, s ennek következtében a személyes névmás kötelező érvénnyel megjelenik. A nyelvoktatásban lényeges itt annak a tudatosítása, hogy a magyarban a személyt elsősorban és kötelezően a kopula jelöli, s a személyes névmás neutrális mondatban általában elmarad.

Birtoklást kifejező mondatok

A legjellegzetesebb, külföldiek számára nehezen elsajátítható mondatfajta a magyarban a birtoklást kifejező mondat.

A fiúnak van könyve. = Lil-walad kitāb.

Az arab mondatszerkezet párhuzamosságot, eltérést is mutat. Párhuzamosság jelentkezik annyiban, hogy ott is nominális, illetve kopulás a mondat (tehát nincs habeo ige), továbbá, hogy a topic-comment tagolás ugyancsak birtokos - birtok. Eltérés van viszont ab-

ban, hogy az alany nem viszonyított (nominativusban áll), továbbá, hogy a kopula itt is, akárcsak a névszói állítmányú mondatoknál, kizárólag idő-jegy esetén jelenik meg.

E mondattípus tanításánál hangsúlyozandó a birtok jelöltsége mint a speciális használata van ige második vonzata. A nyelvoktatás folyamatában ebből a mondattípusból célszerű levezetni a birtokos szerkezetet, a birtok jelöltségét.

Helyviszonyt kifejező mondatok

A könyv az asztalon van. = Al-kitāb 'alā 't-tāwūla

A magyar predikatív szerkezetben megjelenik a helyviszony-jegyű van ige, az arabban viszont az előzőekhez hasonlóan a predikatív szerkezet a puszta nomenpart. (A kopula csak idő-jegy esetén jelenik meg.) Megjegyzendő, hogy a magyarban is gyakran elmarad a van ige egyes szám harmadik személyű alany esetén (Ott a könyv. Asztalon az ebéd). Talán ez az oka annak, hogy az arab anyanyelvűeknél tipushiba a van ige elhagyása a helyviszonyt kifejező mondatokban.

A kopulás mondatok vázlatos áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a három eltérő szerkezetű magyar mondatnak az arabban egyégesen "tisza" nominális mondat felel meg. Ebből következően az arab anyanyelvű számára kiindulópont a kopula nélküli nominális mondat (Ez város. A város nagy). A van igés mondatoknál élesen elkülönítendő a vikinek van vmije és a vmi van vhol szerkezet.

Az összetett mondat néhány kérdéséről

A sémi nyelvekben túlnyomó a mellérendelő összetétel, ebből következően az arab anyanyelvűek számára különös nehézséget jelent az alárendelő összetett mondat. Leginkább a jelzői összetett mondat vethető össze a magyarral. Vizsgáljuk meg a két megmondatból való generálás szabályait magyarban és arabban.

Láttam a filmet. Beszéltél a filmről.

A generált összetett mondat:

Láttam azt a filmet, amelyikről beszéltél.

Magyarban a főmondat nomenjéhez determinánsként kapcsolódik a rámutatószó, és a betétmondat megegyező nomenje helyett áll a vo-

vonatkozó névmás a megfelelő esetben.

Az arab generált mondat teljesen eltérő szerkezetet mutat.

šāhadtu l-filma l-ladī takallamta anhu

(láttam a filmet, amely beszélt róla)

A főmondatban nincs rámutatószó, és a betétmondatból alkotott mellékmondat változatlanul őrzi a betétmondat struktúráját, mindössze a nomen helyettesítődik megfelelő jegyű névmással. Meg kell állnunk az ún. vonatkozó névmásnál. A két mondatot összekötő névmás ugyanis nem tekinthető az európai nyelvekével rokon vonatkozó névmásnak. Nem a mellékmondathoz tartozik, hanem tulajdonképpen a főmondat nomenjének valamiféle determinánsa; a magyar rámutatószóhoz hasonlóan annak jegyeit viseli (nem, szám, eset). Itt tehát rendkívül lényeges a magyar vonatkozó névmás strukturális szerepének tudatosítása, vagyis, hogy a mellékmondathoz tartozik, és jegyeit a mellékmondat állítmánya determinálja.

S o m o s Béla

A vietnami nyelv fonémarendszerének és grammatikai
aspektusainak néhány sajátossága

Ha sorrend lehet a nyelvészeti összevetésekben, akkor-egy-
részt a rokonságban álló, másrészt az egymástól távoli nyelvek
összevetése a legérdekesebb, s azért, mert az összehasonlítás az
egymáshoz közeli nyelvek közt is sok eltérést, de az egymástól még
oly távoliak között is a nyelvi közlés sok hasonló vagy azonos vo-
nását tárja fel.

A kuriózumon túl a vietnami nyelvről azért is szólni kell, mert
a magyarul tanuló külföldiek legnagyobb hányadát vietnamiak képe-
zik.

A vietnami nyelv akusztikai rendszerét tekintve a politon,
nyelvtani felépítése szerint az izoláló nyelvek közé tartozik. Mind-
két vonatkozásban a szélsőségek hordozója, mert a politon nyelvek
között is kevés lehet olyan, amely hat tónust különböztet meg, de az
izolálás elvét sem lehet ennél következetesebben érvényesíteni. Hisz
szen az angolt is az izoláló nyelvek közé sorolják, de ott van tol-
dalék - elég csak a birtokos szerkezetekre, a múlt időre vagy a
többesszámra gondolni. S a flektálás is feltűnik a melléknevek foko-
zásában s a participiumnál is. A vietnamiban azonban se a flektá-
lásnak, se az agglutinálásnak nem találjuk jelét.

I. A hat tónus részletes jellemzése szükségtelennek látszik.
Annyi azonban említést érdemel, hogy az átlagos magyar beszédnél
kiseb- magasabb hangfekvésű alaptónus mellett két emelkedő és há-
rom süllyedő tónus van. Az egyik emelkedő tónusnál a hang folya-
matosan, a másiknál kis töréssel emelkedik. A három süllyedő tónus
közül az egyiknél a hangmagasság csökkenése lassú, a másiknál
hirtelen - ezáltal a hang erős nyomatékot kap s megrövidül, a har-
madik, ún. kérdő tónusnál a hang ereszkedését egy emelkedő ív kö-
veti.

A hangrendszerben a magánhangzók három csoportja közül - a palatális illabiálisoké és a veláris labiálisoké - közel áll a megfelelő magyar hangokhoz, de hiányzik az időtartam szerinti korrreláció. Nem ismeretlen azonban a hosszúság-rövidség fonológiai felhasználása, de egy olyan hangnak van hosszabb-rövidebb változata, amelynek a magyarban nincs, az á-nak. Többet a magyarhoz képest három veláris illabiális hang (o, a, u), de nincsenek palatális labiálisok. Jellemző a vietnami nyelvre, hogy kedveli a diftongusokat, triftongusokat. Így a beszéd folyamatban több vokális félhangzóvá lesz, annyira, hogy a kettőshangzó első tagja több esetben csak az ajakállást, az ajakkerekítés mértékét, a második tagja a nyelvemelkedés magasságát határozza meg. Egészében - tekintve, hogy a tónuskülönbségek a variánsok számát megsokszorozzák - a vietnami magánhangzórendszer gazdagabb a magyarnál. A mássalhangzóknál a magyar javára billen a mérleg, mind az elemek számát, mind a felhasználhatóság körét tekintve.

A mássalhangzórendszerben az aspirált t és k, valamint a szóeleji helyzetben is előforduló palatoveláris nazális ng többet a magyarhoz képest. Érdekes némely szóvégi zárhangnak az a pozícionális variánsa, amelyek képzésekor a labializációval egyidejűleg a felgyülemelő levegő a két arcot és a százugokat kívülről is jól láthatóan felduzzasztja. Hiányoznak viszont a zöngés affrikáták, s a dentalveoláris zöngétlen affrikáta is. A több nyelvjárásban létező tremuláns hangot a hanoiak többsége spirantizálja. A helyesírásban számontartott és nyelvjárásokban létező s - sz különbségét is egybemossák, s egy közbülső hanggal helyettesítik. Hasonlóan a rokonzöngés hangokat. A j hangunk vietnami rokona többnyire szóbelseji vagy szótagzáró helyzetben fordul elő. Az f-et bilabiálisan ejtik, az l hangot több nyelvjárásban orrhangúsítják. Hiányzik a nyelvből a gemináció. A konzonáns fonémák és fonematikus lehetőségek között tehát kisebb; ugyanerre utal, hogy bár a nyelv több zöngés-zöngétlen hangpárral bír (pl.: p - b, t - d, k - g, f - v) - ezt a fonematikus lehetőséget korlátozottan használja ki -, a bilabiális zárhangpár közül a zöngés hang csak szótag kezdetén, a zöngétlen hang - eltekintve a jövevényszavaktól - csak szótagzáró helyzetben fordul elő. Szótagzáró helyzetet egyébként is csak a mássalhangzók kisebb része foglalhatja el, a tizenkilenc közül mindössze

nyolc: p, t, k, m, n, ng, nh, ch. A szótagzáró explozívák jellemzője azonban, hogy hiányzik ejtésükkor a zár felnyitása. Így a nazálisok kivételével szótagzáró helyzetben szinte valamennyi mássalhangzónk új a vietnamiak számára. Tekintve a vietnami fonémák szigorúbb pozicionális kötöttségét, előfordul, hogy egy-egy hangot sokszor rosszul, de bizonyos hangkörnyezetben jól ejtenek diákjaink. Egy-egy hang hibás ejtése tehát nem feltétlenül azt jelenti, hogy az adott hang teljesen hiányzik a diák artikulációs bázisából, lehet, hogy csak abban a helyzetben nem tudja ejteni. (Ha más hangkapcsolatokban próbáljuk mondatni, akadhat szó, melyben minden nehézség nélkül ejti. Az így megtalált ejtés fokozatosan kiterjeszhető más hangkapcsolatokra is.) A fő kiejtési problémák azonban nem az egyes hangok, hanem a monotónia és politónia inkongruenciájából következnek. Magyar forrásnyelv-vietnami célnyelv esetén a beszélő a magyar mondatok dallamát viszi át, ezáltal a szavak jelentéstartalmát megváltoztatja. Ennek fordítottja a vietnamiak magyar beszédproduktumaiban a közlemény lezáratlanságában, befejezetlenségében realizálódik.

Amennyire kedveli a vietnami nyelv a magánhangzók kapcsolatait, épp annyira nem a mássalhangzótorlódást. Ez a mi nyelvünkre is jellemző, bár kisebb következetességgel, s ma már könnyen tudomásul vesszük a mássalhangzótorlódást szó elején is. A vietnami nyelv következetes ebben, jól mutatják jövevényszavai. A xup (leves), ga (pályaudvar), xa-lát (saláta), cà-phê (kávê) könnyen vált vietnami szóvá, mert eredeti alakjában sem ellentézett a vietnami hangtörvényekkel. A xj-éc (cirkusz), az ô-tô (autó) szóban is fellelhető a szó internacionális magva, s a film-ből is csak egy l hangot kell elhagynunk ahhoz, hogy vietnami phim-et kapjunk. A klubbal nehezebb a helyzet; hiába egytagú, de zöngés zárhangra végződik, s a szó elején két mássalhangzó áll egymás mellett. A kezdő k kap egy âu diftongust a torlódás feloldása kedvéért, s hogy a b ne álljon szótagzáró helyzetben, egy ô neki is jut. Egyidejűleg a szó belsejében is történik változás, így alakul ki a vietnami câu-lạc-bô.

A vietnami nyelvet monoszillabikus nyelvnek tekintik, ez azonban nem jelenti azt, hogy minden szó egyetlen tagból áll. Akadnak három-, négy-, öttagú szavak is. Pl. chủ nghĩa xã hội. Ez a szó

egy érdekes szóképzési mód bemutatására is alkalmas. A szó első két eleme képző, a harmadik és negyedik eleme az alapszó. Ha a képző a szó előtt áll, főnevet képez, ha az alapszó mögé helyezük, melléknevet alkot.

Azaz: chủ nghĩa xã hội = szocializmus
xã hội chủ nghĩa = szocialista

A vietnami szóképzés jellegzetessége a homonimák nagy száma. Pl. A tu szónak alaphanglejtéssel nyolc fő (s néhány mellék)-jelentése, süllyedő hanglejtéssel (tù) hét, emelkedő tónussal (tú) öt; nyomatékkal (tu) ejtve hét különböző jelentése van.

Az azonos alakú, s az egymástól csak hanglejtésükben különböző szavak nagy száma a szövegkörnyezet jelentőségét fokozza. Ugyanezt teszi az a tény, hogy a nyelvtől idegen mind a flektálás, mind az agglutinálás. Ezért a grammatikai viszonyok kifejezésében különös jelentőséget kap a szórend, nő az előjárók, kötőszók s egyéb segédszók jelentősége; a nyelvtani kategóriák különbségeinek kifejezése főleg a szintaxis eszközeivel történik.

II. A mondatalkotás néhány sajátosságát egy-két szó szerint fordított mondat világíthatja meg.

Anh giảng cho anh ấy bài học mới. = Te magyaráz ő számára lecke új.

(Magyarul: Az új leckét magyarázod neki. Vagy: Te magyarázod még az új leckét neki. Vagy: Neki magyarázod az új leckét.)

Anh ấy cho tôi một quyển sách mới. = Ő ad én egy könyv új.

(Magyarul: Egy új könyvet ad nekem. Vagy: Nekem ad egy új könyvet, stb.)

A vietnami mondatok élén rendszerint az alany áll, ezt követi az állítmány igei része. Az ige a cselekvő személyéről tájékoztatást, nem ad, ez csak az alanyból olvasható ki. A jelző a jelzett szót követi. A határozót prepozíció fejezi ki, de ez nem mindig szükséges, az igében foglalt utalás fölöslegessé teheti a prepozíciót. A toldaléktalan accusativust a mondatbeli helyzet és a szövegösszefüggés jelöli. A két példamondatból az is látszik, hogy nyomatékosításra, kiemelésre a szórend kevésbé alkalmas.

Egy másik példa az erősen kötött s az adott esetben a magyarral teljesen ellenkező szórendre:

Truong Dai hoc lon nhất thế giới ở đâu?

Egyetem legnagyobb világ hol ?

Magyarra egyértelműen fordítható: Hol van a világ legnagyobb egyeteme? Azaz a kérdőmondatokban a kérdőszó gyakran nem a mondat élén, hanem a kérdezett szó szórendileg meghatározott helyén áll. Mivel a politónia a hanglejtés mondattani felhasználását akadályozza, az eldöntendő kérdő mondatokat a kijelentő mondatoktól a "van nem?" vagy az "igen nem?" kérdőszókként való felhasználásával különböztetik meg. Így a magyar "Tanulsz?" kérdés vietnami nyelven így hangzik: Anh có học không?

te van tanul nem?

A szövegösszefüggés jelentés- és szófajmeghatározó szerepét pregnánsan mutatja a következő példa:

Công nhân và binh lính thành lập chính phủ cách mạng.

Munkás és katona létrehoz kormány forradalom.

Magyarul: = A munkások és katonák létrehozták a forradalmi kormányt. A magyar fordításban mindegyik szó kap valamilyen toldalékot, a vietnamiban mindezt a szórend, a szövegösszefüggés fejezi ki. Az alany többes számú fordítása azért helyes, mert a vietnami főnevek nulla jel esetén bizonyos általánosított gyűjtőfőnévi értelemmel bírnak. Az alany és az állítmány igel része sugallja, hogy a "kormány" mondattanilag tárgy, a rákövetkező szó pedig jelző, tehát a szófaja nem főnév, hanem melléknév. A példamondatot megelőző mondatokban múlt idejű cselekvésekről esik szó, az az igeidő erre a mondatra is érvényes, nem kell jelölni. A magyar szemlélet szerint az igel állítmány nemcsak az alanyhoz igazodik a többes szám 3. személyű személyranggal, hanem a határozott tárgyhöz is.

A fenti mondatok az adott szövegekörnyezetben a nyelvközösség tagjai számára egyértelműek, a kevesebb grammatikai információból nem következik a közlés homályossága. Ez a nyelvi eszközökkel való gazdaságos bánásmódnak tekinthető. Hasonlóképpen,

ha egy mondatban a múlt időt határozószó mutatja, akkor a múlt idejű segédige használata fölösleges. Egy vietnami mondat:

Hôm qua anh ấy học.

Tegnap ő tanul.

Magyarul: Tegnap tanult. Vagy: Ő tanult tegnap. Vagy: Tanult tegnap. A magyar mondatban kétszer fejeződik ki a cselekvés ideje. A magyar tehát pazarlóan bánik a nyelvi eszközökkel?

Valószínűleg nem erről van szó, hiszen a magyar személyrag nemcsak a múlt időt, hanem a cselekvő személyét is jelöli - fölöslegessé téve a személyes névmást. Sőt, a tárgy határozatlanságára is utal. A vietnami személyes névmás viszont nemcsak a cselekvő sorrendi számára utal, hanem egyéb információkat is ad a cselekvő személyről.

III. A különbség tehát nem egyszerűen ökonomiával, hanem a grammatikai aspektus különbözőségével magyarázható.

A Jakobson által idézett Franz Boas szerint, a grammatika osztályozza a tapasztalás nézőpontját, "emellett meghatározza azokat az aspektusokat, amelyeket ki kell fejezni". Ez nyelvek szerint gyakran lényegesen különböző. Bizonyos nyelvekben nagy lehet a kifejezendő aspektusok száma, másokban kicsi, de a kevés kötelező aspektus semmi esetre sem jelenti a beszéd homályosságát. Ha kell, magyarázó szavakkal világosságot lehet teremteni. Így az igazi különbség a nyelvek között nem abban áll, hogy mi fejezhető ki a mi nem, hanem abban, hogy a beszélőnek mit kell kifejeznie a mi nem. Egy-egy nyelv grammatikai kategóriái a nyelvet helyesen beszélők figyelmét meghatározott irányba terelik, így hatással vannak a gondolkodásra, az emberek közötti kapcsolatokra is.^{2/}

A sajátos vietnami aspektusok közül

a/ egyik a személyes névmások sokféle változatának rendszerében fejeződik ki. A vietnámban ugyanis a személyes névmások nemcsak a három személy szerint differenciálódnak; hanem az egyes személyek kora, neme, társadalmi helyzete, az egyes személyek közötti érzelmi viszony szerint is. Érdekes, hogy a névmásoknak csak egy kis része kötődik meghatározott sorrendi

személyhez, többségük mindhárom személy neve helyett használható. Pl. a második személyű névmás lehet:

mà, anh, cù, bà, chí, em, minh, con, cháu, bác, cô, câu, ông
stb.

Sajátos, hogy e névmások közül soktól nem kívánható, hogy egyérelműen a második személyre mutasson rá, az viszont igen, hogy a szóbanforgó személy koráról, neméről, esetleg társadalmi helyzetéről, a más személyekhez való érzelmi vagy egyéb pozicionális viszonyáról információkkal szolgáljon.

Tagoltabb a többes szám első személyű névmás is.

Eltérően más nyelvek szemléletétől ugyanis a többes szám első személyű névmás használatakor a vietnamiul beszélőnek döntenie kell stélől, hogy a hallgatót (hallgatókat) is beleértheti-e a mondandójába, vagy nem Pl. a "Holnap sétálni megyünk" mondat sok nyelvre egyértelműen fordítható. Vietnamiul azonban egyik névmás használata esetén (chúng tôi) a mondat jelentése: "Holnap sétálni megyünk (mi, de te, illetve ti - nem)." Ha másik névmást használunk (chúng ta): "Holnap sétálni megyünk (mi is és te, illetve ti is)".

A mutatónévmások és némely határozószó használatakor is több a választási lehetőség és követelmény a vietnamiban, mint más nyelvekben. A beszélőnek ugyanis nemcsak a saját helyzete szerinti közelséget, illetve távolságot kell figyelembe vennie, hanem a szóbanforgó személynek vagy tárgynak a hallgatóhoz viszonyított helyzetét is. Így távolra mutatáskor más névmás használatos, ha a mutatott dolog csak a beszélőtől, és más, ha mindkét személytől távol esik.

b/ A vietnami nyelvtani szemlélet sajátossága, hogy a szótári alakjukban elvont jelentést hordozó főnevek úgy konkretizálódnak, hogy az ún. klasszifikátorok segítségével besoroljuk őket a létezők valamelyik csoportjába. Más klasszifikátort kapnak a tárgyak, élettelen dolgok (cái), mást a növények (cây), mást a gyümölcsfélék (qua), az állatok (con) stb. Vannak sajátos, logikailag nehezen indokolható csoportok, mert - bár létezik az élettelen dolgok csoportja - "a papírneműek" ebben nem foglalnak helyet, egy klasszifikátor segítségével külön csoportba szerveződnek. Sőt - mint Barinova is említi példaként ^{3/} - akad olyan klasszifikátor, mely "a kerek felü-

letű dolgokat" gyűjti maga köré, egy másik szempont "a síma felületűség" kritériuma.

c/ A cselekvés idejének kifejezése határozószókkal és segédigékkel történhet. Bár megfelelő szövegkörnyezetben a nulla időjel múltat, jelen és jövőt egyaránt jelenthet, a segédigék és az általános jelen, múlt (đã) és jövő (sẽ) mellett lehetővé teszik a közelmúlt (vừa mới), a pillanatnyi és folyamatos jelen (đang) és az egészen közeli jövő (sắp) kifejezését is. Differenciáltabb a megközelítés a passzív szerkezeteknél is, ahol a választott segédige utal arra, hogy a történés az alanyra kellemes vagy kellemetlen hatású. (A "Találkoztam valakivel" mondat szenvedő változatában más segédigét kell használni, ha kellemetlen személlyel találkoztam - bi -, s mást - duộc -, ha ez a találkozás örömet jelentett.)

d/ A többes szám kifejezésének régies formája a szó megismétlése. (Pl. ngườ người = emberek, ngày ngày = napok, nap mint nap; naponta). Más többesítésre szolgáló eszközök használatakor a nyelvszemlélet különbséget tesz aszerint, hogy a többes az adott létezők osztályának egészére (các), vagy az adott csoportból sokra, de nem minden tagra vonatkozik (những).

e/ Több a kötelező aspektus az egyszerű állítás és tagadás esetén is. Állítás esetén a beszélgetők pozíciója, tagadásakor pedig aszerint, hogy a cselekvés tagadása abszolút vagy viszonylagos. Az utóbbi forma használata azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés eddig még nem, de később nagy valószínűséggel bekövetkezik.

A példákat még sorolhatnánk, de a fenti néhány is jelzi, hogy vannak esetek, amelyekben a vietnami nyelv több kötelező aspektust tart számon, mint a magyar. A fordítottjára is bőven van példa, mint a vonatkozás határozottsága-határozatlansága megkülönböztetése, a szórendi változtatásnak hangsúlyozásra, kiemelésre való felhasználása, az igekötős és vonzatos igék területén, s egyebütt.

IV. Oktatási szempontból az artikulációs bázis kialakítása mellett az egyik legnagyobb nehézséget a forrásnyelv és a célnyelv kötelezően kifejezett aspektusai közti különbségek áthidalása jelenti. S nemcsak akkor, ha a célnyelvben az aspektusok szá-

ma több, mint a forrásnyelvben, hanem akkor is, ha kevesebb; utóbbi esetben ugyanis a beszélő az anyanyelvi gyakorlatában megszokott differenciáltabb aspektusokat akarja érvényesíteni, s ez közleményét olyan ballasztal terheli, ami a folyamatos beszéd alakulását egy bizonyos ideig fékezi.

A paradigmasorok, aragok, jelek, képzők megtanulása a különböző forrásnyelveket hozó diákok számára egymáshoz hasonló nehézséggel jár, a nyelvszemléletből fakadó nehézségek azonban forrásnyelvek szerint különböznek. Mint az artikulációs bázis alakításakor, éppúgy az aspektusok közti eltérésekből adódó problémák áthidalásakor is fontos a forrásnyelvek szerinti differenciálás. Ezért - ha különböző anyanyelvű diákok tanulnak is egy csoportban - célszerű a nyelvoktatás kezdetén az azonos anyanyelvűek számára áttekintést adni a célnyelvről, nyelvünkről. Az ilyen differenciált tudatosítás eredményeként a hallgatók némi fogódzóval rendelkeznek a későbbiekben; a közeg, amelyben mozogniuk kell, veszt idegenségéből. Így kicsivel hamarabb eléri a diák, hogy mondanivalójába nem akar olyan közlést belefoglalni, ami szükségtelen, a célnyelvtől idegen, de nem mellőzi a magyar nyelv szemléletéből folyó kötelező információk egyikét sem.

Jegyzetek

- 1/ Tù diên việ²t-nga - Összeáll.: Glebova, L.L. - Zelencov, V.A. - Ivanov, V.V. - Nyikulín, N.I. - Siltova, A.P. Moszkva, 1961. 563-565. old.
- 2/ Roman Jakobson: Hang - jel - vers. Bp. 1969. 134. old.
- 3/ A.N. Barinova: Ucsebnik vietnámszkovó jazika. Moszkva, 1965. 106. old.

U h r m a n György

A magyar igekötők angol megfeleléseiről

I. A magyar igekötők tanítása (s más nyelvek hasonló funkciójú elemével való összevetése) két területen okoz nagy nehézséget: a jelentéstanban s a mondat szórendjének terén.

I.1. Az igekötő jelentéstanai egybevetésének nehézsége szófaji kategóriájának bizonytalanságával kezdődik. "... igével, igenévvél, vagy igéből képzett más névszóval (többé-kevésbé) szoros egységben használt, alapjelentésében a valóságos határozószóval rokon" szófaj - olvashatjuk az akadémiai nyelvtan definícióját (MMNyR.I. 263.). Pl. feljön, beleszalad, aláhúz.

Az angol nyelvben is léteznek olyan szavak, szófajok, amelyek az igével szoros egységben, azzal együttesen fejeznek ki bizonyos cselekvéstartalmakat. Az alapjelentés ezeknél az angol szavaknál is konkrét határozói értékű volt és ma is jól érzékelhető. Pl.

come up (feljön; up = itt: adverb), továbbiakban: I. modell,
fun into sg (beleszalad vmibe; into = preposition, tehát a határozói szerkezet része); továbbiakban II. modell,
underline (aláhúz; under = itt: preposition vagy adverb, mint prefix), III. modell.

Ezek a nyelvi elemek az igei származékokhoz is csatlakozhatnak: outgoing = kifelé(menő,tartó), overpowering = ellenállhatatlan, coming back = visszatérés.

I.2. Szépe György megjegyzése szerint a magyar igekötő "nem önálló szóértékű" (MMNyR.I.125.), Temesi Mihály "minden tekintetben átmeneti szófajnak" nevezi (u.o.264.), mert egyrészt önálló szóként (valóságos határozószóként) szerepelhet, másrészt csak egy alárendelő határozói összetétel előtagja, jelentésmódosító toldalékelem, praefixum.

Az angolban az igekötő ekvivalensként nem egy átmeneti szófajt találunk, hanem állandó átmenetet három különböző szófaj (az adverb, a preposition és a verbal prefix) között. Ez a három elem szemantikailag és alakilag lehet azonos, lehet ugyanaz a szó, de funkciója szerkezetenként, mondatenként és igeenként változhat. Pl.

I. modell: come in = bejön; az in itt adverb, az ige önálló határozói bővítménye, önálló szó.

II. modell: put sg in the box = betesz vmit a dobozba; az in itt preposition, az utána álló főnévvel együtt alkot határozói szerkezetet, nem önálló határozó.

III. modell: income = jövedelem; az in itt az igei származékhoz járó prefix, összetételi előtag, nem önálló szó.

A magyarban is igéje válogatja (no meg a mondatbeli hangsúly- és szórendi viszonyok), hogy az igekötőnek mikor melyik jellege érvényesül erőteljesebben. (Erre vonatkozó adatokat lásd Soltész Katalin: Az igekötők önálló használatáról c. tanulmányában, Pais-Emlékkönyv 238.o.)

L3. Leggyakoribb igekötőinket jelentéstani szempontból két nagy csoportra oszthatjuk:

a/ az ún. irányjelzők (ki-, be-, fel-, le- stb.),

b/ minőségmeghatározó; befejezettséget, mozzanatosságot, tartósságot stb. kifejező igekötők (főként a meg-, el- stb.).

Mindkét csoport eredete határozói. Ezúttal az a/ csoport problematikáját vizsgáljuk, elismerve azonban, hogy az oktatásban éppen a b/ csoport jelenti az igazi nehézséget. Az a/ csoport problematikája azonban a határozók körén belül marad, a b/ csoporté nem (hiszen ezek az igekötők szerepelnek elsősorban képzőjellegű funkcióval), és olyan kényes kérdéseket is érint, mint az igeképzés egész témaköre, a befejezettség kapcsán az angol igeidők magyar megfelelései, vagy a tranzitív-intranzitív jelleg problémái.

Helyesnek tűnik tehát először a mind általános nyelvpszichológiai, mind nyelvtörténeti szempontból elsőbbséget követelő konkrét nyelvviszonyokra utaló igekötőcsoportot szemügyre venni.

L4. A magyar ige (nevezzük A elemnek) és az igekötő (B

elem) között az alak- és jelentéstani egység szorosabb, mint az igei álltmány és annak egyéb határozói bővítményei között. A fel-megy ige szorosabb tartalmi kapcsolatot, összeforrottságot jelöl, mint a pl. a hegyre megy szerkezet. Az angolban az A elem (verb) és a B elem (adverb, preposition, prefix) közötti alak-összeforrottság lazább, esetlegesebb (a verbal prefixet kivéve), tartalmilag azonban az angol ekvivalensek is elvégzik a jelentésváltoztatást, illetve módosítást, szűkítést (pl. a come back, ill. az underline esetében).

15. Szintaktikai szempontból a magyar igekötős ige vagy származéka egységes mondatrész (leszáll, be van zárva, nem megy el stb.). Az angolban az I. és III. modell szintén az, a II. modell, a prepozíciós szerkezet esetében azonban a prepozíció az őt követő névszóhoz tartozik s jelentése csak visszasugárzik az igrére (throw sg into the fire). (Nem lehet véletlen, hogy a magyar igekötő és határozórag párhuzamossága éppen ennek a típusnak az ekvivalenseinél bukkan ki a leggyakrabban (bedob vmit a tűzbe).

2. A jelentéstani összevetések modelljei

A megfelelések legtisztábban a mozgást, illetve a leggyakrabban, legfontosabb cselekvést kifejező igeik esetében a legnyilvánvalóbbak.

2.1. I. modell

verb + adverbial particle = igekötős ige

A jelentésbeli megfelelés legtisztább esete, ha az ige + adv. part. után prepozíciós határozói szerkezet áll.

away

(irányjelző) el-

He ran away with the money

= Elfutott (szökött) a pénzzel.

Go away!

= Menj el!

back

vissza-

They have not come back yet

= Még nem jöttek vissza.

I am going to play back the

record

= Visszajátszom a felvételt.

down

May I sit down?

Our clock has run down

in

Will you come in, please?

off

They have gone off to bed

Take your hat off

on

You should try this coat on

out

I'll get out to the station

I am quite tired out

Knock out!

through

The boats go through the
river

together

You ought to put the things
together

up

He came up to London last
week

I always get up early

The children roll up the
carpet

He has grown up

Yesterday I rang you up
twice

le-

▪ Leülhetek?

▪ Az óránk lejárt.

be-

▪ Legyen szíves, jöjjön bé!

el- (le-)

▪ Elmentek eludni.

▪ Vedd le a kalapod!

fel-

▪ Fel kellene próbálnod ezt a kabátot.

ki-

▪ Kimegyek az állomásra.

▪ Teljesen kimerültem.

▪ Úsd ki!

át- (keresztül-)

▪ A hajók átszelik a folyót.

össze-

▪ Össze kellene raknja a dolgokat.

fel-

▪ A múlt héten jött fel Londonba.

▪ Mindig korán kelek fel.

▪ A gyerekek felcsavarják a szőnyeget.

▪ Felnőtt.

▪ Tegnap kétszer is felhívtalak.

Akár a legutolsó modell kapcsán is meg kell jegyezni, hogy az adv. part = igekötő megfelelés figuratív és idiómás használatban is sokszor igazolható. Pl.

I blow up the map = Félnagyítom a térképet.

He has made up his mind = Kb. Feltette magában (elhatározta).

He is badly off = Rosszul eresztették el (anyagilag).

Láthatunk példákat arra is, hogy a verb és a particle közé ékelődő tárgy, vagy más határozó sem bontja fel a szerkezetet ("optional variants" - Hill). S ha a magyar igekötők majdnem kivétel nélkül önálló határozószókból fejlődtek, az angol adverbial particle esetében is gyakran érezhető, hogy csak a teljes egyértelműség miatt maradt el a prepozíció mellől a főnév. Pl.

sit down (the chair)

come in (to the room)

try it on (yourself) etc.

2.2. II. modell

verb + preposition = igekötős ige

after

Grandma will look after the children

után(a)-

= Nagymama majd utánanéz (gondoskodik) a gyerekeknek.

into

A car run into the taxi
Look into the box

be- (bele-)

= Egy kocsi beleszaladt a taxiba.
= Nézz bele a dobozba!

on

Let's get on the bus

fel- (ra-)

= Szálljon fel a buszra!

out

We have run out of time

kif-

= Kifutottunk az időből (kifogytunk).

up

Jack and Jill went up the hill

fel-

= Jack és Jill felmentek a hegyre.

2.3. III. modell

verbal prefix + verb = Igekötős ige

Az angol igei prefixumok két nagy csoportra oszlanak.

1. Latin eredetűek, illetve francia közvetítéssel érkeztek a latinból:

de - dis - con - (com -), in- (im-, il-), - pre - pro - re etc. Egy részük a latin tő szempontjából változatlan alakú, az igével együtt került átvételre, pl. confront = szembenállni, import = behozni (árut). Más részük germán eredetű, tehát nyelvtörténetileg régebb angol, vagy az angolban már meggyökeresedett igékhez kapcsolt prefixum, pl. reshape = újjáalakítani, renew = újjáépít, disappear = eltűnik. Ezeknek a latin eredetű prefixumoknak eredetileg önálló határozói funkciója elhomályosult, mai viselkedésük, szerepük képző jellegű. (Ezt bizonyítja az is, hogy néha élő angol határozószó vagy prepozíció áll utánuk, mintegy vonzatként (pl. compare with or to; depend on etc.).

2. Valóságos határozói (angol-germán) eredetű prefixumok, önálló jelentésük többé-kevésbé állandósult. Pl. out-, over-, under-, up- = mint a leggyakoribbak.

Ez utóbbi csoportból találhatunk példát a prefix konkrét helyet, irányt jelölő, jelentésmódosító szerepére, illetve az absztrakt átvitt értelmet indukáló jelentésmódosításra. Konkrét jelentésűek a prefixumok a következő példákban:

out-

outspoken

outgrow

over-

overfly

overshoot (the mark)

overleap

overfeed

ki-

= kimond valamit (szókimondó értelemben)

= kinő valamit (ruhát, rossz szokást)

át- (túl-)

= túlfolyik

= túllő (a célon)

= átugor vmit

= túltáplál

under-
underline

alá-
= aláhúz

up-
upcast
uprise

fel-
= feldob
= felemelkedik (vhonnan)

A prefix alapjelentése bizonytalan, többjelentésűvé, "absztrakt irányúvá", átvitt értelművé válik a következő esetekben (a magyar ekvivalens részben hasonló figuratív fejlődés eredménye, részben más igét, illetve igekötőt alkalmaz):

out- és over-

túl- ... (sok egyéb jelentés-
tani funkciója mellett
kifejezheti az igében
hordozott cselekvés túl-
zott mértékét)

outdo
outlive
outnumber

= túltesz vmin, felülmúl vmit
= túlél vmit
= számszerű fölényben van, fe-
lülmúl

outwith

= túljár vkinek az eszén

overcome
overdo
overrate
overrule

= legyőz (tképpen felülkerekedik)
= felülmúl vmit, túltesz vmin
= túlbecsül
= felülbírá vmit

under-
undermine
undergo
underrate
understand
undertake

alá-
= aláaknáz, aláás
= aláveti magát vminek
= alábecsül (lebecsül)
= megért, felfog
= vállal

<u>up-</u>	<u>fel-, fenn-</u>
<u>uphold</u>	= <u>fenntart</u> , támogat
<u>upset</u>	= <u>felfordít</u> , (kiborít)
<u>uplift</u>	= <u>fellelkesít</u> , inspirál, befolyásra tesz szert

Külön meg kell még említeni az igei származékok (nouns, participles and gerunds) esetében jelentkező megfeleléseket. Ezek ugyan rendszerint speciális jelentést kapnak (az ige ritkábban, vagy nem használatos, esetleg hlányzik is), de a prefix konkrét tartalma még magyarázza a jelentést.

<u>outcast</u>	= (szám) <u>kivetett</u>
<u>outstanding</u>	= <u>kiváló</u> , <u>kiemelkedő</u>
<u>outbreak</u>	= <u>kitörés</u>
<u>outcome</u>	= <u>eredmény</u> (ami " <u>kijön</u> ")
<u>output</u>	= <u>hozam</u> (amit " <u>kihoznak</u> " vmiből)
<u>overwhelming</u>	= <u>túlnyomó</u> (többség)
<u>underfed</u>	= <u>rosszul táplált</u>
<u>underdone</u>	= <u>félg sült</u>
<u>underpaid</u>	= <u>rosszul fizetett</u>
<u>understatement</u>	= <u>szerény(ebb) állítás</u>
<u>upheaval</u>	= <u>felfordulás</u>
<u>upbringing</u>	= <u>gyereknevelés</u>
<u>upkeep</u>	= <u>fenntartási költség</u>

Ritka esetekben a prefix főnévhez vagy melléknévhez járul és új igét alkot pl. outclass = kiválik osztályából (felfelé); out-voice = túlkiabál.

Nem tartozik e gondolatmenet keretébe, de a magyar igekötő szempontjából is figyelmet igényel az a tény, hogy bizonyos verbal prefixek az eredetileg intranszitiv igét tranzitívvé teszik. Pl. come - overcome.

S végül: az angol prefix természetesen semmilyen helyzetben nem válhat el az igétől, tehát ha az ige mögé kerül, szófaja és jelentése, esetleg az összetétel szófaja is megváltozik. Pl.

income (noun) = bevételek, jövedelem
come in (verb+adv) = bejön

3. A szórendi összevetések modelljei

- I. Magyar: igekötő (B₁) + ige (A) = [B₁+A] = 1 szó,
 Angol: verb (A) + adv.part (B₂) = A+B₂ = 2 szó.

1.

		<u>Vissza</u>	<u>jött</u>	Péter	Londonból?
<u>Did</u>	Peter		<u>come</u>	<u>back</u>	from London?

2.

(Igen)	Péter	<u>vissza</u>	<u>jött</u>	Londonból.	
(Yes)	Peter		<u>come</u>	<u>back</u>	from London.

- II. Magyar: ige (A) + igekötő (B) = A+B = 2 szó
 Angol: verb (A) + adv.part (B) = A+B = 2 szó

1.

(Nem)	Péter	<u>nem</u>	<u>jött</u>	<u>vissza</u>	Londonból.
(No)	Peter	<u>did not</u>	<u>come</u>	<u>back</u>	from London.

2/a.

	<u>Ki</u>		<u>jött</u>	<u>vissza</u>	Londonból?
	<u>Who</u>		<u>came</u>	<u>back</u>	from London?

2/b.

	<u>Péter</u>		<u>jött</u>	<u>vissza</u>	Londonból.
	<u>Peter</u>		<u>came</u>	<u>back</u>	from London.

3/a.

<u>Honnan</u>			<u>jött</u>	<u>vissza</u>	Péter?
<u>Where did</u>	Peter		<u>come</u>	<u>back</u>	<u>from?</u>

3/b.

	Péter	<u>London-</u>	<u>jött</u>	<u>vissza.</u>	
	Peter	<u>ból</u>	<u>came</u>	<u>back</u>	from London.

III. Magyar: igekötő (B₁) + akar(x) + főnévi igenév(i) = B₁+x+i =
= 3 szó

Angol: want(x) + to-infinitive (i) + adverb (B₂) = x+i+B₂ = 4 szó

1.

			<u>Vissza</u>	<u>akar</u>	<u>jönni</u>		Péter	Londonból?
	<u>Does</u>	Peter		<u>want</u>	to come	back		from London?

2.

(Igen)		Péter	<u>vissza</u>	<u>akar</u>	<u>jönni</u>			Londonból.
(Yes)		Peter		wants	to come	back		from London.

IV. Magyar: akar(x) + igekötő(B₁) + főnévi igenév(i) = x+B₁+i = 2 szó

Angol: want(x) + to-infinitive(i) + adverb (B₂) = x+i+B₂ = 4 szó

1.

(Nem)	Péter	<u>nem</u>	<u>akar</u>	visszajönni			Londonból.
(No)	Peter	<u>does not</u>	<u>want</u>		to come	back	from London.

2/a.

	<u>Ki</u>			akar	visszajönni		Londonból?
	<u>Who</u>			wants		to come back	from London?

2/b.

	<u>Péter</u>			akar	visszajönni		Londonból.
	<u>Peter</u>			wants		to come back	from London.

3/a.

<u>Honnan</u>				akar	visszajönni		<u>Péter?</u>
<u>Where</u>	does	Peter		want		to come back	<u>from?</u>

3/b.

	Péter	<u>London-</u> <u>ból</u>		akar	visszajönni.		
	Peter			wants		to come back	<u>from London.</u>

- V. Magyar: igekötő (B₁) + ige (A) = [B₁+A] = 1 szó
Angol: prefix (B₂) + verb (A) = [B₂+A] = 1 szó

	Péter		<u>aláhúzza</u>	a	szavakat.
	Peter		<u>underlines</u>	the	words.

- VI. Magyar: ige (A) + igekötő (B₁) = A+B₁ = 2 szó
Angol: prefix (B₂) + verb (A) = [B₂+A] = 1 szó

	Péter	<u>nem</u>	<u>húzza alá</u>	a	szavakat.
	Peter	<u>does not</u>	<u>underline</u>	the	words.

Nem azt igyekeztem bizonygatni, hogy milyen nagy az egybe-
vágóság a magyar igekötő és angol ekvivalensei között, (hiszen az
ellenpéldák száma légiónyi), csak annyit, hogy a meglévő hason-
lóságok és a sokkal jelentékenyebb számú eltérések tudatosítása
- az oktatás megfelelő szintjén és módszerrel, s a tanulók saját-
osságainak figyelembevételével segíthet e nehéz fejezet tanításában.

A jelentéstani kongruenciák vizsgálata éber~~é~~et kíván, hogy
lépre ne menjen a magyar nyelvet tanuló, mivel a mechanikus "le-
fordítás" nagy félreértések szülője. A szórend tanításában a nega-
tív mondat természetesen nem előzheti meg az állítót, de visszafelé
hatva is segítheti a jobb megértést és szerkesztést.

Irodalom:

A.S. Hornby: A Guide to Patterns and Usage in English, 1954.

L.A. Hill: Prepositions and adverbial particles, 1968.

Pais Dezső: Az igekötők mivoltához és keletkezéséhez (MNy.IV.)

Deme László: A nyomatéktalan mondat egy fajtájáról (MNy.IV.)

Soltész Katalin: Az igekötők önálló használatáról (Pais-Emlék-
könyv, 238.)

Fábián - Szathmári - Terestyéni: A magyar stílusztika vázlata,
1958.

B á n h i d i Zoltán

A kontrasztív módszer alkalmazása a nyelvoktatásban

~~Hozzászólásomat azzal kezdem, hogy~~ egy régebbi konferencián előadott gondolataimból kiemelem (1970. augusztus 10-én az Anyanyelvi Konferencia budapesti szekcióján; Lásd: A magyar nyelvért és kultúráért, Budapest, 1971. Szerk. Imre Samu; - különösen a 130. és 138. lapon): A nyelv tan és a lexika egységben van, s így jelentkezik a nyelvtanulás, ill. a nyelvtanítás folyamán is. Más szavakkal: szövegösszefüggésekben kell tanítani a nyelvet, nem elég a mondatnyelvtan. E kiemelést - (amikor lényegében Balázs János előadásához, az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának lehetőségeihez óhajtok kapcsolódni -) azért látom szükségesnek, mert egyrészt a bevezető előadások hangsúlyozták, hogy a magyar kultúra terjesztésével a szorosán vett lektori munka kibővül, másrészt meg talán ebben tudok segíteni valamit a külföldön oktatóknak egy-két gyakorlati megjegyzéssel is.

Balázs János valóban körültekintő, hatalmas szakirodalmi anyagra épülő előadásában igen sok kérdést felszínre hozott, és a magyar nap szó angol (sun) összevetésével érintette a kontrasztív módszer kontrasztivitásának figyelembevételét a nyelvoktatás lexikai anyagában is. Én hangsúlyozni szeretném, hogy a legtágabb értelemben vett kontrasztivitás mennyire fontos a nyelvoktatáshoz felhasznált szövegekben.

Már a magyar elődök is megvilágították, hogy a nyelvoktatást nem lehet elszakítani az illető nép kultúrájától. A nyelvről alkotott alapelv szerint ugyanis a nyelv a társadalmi érintkezés legfontosabb eszköze, hű képe az adott társadalom anyagi és szellemi világának. A nyelvben tehát benne van - mindenekelőtt -

az illető nép, de tágabb értelemben a földrész, illetve az egész emberiség kultúrája. Ez a nyelvoktatás lexikájában több síkon jelentkezik

1. A legtágabb értelemben az ún. "fogalomkörü szókincsbővítés" használja fel a szituációs helyzetek teremtésekor (vásárlás, háztartási munka, napi állandó tevékenységek és jelenségek: közlekedés, időjárás stb.). Az azonos fogalmak és képzetek megkönnyítik az azonos szituációban jelentkező nyelvi jelek felfogását. (Magyar és angol összevetésben is alkalmas a "bevásárlás" a tárgy (direct object) oktatásához: de ugyanakkor ez a szituáció jelentéskönyven megnehezíti az oktatást a "vásárlás" kifejezőképességének meglehetősen nagy különbözőségével. (Gondolunk itt elsősorban a kér ige jelentéskörének angol megfelelőire - want, wish, please, give me; stb. -, de az ilyenekre is: mit parancsol? kér még valamit? mennyibe kerül? mit fizetek? stb.)

2. De a kontrasztivitást a társadalmi élet (civilizáció, kultúra) bármely más megnyilvánulásának nyelvi tényeinél fel lehet használni: pl. az angoloknak és az amerikaiaknak a sport máig is kitűnő nyelvi szituáció (vö. angol nyelvkönyvek, hangos anyag).

3. Haladó fokon a szorosabban vett történeti-társadalmi eseményeknél a lexikai anyaghoz adjunk összevetést (eseményvázlatot, kulturális és irodalmi részleteket) a két nép (a forrásnyelv és a célnyelv) azonos történeti időszakából, illetve a célnyelv népének megfelelő történeti korból: pl. Helta turnier vagy Dugonics torna szavának szöveggörnyezetével sokkal jobban lehet érzékeltetni az angol "Ivanhoe" korát, mint hosszadalmas magyarázatással.

A ~~szókincsbeli~~ kontrasztivitás fontosságának megvilágítására csupán egyetlen példát mondok még: a felszólalásom elején említett konferencián az amerikai kollégák kifogásolták, hogy a Learn Hungarian igen korán és sokszor hozza az elvtárs szót. Ezt a jelentéstartalmat és a szóval kapcsolatos szövegösszefüggést más társadalmi környezetben élők nem tudták megérteni, s feleslegesnek érezték.

A nyelvi kontrasztivitás a szövegösszefüggések kontrasztivitásában erősebben mutatko-

z i k m e g ; s a szókincsbeli összevetésen túlmenően nemcsak a fonológiai, morfológiai, de még a szintagmák adta nyelvi anyagban sem merül ki. A jelentésben ugyanis még inkább tükrözi a történeti-társadalmi körülményeket. Az élethelyzet, a szövegkörnyezet - s egyáltalán az ún. nyelvi közeg - azonossága bizonyos nyelvi azonossággal jár együtt. (A Balázs János emlegette nap szavunkhoz kapcsolódó szintagmákból az átlag angolnak nem okoz nagyobb nehézséget: a nap süt; a pék kenyeret süt; az anya süteményt süt; (shine - bake); de a napálló (sunproof) szót csak az ipari szakemberek értik meg a szaknyelvi fogalmak segítségével -, nem is szólva a napégette mezők szintagma-tagjáról; viszont a sportban az ilyenek: versenyt futott/ run a race; a legjobb időt futotta/run the best time; stb. megkönnyíti a magyarban végbemenő szerkezeti változások felfogását, s a tanulásban segítő értékű.

De a nyelvek összevetésekor számolni kell a szövegösszefüggésnek még más jegyeivel is: ti. a mondatszerkesztéssel. A szövegösszefüggés csoport- v. rétegnyelvi, ill. műfaji kötöttsége (dráma, vers, szépirodalmi v. tudományos próza stb.) is jellemző, de még az egyszerű közlésekben sem mindegy az érzelmi telítettségű (ellipszis, inverzió; felkiáltó vagy óhajtó mondatok; feltételes mondatok; jövő idő) mondatszerkesztés vagy az érzelmileg közömbös kijelentő mondatos nyelvhasználat.

A kontrasztív módszer alkalmazása a nyelvoktatásban ismét előhozza a beszéd v. az írás elsőbbségének kérdését; felveti, hogy melyik ma, a művelt nemzeteknél a nyelvhasználatnak, a nemzeti "kommunikációs tevékenységnek" fő típusa, normahordozója. Ma már a nyelvtudományban is egyre többen vallják azt a nézetet, hogy "A megnyilatkozások szóbeliek vagy írásbeliek, de az írásbeliek igen nagy fontosságúak... Nagyon gyakran megtörténik, hogy a szóbeli beszélgetés is írott szövegre támaszkodik. A nyilvános érintkezésben tehát az élőszóbeli elem meglehetősen háttérben van" (MNy. LIX, 180), valamint hogy a beszéd és az írás megkülönböztetése helyett hasznosabb a "nyelvhasználatnak" két rétegét megkülönböztetni a magán- és a nyilvános érintkezés szerint. Ez az utóbbi fejlődésünk mai fokán a nyelvhasználati alapréteg, s nem a szokásos beszéd megemelt szintű változata, hanem egy írott rétegnek, a "köz-

lő prózának" beszélt formája (ez jelentkezik szinte mindenütt, ahol beszédbeli megnyilatkozásunk nem familiáris, hanem valamennyire is hivatalos jellegű.) A "mondatszerkesztésben, szóhasználatban, de sokszor még hangtani arculatban is legtipikusabb formának, szinte már alaprétegnek kell tartanunk azt, amit a köznapi, a beszélgető beszéddel szemben 'igényes beszélt nyelvnek' nevezhetünk... a riporterek és riportalányok dadogásán felháborodunk, éppen azt kifogásoljuk bennük, hogy beszélt nyelven beszélnek ott, ahol mi az írott nyelven való beszédet, a közlő prózát szoktuk meg" (Helyes kiejtés, szép magyar beszéd - Az egri kiejtési konferencia anyaga. Budapest, 1967. 38-39. és 253. lap). Ezeket az idézeteket D e m e László úgy magyarázza, hogy a "beszéd" itt semmiféleképp sem az élőbeszédet, a szóbeli megnyilatkozást jelöli csupán, hanem a kommunikációs tevékenységnek minden formáját, az írásbelit semmivel sem kevésbé, mint az élőszóban valót. A "beszéd" a nyelvhasználatnak minden formáját jelöli; semmiképp sem az írás ellenlábasa, sőt mint tartósított válfajt azt is magában foglalja (Vö. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 19-25.).

Jó, ha felfigyelünk erre a magyar nyelv oktatásában, hiszen egy kis nép nyelvét elsősorban tudományos célokkal szokták tanulni; pedig hozzánk is eljutottak olyan irányzatok (a nagy világnyelvek oktatásának hatásaként - vö. UNESCO értekezletek), amelyekben csak a régi értelemben felfogott "beszéd"-re való oktatásnak, a "csevegésnek" volt helye. A z o k t a t ó i c é l p o n t o s k ö r ü l h a t á r o l á s á n a k t e h á t m e g k e l l e l ő z n i e m a g á t a n y e l v o k t a t á s t, mert nem lehet egy nyelvet sem "általában" tanítani sem kezdő, sem haladó fokon. Ezzel függ össze a nyelvtani anyag és a lexika gondos megválasztása, ill. az a tény, hogy elismert grammatikákat írtak már, még elfogadható szöveggyűjteményeket is állítottak össze a nyelvoktatáshoz, de olyan nyelvkönyvet, melyet több-kevesebb joggal ne támadtak volna, tudtommal még nem alkottak a világon. Ne várják tehát a külföldön oktató kollégák sem, hogy itthon számukra "valóban megfelelő" nyelvkönyveket lehet írni.

Ami a nyelvészeti irányokat, illetve a kontrasztív grammatikát és a kontrasztív módszert illeti, nagyon megszívlelendőnek tarthatjuk. Hegyi Endre véleményét, aki a nyelvoktatásban a kontrasztivitást metodikai értékekhez kívánja kötni. Valóban, a nyelvtudománynak már nem egy nagy port felvert irányzata és elmélete a nyelvoktatás gyakorlatában kevésbé vált használhatóvá (vö. például a valencia-elmélet), de ugyanakkor a dialektika egységének értelmében ki kell használnunk megtermékenyítő hatásukat.

A szorosán vett nyelvtani kontrasztivitást én magam legutóbbára a magyar tárgy és az angol direct object összevetésén próbáltam (minthogy azonban e cikkem előbb-utóbb napvilágot lát, nem térek ki a tanulságokra), s belőle itt csupán egyetlen mozzanatot előhozásával kívánom bemutatni a kontrasztív módszer komplex voltát: ti. a tárgy oktatásakor nem lehet a mondatból (mondatrészből), sem a tárgy szófajából (főnév, névmás, melléknév, számnév, igenév) kiindulni, hanem az az első lépés az igék kiválasztása, mert a tárgy funkciója elsődlegesen az igéhez kötődik.

F o g a r a s i Miklós

Az egybevető módszer alkalmazásának lehetőségéhez

Balázs János értékes és úttörő jellegű általános áttekintése a kontrasztív módszer alkalmazásáról felhívta a figyelmünket arra, hogy a divergenciákra kell a legjobban ügyelnünk idegen nyelvek tanításakor idegenek számára.

A divergenciákról szóló tételt, akárcsak a kontrasztív módszert, másokhoz hasonlóan, ösztönösen igyekeztem alkalmazni, amióta csak nyelvet tanítok, és lassan ez az ösztönösség sok mindenben tudatossá vált. Nem egy vonatkozását már írásban is rögzítettem a magyar mint forrásnyelv és az olasz mint célnyelv viszonylatában, amikor különös gonddal dolgoztam ki az olasz nyelvi rendszernek a magyarral szemben legnagyobb divergenciát mutató részelt (intonáció, prepozíciók funkciója, igemódok és igeidők használata stb.). Természetesen megfelelő áttétellel nagyjából azonosak a fő problémák fordított viszonylatban is. Mindezzel Balázs János referátumának azt a mondanivalóját kívánom alátámasztani, hogy bár már történtek kísérletek a kontrasztív módszer kidolgozására, hiszen a problémáknak ez a tudatosodása nem csak bennem ment végbe, a feladat nagyobb része azonban még hátravan: vagyis a divergenciák részletes felderítése nyelvpáronként, és lehetőleg rangsorolásuk is. Egyszóval a nagyarányú analitikus munka.

Egy veszélyre azonban szeretném felhívni a figyelmet: nem jó, ha az analitikus munkát a szintézis mint cél megmutatása nélkül végezzük. Másszóval: az analízis nem lehet öncél.

Két nyelv egybevetésekor, divergenciáik feltárásakor mégis az a cél vezet bennünket, hogy gondolatainkat megtanuljuk vagy megtanítsuk közölni egy másik nyelven, amelyen ugyanezek a gondolatok ugyancsak megfogalmazhatók a divergenciáknak, illetve inkongruenciáknak megfelelő formai eltérésekkel. A gondolati tartalom tehát elméletileg azonos, a kifejezés formája, a nyelv struktúrája viszont több-kevesebb eltérést mutat.

Ezt az eltérést egyenlíti ki a nyelveknek az a tulajdonsága, amelyet úgy neveznek, hogy a "kompenzáció elve". Például: amit a magyar az igekötők, illetve a ragok és névutók gazdagságával fogalmaz meg, azt az egyes újlatin nyelvek az igemódok és -idők nagy formai változatosságával fejezi ki, illetve néhány viszonyzó nagy funkcionális terheltségével. Leegyszerűsített fogalmazásban: a nyelvenként eltérő struktúrák összege a kompenzáció elve folytán elméletileg azonos gondolati tartalmat eredményez. S ezt, bármilyen idegen nyelv (amelyek mögött bizonyos túrés határok között, nagyjából azonosan fejlett kultúra áll) tanulásakor vagy tanításakor tudatosítani kell, mert ez a tudat lélektani ösztönzője lehet a vállalt nagy munka eredményes elvégzésének. Ezenkívül: ez és csakis ez az azonosság jellemzi az emberi gondolkodás alapvető és dialektikus egységét. Vigyázzunk tehát, hehogy a részletekben elmerülve elveszítsük az egésznek a látványát.

Szándékosan ismétetem a megfelelés vagy azonosság "elméleti" lehetőségét. Mert a gyakorlati azonosság vagy ekvivalencia az egyik nyelvből a másikra való fordításkor műfajonként változó arányú finom eltéréseket mutathat, a legkevesebbet valamely köznapis társalgás vagy szakmai szöveg lefordításakor, a legtöbbet szépirodalom, elsősorban vers fordításakor, ha ez költői formában történik; de ha egyszerű gondolati ekvivalenciára törekszik a fordító, akkor az eltérés itt is csekély.

Mindezzel azt kívánom igazolni, hogy vallom a szövegek lefordíthatóságát azokkal az agnosztikusokkal szemben, akik tagadják azt, amióta, mondjuk Cicero óta, az emberek gondolatai e két pólus körül tömörültek a lefordíthatóságot illetően. Mert azóta ez a két nézet szakadatlan harcban áll egymással.

Meggyőződésem tehát az igen, de az "elméleti" és "gyakorlati" megkülönböztetéssel érzékeltetni szerettem volna azokat a reális, sokszor igen nagy nehézségeket, amelyek fennállnak a fordítás műveleténél, annak tanításánál, tehát szükségszerűen és elkerülhetetlenül a nyelvek tanításánál. Ezek a nehézségek részben kifejezhetők az Enrico Arcainitól kifejtett következő gondolatokkal: "a nyelvi kifejezés értéke a mögötte rejlő társadalmi-kulturális háttértől, sőt attól a nézőponttól is függ, amely szerint a tapasztala-

tokat, a valóságot tekintjük. Ennélfogva a fordításhoz nélkülözhetetlen mindazon nyelven kívüli érték ismerete is, amely együttesen jellemi az illető nyelvközösséget. Tehát a fordítást meg kell hogy előzze a megismerés" (Idézet Éder Zoltán recenziójából E. Arcaini, Dalla linguistica alla glottodidattica, 1968 c. könyvéből, Nyr. 95 /1974/, 183. lap).

Annyit azonban hozzá kell tennem Arcaini gondolatához, hogy a könnyebbtől a nehezebb, az egyszerűtől a bonyolult felé haladó didaktikai elv érvényesítésével az idegen nyelv tanulásának kezdeti szakaszában a tanuló csak kezdeti fokon találkozik ezekkel a nehézségekkel. Magasabb szinten én is elképzelhetetlennek tartom egy nyelv elsajátítását az illető nyelvet beszélő közösség történetileg kialakult műveltségének ismerete nélkül.

H e g y i E n d r e

Nyelvi kontrasztivitás és nyelvoktatási metodika

Ha két vagy több nyelv egymás mellé kerül, összehasonlításuk nemcsak maga magát kínálja, de egyszerűen elkerülhetetlen.

A kontrasztivitást illetőleg nem állhatunk tehát újkeletű problémával szemben, az újszerűség mégis elvitathatatlan, ugyanis jelen esetben ez olyan minőségi vonás, melyet a nyelvi összehasonlítás tudatossági foka, célja s szintje szab meg.

(Miatán a vitaindító referátum a külföldi magyartanítás kapcsán elsősorban a nyelvek egybevetésének elméleti kérdéseiről tájékoztat, s nyelvészeti alapállását végig megtartja, kiegészítésként a nyelvoktatás metodikai oldaláról szeretném röviden megvilágítani a napirendre tűzött témát. Ennek során idézni fogok hazai és külföldi véleményeket, hozzátéve természetesen a magamét is.)

B a n ó István szerint ^{1/} a kontrasztív elemzés nyelvtudományi fogalom, mely a nyelvi összevetés utódjának felel meg. Mint nyelvészeti diszciplína - B a n ó érthetően nyelvoktatásban, mégpedig az idegen nyelvek oktatásában gondolkodik - a maga sajátos kutatási szempontjait a metodikától kölcsönözte. Ugyanakkor a kölcsönösség jegyében "A nyelvoktatási metodika ... fel tudja használni azokat az eredményeket, melyeket a kontrasztív szempontú nyelvi elemzés nyújt."

Nyilvánvaló, hogy más módszert követ az egybevetés, ha genealógiai vagy tipológiai osztályozásról van szó, de most nem is ezen van a hangsúly. Maradjunk azoknál a követelményeknél, melyekhez a nyelvoktatásban, jelen esetben a magyarnak idegen nyelv-

^{1/} Dr. Banó István: A kontrasztivitás elve és annak gyakorlati felhasználása az idegen nyelvek oktatásában. Idegen nyelvek tanítása 1970/3.

ként való oktatásában kell igazodnia,

A kérdés helyes megítéléséhez nem árt tisztázni néhány alapot fogalmat. Mindenekelőtt nézzük meg az "oktatási módszer" terminus jelentését.

B a b o s Ernő szerint ^{2/} az oktatási módszer az oktatási módok és eljárások összessége, melyek korszerű pedagógiai, didaktikai és metodikai elméleten (elvrendszeren) alapulnak.

Az oktatási módszer - írja K e l e m e n László a Pedagógiai Szemlében ^{3/} - az oktatás célja és tartalma által meghatározott eljárás, a tanító ismeretnyújtó és a tanuló ismeretszerző közös munkájának sajátos oktatási formája.

Mindkét értelmezés lényegében azonos elveken nyugszik, csak az utóbbi ki is mondja, hogy a módszer, s természetesen elvrendszere mint oktatási forma az oktató és a tanuló munkájának eredményeként jön létre.

Az előzményeket, hagyományokat nélkülöző "magyar mint idegen nyelv" módszertani alapjainak lerakásában az említett közös munkán nyugvó gyakorlat bizonyult az egyetlen járható útnak. Ügyelni kellett, s a jövőben is ügyelni kell természetesen arra, hogy ne maradjunk az empirián belül, s a gyakorlat folyamán kikövetkeztetett törvényszerűségek a világszerte megújuló, korszerűsödő nyelvoktatás lendületében az elmélet igényével hassanak vissza munkánkra.

A mai értekezleten - jöhetnek a külföldi magyartanítás áll. közp. - önként merül fel a kérdés, hogy hazai viszonylatban miként támaszkodtunk eddig azokra az eredményekre, melyeket a kontrasztív nyelvi elemzés nyújthat.

Rövidre szabott időm nem enged kimerítőbb fejtegetésekbe bocsátkozni, de ki kell térnem arra, hogy a szakirodalom milyen megkülönböztetést tesz magán a kontrasztivitáson belül, s még arra, hogy az idegenajcúak hazai magyartanítását miért illeti meg az érdeklődés jelen alkalommal is.

F e r e n c z y Gyula "A kétfajta kontrasztív grammatiká-

2/ Babos Ernő: A módszer fogalma és értelmezése, MNY 1967/91.

3/ Kelemen László: Pedagógiai Szemle, 1958/8.sz.

ról" c. írásában ^{4/} Hegedűs József korábbi megállapítását idézve kétféle kontrasztivitásról beszél: 1. külső kontrasztivitásról, vagyis az anyanyelv és célnyelv kontrasztivitásáról és 2. belső kontrasztivitásról, melyen a célnyelven belüli hasonlósági vagy eltérési egybevetéseket érti.

A kettő közül a külső kontrasztivitás a közismertebb, régibb, mert ez kézenfekvőbb. Az anyanyelv gátló szerepének nemzetközi hullámokat vert vitájában S c s e r b a szellemesen állapította meg: "az anyanyelvet száműzni lehet a nyelvoktatás folyamatából, de a tanulók fejéből nem lehet száműzni." Analógiás játékos-sággal elmondhatjuk, hogy a kontrasztivitás is - ha akarjuk, ha nem - jelen van a hallgatók fejében, mielőtt a célnyelvben anyanyelvüktől eltérő jelenséggel találkoznak. Hogy azután ezt az ösztönös, passzív egybevetést hogyan tudjuk megszerezni, erről már sokat megtudtunk a vitaindító előadásból, s a korreferátumok, hozzászólások is bizonyára hasznos szempontokkal gazdagítják eddigi ismereteinket.

A belső kontrasztivitás szinte következménye az elsőnek, mintegy kiegészíti azt, hiszen két nyelv közötti egyezések, különbözőségek intenzitása, szembeütősége a célnyelv differenciált szemléletét eredményezik. Az egyezésre és szembeállításra hadd hozzam fel példának a magyar nyelvből a jövő idő megengedett kifejezését a jelen idővel s az alanyi és tárgyas ragozás éles megkülönböztetését.

A harmadik változata a nyelvi összevetésnek az egyazon nyelvnek anyanyelvként és idegen nyelvként való tanításából származó kontrasztivitás.

Mi teszi ezt a változatot szükségessé, illetve mi hívta életre? Többek között egyszerűen az a tény, hogy rendes körülmények között a tanár saját anyanyelvét tanítja az idegeneknek, tehát a tanár oldaláról nézve az anyanyelv és a célnyelv azonos. A tanárnak a tanuló nyelve második nyelv, ha egyáltalán tudja azt, s ez lényeges különbség. Éppen ezért a tanítványban az anyanyelv gátló hatása soha nem lehet olyan mérvű, mint oktatójában, aki azt a nyelvszemléletet ismeri, amellyel a vele azonos anyanyelvű tanu-

4/ Modern Nyelvoktatás, IV. évf. 1-2.sz.

lók iskolai nyelvoktatására felkészítették.

~~Itt kívánok visszatérni a korábban magunknak szegzett kérdésekre, hogy a külföldiek magyartanításának hazai viszonylatában miként érvényesült eddig ez a fajta kontrasztivitás, Válaszként egybe kell vetni a tanárok számára készült egyetemi jegyzeteket, különösen a legutóbbit (A magyar mint idegen nyelv a felsőoktatásban 5/)) a középiskolák nyelvtankönyveivel, s rögtön kiderülnek a magyar nyelv vizsgálatának, rendszerezésének eltérő szempontjai, csak ezek nem eltérő vagy egyező nyelvi jelenségek regisztrálásában jutnak kifejezésre.~~

Hazánkban az anyanyelvi szempontból heterogén tanulócsoporthoz óráin az esetenként és nyelvenként változó egybevetések szemléletté absztrahálódtak, olyan szemléletté, amely hivatott feleltetni a tanárban kísértő anyanyelvi oktatás módszerét.

Ha ebből indulunk ki, akkor - bár a háromféle kontrasztivitás egymásrataltsághoz nem fér kétség - talán nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy az oktatásban a harmadikként említett változat első helyre kívánkozik, ugyanis a céltől s az oktatás körülményeitől függetlenül a magyartanítás nem nélkülözheti éppen azért, mert metodikai elvrendszerré nőtte ki magát.

A külső kontrasztivitás a három változat közül a legkézenfekvőbb, s regisztrálhatóság szempontjából leghálásabb, de magát hasznosító eszközzé ~~mint már említettem~~ a nyelvoktatás metodikájától kell kölcsönöznie. Ha viszont erre csakugyan támaszkodik, optimistábbá teheti ¹¹ művelőit a kontrasztivitás atyjaként emlegetett William G. M o u l t o n -nál, aki 1966-ban az Alkalmazott nyelvészet a tanteremben c. tanulmányában arra figyelmeztet, hogy a kontrasztivitás nem fogja forradalmasítani, csupán eredményesebbé tenni a nyelvoktatást. A kontrasztivitás nyelvészet - írja -, a nyelvészet pedig nem oktatási módszer, hanem tudományos ismeretek s az elmélet gyarapítása, bár választ tud adni sok nyelvoktatási problémára. M o u l t o n nem számol változatokkal, s csupán nyelvészeti oldalról ragadja meg a kérdést, de a gyakorlati pozitívumok közt kiemeli, hogy a kontrasztív elemzés ré-

5/ Hegyi Endre: A magyar mint idegen nyelv a felsőoktatásban, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971.

vén előre lehet látni az oktatásban a nehézségeket a tudatosabban meg lehet tervezni egy-egy órát. Tegyük mindjárt hozzá: elsősorban a fonetika s a grammatikai struktúrák vonalán, ugyanis mihelyt szemantikai viszonyok merülnek fel - pedig minden nyelv sava-borsa itt kezdődik -, rögtön kirajzolódnak a kontrasztivitás korlátai. Éppen ezért, de nemcsak ezért, hogy a nyelvoktatás milyen mértékben tarthat igényt a kontrasztivitásra, szerintem az egyezések és eltérések regisztrálásával erre nem lehet választ adni. A kontrasztív szempontokat pontosan meghatározott oktatási elvrendszerbe kell ágyazni, hadd teljesebben az ki általuk. Szemléltetőbben szólva: más nyelveken van tekintetünk s a miénket figyeljük.

Az ember azért is kutatja olyan szenvedéllyel a világot, hogy többet tudjon meg arról az égitestről, amelyen él. Az összevetések nyomán olyasmik tárulnak elénk nyelvünkben, amik mellett a nyelvünket önmagában vizsgálók símán elmennek. Ezek a pluszok formálják ki aztán azt a belső tudatot, amely az oktatási elvrendszer összetartója, amelyről természetesen nem beszélünk a hallgatóknak, hacsak nem nyelvészeti előadásról van szó, vagy a tapasztalatok átadásáról fiataloknak, hogyan tanítsuk idegen nyelvként a magyart.

Befejezésül egy tipológiai vonatkozású példával szeretném illusztrálni a legutóbb elmondottakat. Az agglutinatív jelleg erős formai jegyeket kölcsönöz a magyarnak, tehát jó alapot nyújt ahhoz, hogy formálissá tehessük a mondatprodukálást, elsősorban a kötött, vagyis a vonzatos szerkezetek esetében. A további transzformáláshoz pedig az segít hozzá, hogy nyelvünk nem flektáló, s így az abszolút tőhöz járuló jelek, képzők, ragok megtanítását, gyakoroltatását optimális feltételek között, a mondatok szakadatlan mozgásában végezhetjük.

H o r v á t h T i b o r

Kontrasztivitás és nyelvoktatás

~~Néhány perces, empiriából kiinduló rövid hozzászólásomban nem a nyelvészet, hanem a pedagógia oldaláról szeretném megközelíteni a kontrasztivitást, ezt a sokakat érdeklő, fontos témakört.~~

A korszerű nyelvoktatás a célnyelv intenzívebb elsajátítását, a jobb és tartósabb eredmények elérését tűzi ki célul. E cél elérése azonban különböző tényezőktől függ:

1. a metodikai koncepciótól, azaz a nyelvoktatási módszer megválasztásától,
2. a tananyag programozásától,
3. A nyelvtanítási és tanulási folyamat programozottságától,
4. az audiovizuális technikai segédeszközök helyes alkalmazásától stb.

Jelen esetben nem kívánok foglalkozni sem a metodikai koncepcióval, mivel ezt már Hegyi Endre korreferátumában érintette, sem a tanítási és tanulási folyamat programozottságával, sem az audiovizuális technikai eszközök felhasználásával, mert ezek a kérdések egyrészt nem témái a jelen konferenciának, másrészt külön-külön konferenciát érdemelnének.

Mintegy azonban a tananyag programozása nagy hatással van a nyelvoktatási célkitűzések megvalósulására és az elért eredményekre, a tananyag-programozás és az interlingvális nyelvi egybevetés problematikáját emelném ki ~~annál is inkább~~, mert ez az a terület, ahol a nyelvész ~~és a jelen konferencia is~~ a legtöbbet tud segíteni.

A nyelv hangrendszerének, morfológlájának, szintaxisának, lexiko-szemantikai és intonációs rendszerének leírásával, analízisével és prezentálásával a nyelvész képes feltárni a törvényszerűségeket, és irányelveket tud adni a nyelvi anyag, illetve a tananyag programozásához.

A régi görögöktől napjainkig különböző aspektusokból vizsgálva, többféleképp írták le a nyelveket, de mindnek volt egy közös vonása, mégpedig az, hogy irányt szabtak, újszerű mederbe terelték a nyelvoktatási módszereket, hozzájárultak a nyelvoktatási módszerek gazdagításához.

A nyelvészek kutatnak és feltárnak dolgokat, esetleg olyanokat is, amelyek nem egészen tűnnek újszerűnek, mivel a nyelvtanárok már korábban is ismerték, sőt alkalmazták őket, csak nem olyan hatékonyan, mint lehetett volna, mivel hiányzott a kellő elméleti megalapozottság és a tudományos rendszerezés.

Nem kétséges, hogy a külső kontrasztivitás, a bilingvális egybevetés dolga sem kivétel ez alól a megállapítás alól. Nem vitás, hogy a nyelvi egybevetés világméretű lázas művelése sem fogja megváltani sem a világnyelvek, sem a kisebbek, köztük a magyar nyelv oktatását sem, de az biztos, hogy a nyelvoktatók munkáját elméletileg megalapozottabbá, rendszeresebbé és eredményesebbé teheti, ha a legcsekélyebb eredményeit is számításba vesszük oktató munkánkban.

A forrásnyelvek és anyanyelvünk kontrasztív elemzése révén programkészítőink, tananyagíróink és a magyar nyelvet tanítók előre láthatják azokat a sajátos nyelvi nehézségeket, interferenciákat, amelyek leküzdése a tanár legfontosabb feladata, és ha ez sikerül, a magyar nyelvoktatás színvonalának az emelkedését fogja eredményezni.

A nyelvi egybevetés bonyolult feladat, mivel a különböző nyelveken beszélő emberek közösségeinek más-más a világlátása, azaz különbözőképpen strukturálják a környező világot. Így minden nyelv másképp viselkedik, vagyis minden nyelvnek önálló struktúrája van. Az egyes nyelvek strukturálisan összemérhetők, egybevetethetők egymással, a hasonlóságok és eltérések felderíthetők, leírhatók, számbavehetők, és az eredményként kapott pontos paraméterek a nyelvoktatás szolgálatába állíthatók. Ez a külső kontrasztivitás célja és feladata.

A korszerű nyelvoktatás azonban azt vallja és a modern pedagógia azt tanítja, hogy mindig a célnyelvből induljunk ki, törekedjünk a monolingvális óravezetésre, a forrásnyelv használatát csökkentjük minimálisra, vagyis a bilingvális óravezetéssel ne terem-

sünk melegágyat a nyelvi interferenciáknak. A gyakorlat igazolja, hogy az anyanyelvi ismeretek, rutinos készségek jól beidegződött reflexeinél semmi sem gátolja jobban a célnyelvi jártasságok és készségek kialakítását.

Úgy tűnik, hogy a külső kontrasztivitás, vagyis az eltérő és hasonló, de semmiképp sem azonos nyelvi jelenségek tudatos egybevetése a nyelvi Interferencia legfőbb melegágyát fogja megvetni. Ez az aggály jogos is, nem is. Az aggály csak akkor jogos, ha visszaélünk vele.

A bilingvális egybevetés elve és a pedagógiai előírás közti látszólagos ellentmondás könnyen feloldható, ha egyszer és mindenkorra tudomásul vesszük, hogy a kontrasztivitás elsősorban nyelvészeti stúdium, amely a forrás- és célnyelv tudományos egybevetésén alapszik. Pontos paramétereket szolgáltat a tantervek, tananyagok, programok, óratervek, óravázlatok, gyakorlattípusok, gyakorlatrendszerek kidolgozásához és elkészítéséhez, mintegy irányt szabva a célnyelv nyelvtani rendszerének didaktikai rendszerré való átalakításához az egyes forrásnyelvi sajátosságok figyelembe vétele mellett.

Az egybevetést tehát nemcsak hogy nem kell, de nem is szabad a tanítási órán végezni, hanem azt megelőzően. Ha így járunk el, tervszerűen, tudományos elméleti felkészültség alapján készülünk fel minden egyes órára, a pedagógiai követelmény elvét a monolingvális óravezetést illetően nem fogja zavarni, sem sérteni a kontrasztivitás érvényesítésének elve. Sőt, a kutatások előbb-utóbb azt eredményezhetik, hogy a kontrasztivitás elve beépül a pedagógiába is egyik fontos pedagógiai alapelveként. De ezért még munkálkodnunk kell és nem is keveset.

A monolingvális és bilingvális módszerrel kapcsolatban még csak annyit, hogy mást jelentenek ezek a fogalmak a nyelvész és mást a nyelvtanár számára. A nyelvész számára mindkettő eszköz a nyelv leírására, a nyelvtanár számára pedig módszertani eljárás, vagyis hogy direkt jellegű, audiovizuális egynyelvű vagy fordító, grammatizáló módszer szerint tanít-e.

Egy másik nagyon fontos pedagógiai elv, hogy az ismeretek elsajátítása könnyebb és eredményesebb, ha bizonyos kontrasztív szempontok is érvényesülnek, illetve jelen vannak az ismeretszer-

zés folyamatában. Ebben a vonatkozásban jut szerephez és nyer jelentőséget a célnyelven belüli kontrasztivitás, amelyet dr. Hegedűs József belső kontrasztivitásnak nevez.

Az idő rövideje miatt csupán néhány szót szeretnék szólni a külső és belső kontrasztivitás empirikus jellegű tanulságai alapján a hangkontrasztok tanításáról.

Először is egy újabb kontrasztra szeretném felhívni a figyelmet a fonetika oktatásával kapcsolatban. A fonetikus és a fonológus a bilingvális egybevetéskor egzakt módszerekkel dolgozik és a teljességre törekszik, ami a technikai forradalom korszakában nem is lehetetlen. A pedagógus rendelkezésére viszont nem állnak olyan precíziós műszerek, technikai berendezések, laborok, amelyek a nyelvi jártasságok és készségek olyan eredményes kialakításához vezetnének, mint a fonetikus esetében.

Az elméleti szakember igénye a teljesség, a pontosság, a nyelv-
oktatónak pedig meg kell elégednie az elfogadhatóság követelményével. Az idegen nyelvet tanulók ugyanis csak fokozatosan válnak képessé a célnyelv hangjainak apperceptiálására és differenciálására.

A jó nyelvtanárnak ismernie kell a hangok képzésének tudományát, a fonetikát, mind pedig a fonológiát. A külföldieknek azonban, ha nem külön stúdium a fonetika, akkor nem fonetikát, nem is funkcionális jellegű fonológiát, hanem kiejtést, hangsúlyt, ritmust, intonációt és helyesírást tanítunk.

A kiejtés tanításában azonban nagyon fontos a célnyelvi paradigmikus jellegű fonológiai kontrasztok felállítására mind a hangképzés alakításában és rögzítésében, mind az automatizálásban, hogy tanítványaink minél hamarabb tudják differenciálni és helyesen használni a hangokat a beszédben.

A magyar nyelv idegen nyelvként való tanításában fő feladat a magyar beszédhangok elfogadható elsajátíttatása a külső és belső kontrasztok paramétereinek figyelembe vétele mellett. A külső kontrasztivitás alapján számba kell vennünk a forrásnyelv hangállományát, meg kell állapítani a forrásnyelv és a célnyelv hangrendszere közötti azonosságokat, hasonlóságokat, eltéréseket, és a fokozatosság elvének betartásával valamilyen korrelációs viszonyban megtanítani az új hangrendszert. A kiejtés tanításában építeni lehet a forrásnyelvből hiányzó fonémák és allofonok ismeretére is. Fontos, hogy a fo-

kozatoság eive alapján elsősorban a forrásnyelvből hiányzó hangok megtanítására összpontosítsuk a figyelmet. Egy szóban vagy szerkezetben egynél több ismeretlen hang ne forduljon elő. A "gyümölcs" szóban pl. a különböző népek fiainál 2-3-4 új hang is előfordulhat.

Ha a magyar magánhangzókat egybevetjük az angollal, alig találunk megfeleléseket. Csak a felső nyelvállású i, ú, a középső nyelvállású ö és az alsó nyelvállású palóc á hangnak megfelelő fonémák felelnek meg mint bázishangok. A többi angol magánhangzó egybevetése az órán nemcsak felesleges, hanem káros és zavaró is lehet. Szerencsére mind a három nyelvállásban van egy elfogadható bázishang, melyből kiindulva ki lehet építeni a magyar magánhangzók artikulációs bázisát. Ennek bemutatását azonban az idő rövidsége jelenleg nem teszi lehetővé.

C s ó n k a Ernő

Vendégoktatóink szerepe kultúránk terjesztésében

Művelődéspolitikánknak csupán az egyik, de igen fontos területével, a magyar kultúra külföldi terjesztésével, propagandájával kívánok foglalkozni előadásomban, külön kiemelve a külföldön oktató magyar lektorok és vendégtanárok szerepét, feladatait, lehetőségeit ebben a tevékenységben.

Napjainkban a különböző országok, népek és társadalmak érintkezésének a korát éljük. A politikai, gazdasági és kulturális érintkezési igények oly mértékben megnövekedtek, hogy áttörik a világ többi részétől való elzárkózás korlátait, és áthatolnak az egyoldalú nemzetközi orientáció válaszfalain is. E folyamat erősödését elősegíti és felgyorsítja a modern közlekedés és tömegkommunikáció.

A bennünket közelebbről érdeklő kulturális érintkezés indítékai között politikai, szakmai, társadalmi és kereskedelmi jellegűeket találunk. A politikai indíték abból az általános felismerésből fakad, hogy a kulturális termékek, eredmények, szellemi alkotások nem csupán belső értékekkel keltenek hatást külföldön, hanem közvetlenül vagy közvetve alakítják, befolyásolják az adott országról az emberek tudatában meglévő képet, és jellegüknél fogva alkalmasak arra, hogy eszméket közvetítsenek, ideológiákat hordozzanak. Így a kultúráját terjesztő országnak politikai érdeke, hogy a róla külföldön alkotott képet minél kedvezőbbé tegye. S az is nyilvánvaló, hogy aki részt vesz a nemzetközi kulturális érintkezésben, tudatosan vagy nem tudatosan egy eszmei síkon folyó nemzetközi osztályharcban vesz részt, s kulturális szereplésében politikai elemek is jelen vannak.

Az érintkezés szakmai, társadalmi rugói között érdemelnek említést egyebek között a korunkban lezajló tudományos-technikai forradalom kiapadhatatlan információ- és tapasztalatszerzési igényei, az oktatás, képzés, továbbképzés robbanásszerűen növekvő szük-

ségletei, a szabadidő növekedéséből fakadó új művelődési, népművelési igények, a nemzetközi turizmus népvándorlást felülmúló méretű kibontakozása stb. A kereskedelmi indítékok is mind nagyobb szerephez jutnak. A kulturális alkotások, szellemi termékek növekvő hányada árucikk formájában export útján értékesítve talál külföldön fogyasztóira. A kulturális külkereskedelem bevételei serkentik a kultúra külföldre való terjesztését, számottevően befolyásolják az alkotó munkáját és anyagi érdekelttségét.

A magyar kultúra terjesztésének, propagandájának a feladatait alapvetően pártunk kulturális politikája határozza meg. Külföldi tevékenységünkkel szocialista kultúránk alkotásainak, eredményeinek, fejlődésének a megismertetését, szocialista eszménk terjesztését, társadalmi rendszerünk népszerűsítését segítjük elő. A külföldre irányuló hazai propagandának mindenekelőtt politikai szempontok szerint kell differenciálnia. Tartalmának és módszereinek a meghatározásakor a következő elveket kell szem előtt tartanunk:

1. A szocialista országok irányában az internacionalista együttműködés és egységük erősítése a politikai szempont. Volt időszak, amikor a szocialista országokba irányuló propaganda nem kapott fontosságának megfelelő figyelmet; fontosságának ezt a lebecsülését azonban sikerült legyőzni. A magyar kultúra propagálása a legnagyobb eredményeket a Szovjetunióban érte el. Például az idén tavasszal a Szovjetunióban lezajlott a magyar dráma és zene ünnepi fesztiválja, s ennek keretében egyebek között 25 magyar színdarab szerepelt 74 szovjet színház műsorán. Propagandánk külön figyelmet fordít a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiségi kisebbség kulturális igényeinek a kielégítésére. Ezek a határainkon túli magyar nemzetiségűek a híd szerepét töltik be országunk és szocialista szomszédaink között: közvetítik a magyar kultúrát szomszédainkhoz, s megfordítva, szomszédaink kultúráját közvetítik hozzánk.

2. A fejlődő országokba irányuló tevékenységünkben ezen országok függetlenségükért vívott antiimperialista harcának a támogatása a politikai követelmény. Igyekszünk segíteni kulturális, tudományos, oktatási elmaradottságuk felszámolását. Országunk teherbíró képességéhez mérten jelentős szellemi exportot juttatunk a fejlődő

országokba magyar oktatók, szakértők kiküldésével, ösztöndíjasaink itthoni képzésével és továbbképzésével. A fejlődő országokban a szocialista társadalmi rendszer eredményei és tapasztalatai iránt megnyilvánuló érdeklődés szinte kimeríthetetlen lehetőségeket nyújt propagandánk számára.

3. A tőkés országokba irányuló propagandát a békés egymás mellett élés politikája határozza meg, a hatékony részvétel a két társadalmi rendszer között folyó ideológiai harcban. A tőkés országokban meg kell küzdenie a propagandánknak a tömegkommunikációs eszközökkel erősen manipulált közvélemény előítéleteivel, tájékozatlanságával csakúgy, mint az ellenséges "fellazítási" törekvésekkel. Kulturális kapcsolataink eredményes fejlesztésével elérjük, hogy ma már lényegesen többet és hitelesebbet tudnak rólunk a tőkés országokban, mint akár tíz esztendővel ezelőtt. Ezt elsősorban úgy értük el, hogy nagyszabású kulturális rendezvényeket (magyar hetek, tudományos kollokviumok, filmbemutatók, reprezentatív kiállítások) vittünk a nyugati országokba.

Külföldi propagandamunkánk feltételei országonként mások és mások. Erősen differenciálnunk kell elsősorban külpolitikai szempontok szerint, továbbá társadalmi osztályok, rétegek szerint, kulturáltságuk foka, az adott ország kulturális színvonala, múltja, a kulturális és tudományos kérdések politikai aktualitása és még sok egyéb szempont szerint.

A külföldre irányuló kulturális propaganda bel- és külföldön egyaránt bázissal rendelkezik. A hazai bázist minisztériumok, főhatóságok, különféle bizottságok, intézmények, vállalatok alkotják. A felső szintű irányítást és a tevékenység koordinációját a KKI Ügyvezető Elnöksége, továbbá a Művelődésügyi Minisztérium, s a keretében működő Kulturális Külkereskedelmi Tanács, és néhány tárcaközi bizottság végzi. E téren tevékenykedő vállalataink: az Idegen nyelvű könyvkiadók, a Szerzői Jogvédő Hivatal, a Nemzetközi Koncertigazgatóság és néhány kulturális külkereskedelmi igazgatóság. Ide számíthatjuk még a nagyobb társadalmi szervezeteket is, mint a SZOT, KISZ, TIT, MTESZ és mások. A külföldi bázist külképviseleteink, az ott működő tudományos és szakattasék, a külföldi magyar kulturális intézetek (Berlin, Varsó, Prága, Szófia,

Bécs, Róma, Párizs), valamint a kereskedelmi kirendeltségek és irodák jelentik. S végezetül, de nem utolsó sorban ide soroljuk a külföldön oktató magyar lektorok^t, vendégtanárokat is.

Hogyan kapcsolódik, illeszkedik a lektori munka az általános kultúrpolitikai propagandánkhoz, kulturális munkánkhoz? A lektorok, túlzás nélkül állíthatjuk, a magyar kultúra követői, képviselői külföldön. Nem egyszerűen külföldi munkavállalóknak tekintjük őket, akik kinti fizetésükért ellenszolgáltatásként magyar nyelvet, irodalmat vagy más tárgyat oktatnak a rendelkezésre álló keretek és lehetőségek között. Tevékenységüket nem csupán a fogadó egyetem érdekei és szükségletei szabják meg. A lektorok és vendégtanárok a magyar állam kiküldöttei, küldetésük van, missziót teljesítenek külföldön. A magyar kultúrát terjesztik, figyelmet, érdeklődést keltenek iránta, híveket szereznek a számára.

E nemes küldetés teljesítéséhez természetesen az oktatómunka a legfontosabb eszközük, segítségével terjesztik és teszik vonzóvá a magyar kultúrát. A magyar nyelv, irodalom és más hungarológiai tárgyak tanulása iránt a legkülönbözőbb indítékok, elgondolások, érdekek alapján érdeklődnek az emberek külföldön. Vannak, akiket nyelvünk és irodalmunk megismerésének intenzív vágya vezet a magyar stúdiókhöz, másokat meg az egzotikumokat kereső kíváncsiság, vagy az elhagyott magyar szülőföld iránt érzett nosztalgia. Akadnak olyanok is, akiket a pillanatnyi ötlet vagy a könyvű vizsgázás reménye visz el a magyarórákra. E kategóriák természetesen nem merevek; az oktatómunka során a pillanatnyi ötlettel választott stúdium intenzív megismerési vágygá változhat, s megfordítva, a komoly érdeklődéssel indulók a nehézségek láttán kedvüket veszthetik. Lektoraink, vendégtanáraink egyforma türelemmel foglalkoznak valamennyi hallgatójukkal, s munkájuk nyomán szinte mindenütt kiválik az az egy-két hallgató, akikben a magyar kultúra iránti tartós érdeklődést sikerült felkelteni, akik tanulmányalk befejezése után tovább foglalkoznak a magyar nyelvvel vagy irodalommal, fordítókká vagy műfordítókká válnak, irodalmi szerkesztők, lektorok lesznek kiadóknál vagy folyóiratoknál. Ezek számát növelni és magyar tudásuk színvonalát emelni az egyik legfontosabb célkitűzésünk. Így nem lehet közömbös a számunkra, hogy a magyar nyelvből és irodalomból jó eredménnyel vizsgázott hallgatónak mi lett a,

további sorsa, s hogyan használja fel megszerzett tudását. Velük a személyi kapcsolatok tovább ápolása igen fontos feladat. Már ez is megkívánja, hogy a lektori munka lépjen ki a szűken értelmezett oktatás keretéből, s többértűvé váljék. A személyi kapcsolatok kiépítése nélkülözhetetlen a lektorok számára. Kapcsolatai révén a lektor hallgatójelöltekre tehet szert, érdeklődést kelthet fel kultúránk, országunk iránt. A nála vizsgázott hallgatók révén utat, érintkezést találhat azokhoz a kulturális körökhöz, fórumokhoz, amelyeknek befolyásuk van abban is, hogy milyen magyar művek jussanak nyilvánossághoz, megjelenéshez. Ugyanakkor hallgatói közül javaslata alapján magyarországi nyári egyetemekre, tanfolyamokra, hungarológiai konferenciákra kaphatnak meghívást azok, akik a tanulásban kitűnnek, s a magyar kultúra terjesztésében majd segítőtársaink lesznek.

A kultúrpolitikai feladatokkal kibővült lektori munka számára egyéb fontos lehetőségek is nyílnak. Ilyenek: a publikációs lehetőségek kihasználása folyóiratokban, előadások tartása országunkról és kultúrájáról, magyar filmvetítések, magyar hanglemezbemutató, dia-képvetítés, kisebb kiállítások szervezése stb.

Külön kell szólni fontossága miatt a magyar könyvek és folyóiratok terjesztéséről. Az audiovizuális eszközöknek a tömegközlésben való előretörése láttán egyes szerzők a nyomtatás útján terjedő kultúra hanyatlását jósolják. A könyvkiadás világszerte töretlen növekedést mutató tendenciája azonban rácáfol erre. Az UNESCO statisztikája szerint az elmúlt tíz évben megkétszereződött a világ könyvtermelése, példányszáma pedig megháromszorozódott. S a rádió és a televízió térhódítása ellenére sem csökkent a könyvek terjesztésével elért tömeghatás. Ma is érzékenyen reagál a könyvkiadás és terjesztés a politikai tömegmozgalmakra. A Le Nouvel Observateur c. lapban arról olvashattunk, hogy az egyik kiadónak a párizsi egyetemi negyedben levő könyvesboltját rendszeresen fosztogatja a környék tanulni-vágyó ifjúsága. A bolt tulajdonosa azonban szemet húnny e fölött, s ezzel is támogatja a baloldali mozgalmakat. A mi nyomtatott propagandánk természetesen ilyen eszközt nem alkalmazhat; nekünk az egyetemek, tanszékek könyvtáraitra kellene nagyobb figyelmet fordítanunk. Kiutazóinknak, kisebb mértékben a szocialista országokban és nagyobb mértékben a tőkés országokban tapasztaltuk, hogy az

egyetemek, főiskolák könyvtáraiban alig akad magyar könyv, és a meglévők is többnyire alkalmatlanok az országunk iránt felmerülő minimális információ-igényt is kielégíteni. Nem ritkaság nyugaton, hogy a magyar tanszékek könyvtáraiban még túlteng a reakciós, sőt fasiszta könyvanyag. Mődunkban áll a helyzeten javítani, s ha nem is tudjuk eltávolíttatni ezekről a tanszékekről a káros irodalmat, oda tudjuk helyezni a mi könyveinket is. A KKI felkészült ilyen igények kielégítésére. Várjuk és kérjük, hogy lektoraink, akik még nem éltek ezzel a lehetőséggel, írják meg nekünk, hol milyen könyvtár vár kiegészítésre. A magyar könyvkiadás, ha nem is mindig elegendő számban és nem túl nagy választékban, de ad idegen nyelvű könyveket a terjesztéshez. Ezekből lektoraink is igényelhetnek, ugyancsak a KKI útján. Emellett külföldön is jelennek meg könyvek, magyar művek fordításai, nem egy közülük magyar kiadókkal együttműködve; lektoraink bizonyára rájuk találnak, és el tudják választani az ellenséges vagy támogatásra érdemtelen irodalomtól.

Az igen fontos személyi kapcsolatok mellett a külföldi kulturális munkának más támpontjai, bázisai is vannak. Mindenekelőtt a magyar követségek, külképviseletek kulturális munkáját említjük, melynek a lektori munka hasznos kiegészítője, segítője lehet. S viszont: a lektori munka is támaszt találhat a követségben, ha sikerül kölcsönösen jó kapcsolatokat léptetni. Mikor ezeket mondom, tudatában vagyok annak, hogy nem mindig és nem kizárólag a lektorokon múlik, hogy ez a kapcsolat milyen. De én hiszem, hogy ha a lektor ilyen irányú kultúrpolitikai tevékenysége jól halad, akkor a követség kulturális munkája is fel fog erre figyelni és létre fog jönni a jó kapcsolat. Hasonlóan fontos bázis a külföldi magyar kulturális intézet, ahol a lektor előadásokat, nyelvtanfolyamokat szervezhet, klubesteket tarthat, s az intézet személyi kapcsolatait is felhasználhatja. A munkában támaszt jelenthetnek a külföldön működő baráti társaságok, tömegszervezetek, klubok is.

A hazai bázissal, háttérrel való kapcsolatáról már szólottunk egy-egy kérdés felvetésekor. Ez a kapcsolattartás is többre tő. Magában foglalja a segédeszközökre vonatkozó igények (oktatási anyagok, könyvek, propagandaanyagok, lemezjátszók, magnók, filmvetítők stb.) közlését; ilyen igényeket már eddig is kielégítettünk. Szeretnénk, ha azok a lektoraink, vendégtanáraink is megragadnák

ezt a lehetőséget, akik eddig még nem éltek vele.

Fontos a hazai bázissal való kapcsolattartásban a tájékoztató jelentések küldése. Ilyeneket már eddig is kaptunk, igen színvonalasakat is. Fontos lenne elérni, hogy ezek a jelentések megfelelő rendszerességgel készüljenek és érkezzenek el hozzánk, és a lektori munkával kapcsolatos problémák mellett tájékoztassanak bennünket még olyan kérdésekről is, amelyek az előttem szólók előadásában már elhangzottak, hogy minél szélesebb körű tájékozottságra tegyünk szert, és minél jobban tudjuk a lektorok tapasztalatait a külföldre irányuló munkában felhasználni.

A harmadik módja a kapcsolattartásnak a kérdőívek rendszeres kitöltése. Arra kérem Önöket, hogy ezt ne valamiféle bürokratikus intézkedésnek tekintsék, hanem egy olyan módszernek, amelynek a segítségével meg tudjuk szerezni a lektorok munkájának a segítéséhez elengedhetetlen információkat.

S végezetül a kapcsolattartásnak egy igen fontos módja a lektori konferenciák szervezése. Ezek a konferenciák már eddig is bizonyították, hogy alkalmasak a lektorok szakmai tapasztalatainak megbeszélésére.

Mindezek elmondása után felmerülhet a kérdés, hogy vajon mindahhoz, amit a lektori munkához elvárásként elmondottunk, megvannak-e a feltételek is. Tudjuk, hogy ezt még nem állíthatjuk. Lektoraink és vendégtanáraink szinte mindenütt gondokkal, nehézségekkel küzdenek. Munkájuk zavartalan végzéséhez sem itthon, sem külföldön nincs meg minden feltétel. Nem kicsinyíteni és nem ignorálni akarjuk ezeket a nehézségeket azzal, hogy nem most, s nem ebben az előadásban szólunk róluk. De biztosíthatom Önöket arról, hogy mind az MM, mind a KKI szívéen viseli a lektorok gondjait, s azon fáradozik, hogy meg is oldja azokat.

K a n c z l e r Gyula

Külföldön dolgozó oktatóink és a magyar oktatási rendszer
elemzése

A vendégoktatók munkafeltételeiről szeretnék néhány szót szólni.

Mindenekelőtt mint elsőrendű problémát a megfelelő tankönyvek hiányát említeném. A jelenlegi állapoton valamilyen formában és nem is a távoli jövőben változtatni kell. Ehhez, úgy érzem, jelentős segítséget nyújthat az a módszertani munka, amely az idegenek magyar nyelvi oktatásával foglalkozik, s amelynek lényege, hogy a Nemzetközi Előkészítő Intézet legyen az a bázis, amellyel kapcsolatban állnak külföldön dolgozó lektoraink, munkatársaink, s amelyhez kapcsolódnak akkor is, ha hazatérnek és itthon kezdik meg tevékenységüket.

A másik kérdéscsoport, amelyről szólni szeretnék, az a vizsgálat, amely a magyar oktatási rendszerben az MSZMP X. Kongresszusának határozata alapján megindult.

A jelenlegi munka lényegében úgy folyik, hogy létrejöttek olyan témabizottságok, amelyek az oktatás vertikális rendszere szerint vizsgálják a magyaroktatás helyzetét, gondjait, problémáit és ellentmondásait, így az alsófokú, a középfokú és a felsőoktatás, valamint a végzett szakemberek továbbképzése a vertikális oktatás fő csomópontjai. Másrészt létrejöttek olyan témabizottságok, amelyek nagy átfogó kérdések vizsgálatára kaptak megbízást, mint pl. a tudományos és technikai forradalom várható hatása a magyar közoktatásra és a magyar népgazdaságra; vagy az elkövetkezendő 15 évre szóló szakemberszükségleti terv elkészítésének megalapozása, az ehhez szükséges anyagi eszközök előrejelzése, prognózisának összeállítása. Emellett számtalan közéleti személyiséget és a közoktatás számos dolgozóját kérték fel, hogy mondjon véleményt ezekről a kérdésekről, így egyetemi tanárokat, írókat, költőket, politikusokat, a gyakorlati pedagógiában tevékenykedőket, és az élet egyéb szférájában dolgozókat. Ez a módszer is bizonyítja, hogy a párt ezt a kérdést nem

valamilyen szűk szakmai kérdésként kívánja vizsgálni, hanem abból indul ki, hogy a magyar oktatási rendszer továbbfejlesztése az elkövetkezendő 15 esztendőben osztársadalmi ügy hazánkban, az egész társadalom életét, fejlődését, boldogulását, gazdagodását elősegítő kérdés. Azok az okok, amelyek ennek a kérdésnek a napi-rendre tűzését indokolták, már számtalan helyen magyarázatot kaptak, úgy érzem, ismételni nem szükséges. A munka eddigi eredménye alapján elérkezünk ahhoz, hogy elkészül a magyar közoktatási rendszer kritikai elemzése. És ma már ezek a bizottságok, akár a vertikális rendszerben felépült bizottságok, akár téma szerint működő bizottságok, elkészítették a maguk részjelentéseit, amely részjelentések folyamatosan kerülnek a vezető pártszervek elé megtárgyalásra, megvitatásra.

Napokkal ezelőtt tárgyalta a Központi Bizottság mellett működő Agitációs és Propaganda Bizottság pl. a magyar felsőoktatás helyzetéről készült elemzést, és mutatott rá bizonyos kérdésekre, amelyek a további vizsgálódás elmélyítését fogják eredményezni.

Úgy véljük, hogy ez elkövetkezendő időben megismerkedünk különböző rétegek véleményével e kritikai elemzés értékét illetően, és az oktatási rendszer mai helyzetéről, ellentmondásairól, eredményeiről és hibáiról szóló kritikai elemzés rövidesen a Párt Központi Bizottsága elé kerül. Ezt követi majd az a második szakasz, amikor a kritikai elemző munka eredményeképpen megszületett javaslatok figyelembevételével, a további vizsgálódások elvégzése útján a konkrét intézkedések kidolgozására kerül sor. Azoknak az intézkedéseknek a megfogalmazására, amellyel, úgy véljük, az elkövetkezendő 15-20 év oktatáspolitikáját megalapozhatjuk. Ebben a feladatban, úgy érzem, hogy a külföldön dolgozó lektorokra, tanárookra nagy felelősség hárul. Feladatuk kettős lesz: Mint magyar állampolgárokat, a magyar közoktatás, a magyar felsőoktatás dolgozóit kérjük önöket, hogy saját egyéni véleményüket adják át nekünk e kérdésekkel kapcsolatban, hogy mint bármelyik más pedagógus, egyetemi oktató véleményét, az Önök véleményét is figyelembe vegyük. A másik feladat, hogy nyújtsanak információt arról az oktatásról, arról az oktatási rendszerről, amelynek keretei között mint a magyar nyelv és kultúra terjesztői tevékenykednek. A munkának második szakaszához, amikor a jövő perspektívá-

Ját kell majd felvázolnunk a magyar valóság alapján, ugyancsak a külföldi tapasztalatok kellő időben történő jelzésével, információnyújtással tudnak hozzájárulni.

Két területet szeretnék még érinteni. Az egyik, hogy komplex összefüggésben, a különböző szinteket együtt vizsgálva szeretnénk az általános vizsgálódásból kiemelten foglalkozni a hazánkban folyó pedagógusképzéssel. Teljes vertikálításában, az egymásra épülés problémáitól kezdve a különböző szintek jelenlegi kapcsolódási problémáin át sok mindenben keresztülragva magunkat ezt a kérdést lényegében még e tanévben megkezdjük, s körülbelül két, két és fél év alatt, úgy érezzük, hogy eredményesen be is tudjuk fejezni.

A másik a hazánkban folyó idegen nyelvi oktatás problémája, amely az egyetemeken és főiskolákon, különböző szinteken és színvonalon folyik, amely nagyon sok esetben összefügg a tanárképzés komplex problémájával, de összefügg azzal is, hogy a népgazdaság különböző szférájából újabb és újabb igények jelentkeznek olyan munkaerők iránt, akik kitűnően bírják valamelyik idegen nyelvet. Nemcsak az IBUSZ, nemcsak a kutatóintézetek, hanem számtalan más területe is igényli ezt a népgazdaságnak.

Nem valószínű, hogy ötéves egyetemi képzés formájában kell megoldanunk ezt a problémát. De hogyan oldjuk meg? Erre a kérdésre kell keresnünk választ, s azt hiszem, hogy az elkövetkezendő 1-2 év kollektív munkája, a szakemberek segítségével megfelelő eredményt hoz majd. Ugyanilyen probléma a testvérországok nyelvének oktatása, akikkel együtt élünk itt a Duna-medencében. Úgy gondoljuk, hogy ezen a területen is van tennivalónk, vannak még lehetőségeink, amelyeket a jövőben ki lehet és kell használnunk.

Ezek és más kérdések azok, amelyek a Művelődésügyi Minisztérium vezetőségét, az ott dolgozókat, az intézményeinkben dolgozó oktatókat foglalkoztatják, mert ezek ma már társadalmilag megoldásra érett kérdések.

"Pongda" stílus!

Bodolay Géza

A leningrádi egyetemen folyó magyaroktatás

~~Egészen röviden szeretnék csak beszélni néhány problémá-~~
A leningrádi egyetemen a Budapestről kiküldött munkatársnak fő feladata, tulajdonképpen szinte egyetlen feladata az irodalomtörténet oktatása. A nyelvtanítás munkakörét az elmúlt években egy ott dolgozó, kárpátaljai születésű magyar nyelvész tanársegéd látta el, így Leningrádban elsősorban irodalmi jellegű oktatás volt a feladat. A következő évben ez bizonyos fokig módosul, az egyik évfolyamot teljes egészében Mokány Sándor, a másik, haladó évfolyamot teljes egészében, nyelvtanítással együtt, én veszem kézbe.

~~Ahhoz a kérdéshez szeretnék elsősorban kapcsolódni, ami a külföldön dolgozó lektornak a hazai segítségét jelenti. Az egyetemnek könyvtári ellátásáról szólnék. A leningrádi egyetem tanszéki könyvtára komoly támogatásra szorul. Rengeteg könyv hiányzik ahhoz, hogy valóban használható könyvtárrá váljék. Sajnos, az előző években azt is elmulasztották, hogy a Szovjetunióban megjelent, valóban nagyon nagyszámú fordítás-irodalmat a tanszéki könyvtár számára beszerezzék. Nem lehetne-e a lektorok munkáját úgy segíteni könyvbeszerzésekkel, hogy ahogy Itthon bizonyos összeg áll rendelkezésünkre könyvbeszerzésre, úgy ott rubelben állna rendelkezésünkre egy bizonyos összeg, s a lektor vásárolhatna könyveket elszámolási kötelezettséggel?~~

Leningrádban majdnem 400 ösztöndíjas magyar egyetemi hallgató tanul, különféle szakokon. Minden évben jönnek ki ún. "részképzősök", akik az orosz nyelvszakon Budapesten tanulnak, és utolsó évükben néhány hónapot töltenek Leningrádban. A velük való együttműködést sikerült a tanszéknek megvalósítani. A magyar ifjúság a rendezvényeire több alkalommal meghívta a tanszék hallgatóit is. A Petőfi-ünnepségek előkészületeit már közösen szeretnénk elvégezni. Az egyetem vezetősége készségesen segíti eze-

ket a rendezvényeket, sőt a dékán azt a gondolatot is felvetette, hogy ha elkészülnek bizonyos rövidebb Petőfi-műsoraink, akkor azokat az üzemekben is bemutatjuk, mert az egyetem ezt a feladatot szívesen vállalja. Lehetőségeink tehát vannak, de ehhez megfelelő támogatás szükséges.

~~Még egy gondolatot szeretnék felvetni.~~ Nagyon fontos lenne, hogy a külföldön dolgozó lektorok minél intenzívebb kapcsolatot tarthassanak fenn az otthoni szervekkel, és a személyes kapcsolatok erősítésére is szükség lenne. Ennek érdekében az évi egynél többszöri hazautazásra kellene lehetőséget kapnunk.

Mindezeket összevéve nehéz, de szép munkát végzünk, és nagyon remélem, hogy ebben az évben Leningrádból is további újabb és újabb eredményekről számolhatunk majd be.

⊕ Csapláros István

Kulturális munkánk Lengyelországban

Csonka elvtárs bevezetőjében említette, hogy a felszabadulás utáni években a baráti országokban végzendő kulturális propaganda lebecsülésének jelei voltak megfigyelhetők. Már több mint húsz éve tartózkodom Lengyelországban, és fájdalommal erősíthetem meg ennek a tézisnek igazságát. Nem akarom az egymás után következő kulturális beosztottak felkészültségét és hozzáállását jellemezni, elég az hozzá, hogy a kultúrához nem sok közül volt, hivatalnokok voltak, akik igyekeztek a rájuk kiosztott feladatokat tehetségükhöz képest jól-rosszul megoldani. Volt köztük olyan is, aki néhány évvel hivatalba lépése előtt gazdasági beosztott volt, utána a kultúrát képviselte. Hasonlóan gyenge követelményeket állítottak fel a Magyar Kulturális Intézet vezetésével szemben is.

Első javaslat: a nagykövetségi kulturális beosztottnak is, az intézet vezetőjének is olyan, a kultúrfronton dolgozó embernek kellene lennie, aki akár író, újságíró, művészember vagy esetleg magyar és lengyel szakot végzett, aki mind a két kultúrában otthonos, akinek a fogadó ország területén tekintélye van. Ezeket a kiküldötteket külön, speciális képzésen kellene előkészíteni az elvégzendő feladatokra. A mai helyzet jelentékeny javulást sejtet, bár nem hiszem, hogy helyes az az álláspont, hogy az intézetvezető egy személyben kultúrattasé is. Ez két poszt, és ha kiegészítjük egy jószemű MTI-tudósítóval, esetleg tanszéki dolgozókkal, létrejöhet egy olyan kollektíva, amely képes eredményesen dolgozni.

Néhány szót a Kulturális Intézet munkájáról, illetve lehetőségeiről. Véleményem szerint jó szervezéssel elérhető, hogy az Intézetet egy októbertől május végéig működő magyar szabadegyetemmé fejlesszük. Erre volt kísérlet bolgár részről a lengyel TIT-tel való együttműködésben. Tehát összefüggő, egy egész éven át tartó előadássorozat rendezhető a/ magyar irodalom, b/ Magyarország földrajza és történelme, c/ magyar képzőművészet, zene, építőművészet,

d/ lengyel-magyar művelődési kapcsolatok körében.

Eddigi tapasztalatom szerint jó benyomást kelt és illik a fogadó ország nagy évfordulóhoz is kapcsolódni. A lengyel millenniummal kapcsolatos valamennyi előadásomat érdeklődés kísérte, és számítok a Kopernikusz-előadás sikerére is.

A rádió, tv, sajtó széles lehetőségeket nyújt. A protokolláris szereplés is kell, de az igazi siker az, amikor egy független író, újságíró, művész, kultúrtörténész beszél vagy ír. Egy használható, szimpatizáns szakembergárda nevelése és az Intézet köré való csoportosítása lenne véleményem szerint az Intézet egyik fő feladata. Minél sokoldalúbb ez a gárda és minél nagyobb létszámú, annál jobb. Szívesebben hallgatják az ilyen előadót, mint az olyant, akinek hivatali grádusai, címei vannak.

Az intézeti munka vonalán nagyobb súlyt kellene helyezni a baráti társaságok munkájára, illetve a számukra nyújtandó segítségre. Ez egyúttal alkalom a társaságok profiljával való megismerkedésre, tagságuk megerősítésére.

Második témám: a tanszék és az előtte álló feladatok és lehetőségek. Itt is a Csonka elvtárs által felvetett gondolatok nyomán kívánok haladni.

A varsói egyetemi Magyar Filológiai Tanszék jelenlegi vezetője kezdeményezte (rektora sugalmazására) a budapesti és a varsói egyetem közötti közvetlen együttműködési szerződést. A szakszervezeti (üdülési) egyezmény után tavaly létrejött az egyetemek közötti egyezmény is, amelynek keretében máris számos tanulmányút, vendégelőadás stb. került lebonyolításra.

a/ Publikációs lehetőségek. Egyelőre szerények, főleg kapcsolattörténeti munkákat lehet Lengyelországban elhelyezni. Az egyetem folyóiratában (Przeгляд Humanistyczny, Acta Philologica) a tanszék dolgozói cikkeket közöltek, több kiadónál (PWN, Ossolineum, Wydawnictwo Literackie, PIW stb.) könyveket is jelentettek meg, nem beszélve a fordításokról.

b/ Egyetemi előadássorozat. A varsói egyetemnek több vidéki várossal van előadóküldési kapcsolata (Plock, Radom, Olsztyn, Bialystok stb.). A tanszék vezetője és fiatal kartársa, dr. Andrzej Sieroszewski több alkalommal tartottak előadást aktuális témákról.

c/ Tanszéki könyvtár. Jelenleg kb. 16 ezer kötet és folyóirat-szám. Kilencven-egynéhány százaléka ajándék.

Tanszékek számára tanácsok: az OSZK Nemzetközi Csereosztálya, az Akadémiai Könyvtár Külföldi Csereosztálya megküldi a legfontosabb új kiadványokat. A régieket, a hiányokat pedig úgy lehet pótolni, hogy az érdekeltek beülnek nagy könyvtáraink és vidéki könyvtáraink duplum-osztályaira, válogatnak és kérnek. Én csak Debrecenből kb. 900 könyvet, füzetet kaptam. Ez persze a szabadság egy részéről való lemondást is jelenti, de aki tudományosan is akar dolgozni, annak ezt az áldozatot meg kell hoznia. Még fontosabb: létrejön lassan egy olyan műhely, amelyben már lehet dolgozni. Tanszékünknek mini fotolabor berendezése van, és nemrégiben kapott mikrofilm-olvasógépet.

d/ A tanszék dolgozói igyekeztek az elmúlt években létrehozni a Magyar Irodalom és Kultúra Forrásainak Körét, amely havonként rendezett kötetlen találkozókat kölcsönös információcsere stb. céljából.

e/ A Petőfi-évforduló. Készül a részletes, kb. 3 íves beszámoló Petőfi lengyelországi fogadtatásáról és az ehhez kapcsolódó lengyel Petőfi-bibliográfia. Célszerűnek látnók olyan Petőfi-kiállítás rendezését, amelyben nemcsak a költő legfontosabb kiadásai, ikonográfiája kerülnek bemutatásra, hanem a világ nyelveire készített fordítások (a lengyelt külön exponálva), sőt a műveknek érdekesebb és művészibb illusztrációi, és a megzenésített Petőfi-művek kottái, hanglemezei. Petőfi Bizottságot Tarnówban is kellene létrehozni. Fel kellene kérni többek között Juliusz Wiktor Gomulicki író és szerkesztőt, aki az 1951-ben megjelent Petőfi-antológia szervezője volt. Petőfi-, Bem-képeslap, bélyeg emelné az évforduló sikerét.

f/ Egyetemi szervezési kérdések. Lengyelországban az egyetemen karok, ezen belül intézetek működnek, pl. Szláv Intézet, Rómán Nyelvek Intézete, Anglisztikai Intézet. Ezekhez tartoznak a hallgatók tanulmányi, fegyelmi, szociális ügyei, mert csak az illető intézetben ismerik sokoldalúan a diákot és tudnak helyes döntéseket hozni ügyeiben. A dékáni kari bizottságok feléből-harmadából ismerték az ügyeket, és az ügyesebb diákok (nem egyszer) indokolatlanul intézték el kedvezően ügyeiket. Az új rendszer megszilárdíthatja a tanulmányi fegyelmet, igazságosabb légkört teremthet a

tanulás körül. Persze most kerül még csak igazán próbára.

A külföldi magyar lektorok és vendégtanárok nemcsak nyelvet tanítanak, nemcsak a kulturális propagandában óhajtanak részt venni, hanem egy részük (főként akik régebben vannak külföldön) tudományos ambíciók hordozói is. Szerénytelenül magamat is szeretném ebbe a csoportba sorolni.

Magyar érdek lenne ismerni a külföldi kollégák (a nem magyarok) tudományos terveit, azokat támogatni, azokat a hazai érdekeknek megfelelően (mondjuk ki a szót) befolyásolni is, pl. itt van jelenleg az aktuális Petőfi-évforduló. Ez tudományos feladat is lehet. Persze itt létre kellene hozni egy kis létszámú szervezet talán a NEI égisze alatt, amely foglalkozna gondjainkkal: hazai tartózkodások megkönnyítése, géprási, illetve mikrofilm, xerox-másolatok készíttetése, referenciügylek lebonyolítása. Abból a konkrét helyzetből kifolyóan, hogy évenként átlagban e g y s z e r lehetünk idehaza, minden tudományos munkánk szükségyszerűen lelassul, mert a legközelebbi évig kell néha várni, hogy apró részletmunkával magunk foglalkozzunk. A külföldön dolgozó kutatók számára néhány évenként egy-egy konferenciát lehetne szervezni, amelyen bemutatnánk készülő munkáinkat, megfelelő konzultánssal megvitathatnánk problémáinkat stb. Ennek a szervnek létrehozását a külföldön élő tudományos kutatók határozottan igénylik.

⊕

H o p p Lajos

A magyar filológiai kutatások
nemzetközi szervezetének megteremtése

Egy olyan problémához szeretnék hozzászólni, amely mind a magyar nyelvészek, lektorok, mind pedig az irodalomtörténészek szemszögéből nézve egyre inkább időszerűvé válik.

Hazai és külföldi tapasztalataink egyaránt arról tanúskodnak, hogy külföldön növekszik az érdeklődés a magyar nyelv és irodalom tanulása és tanulmányozása iránt, s nemcsak főiskolai, egyetemi oktatási szinten, hanem a filológiai kutatások terén is. Elegendő utalnunk az első magyar nyelvészeti kongresszust követő időszak, az elmúlt évi tallini (harmadik) nemzetközi finnugor kongresszus, vagy a hazai nyári egyetemek tanulságaira. Folyóiratainkban (Irodalomtörténeti Közlemények, Helikon, Világirodalmi Figyelő stb.) egyre több beszámoló olvasható olyan külföldi műhelyekről, ahol magyar filológiával tudományos kutatói program keretében foglalkoznak, sőt hungarológiai kiadványokat, folyóiratokat jelentetnek meg. Ezekről szakfolyóirataink több-kevesebb rendszerességgel hírt adnak könyvrovatukban.

A hazai magyar filológusok itthon és külföldön végzett tevékenysége összetalálkozik azoknak a külföldön élő szakembereknek a munkásságával, akik a magyar nyelv és irodalom körébe vágó filológiai kutatásokat folytatnak. S ez utóbbiak száma nem kevés. Külföldi lektoraink és vendégelőadóink jobbára olyan műhelyekben végzik munkájukat, ahol rajtuk kívül s velük együtt az illető ország magyar filológiát művelő kutatói, tudósai is dolgoznak. Figyelemre méltó, hogy az elmúlt évtizedekben fokozatosan kialakultak olyan új kutató pontok, műhelyek, amelyek a régebbiekkel együtt immár a külföldi magyar filológia bázisait alkotják. Felsorolásukba ezúttal nem szükséges belebocsátkozni. (Csak példaképpen említem meg, hogy a varsói magyar filológiai tanszék 1972-ben tudományos ülésszakkal ünnepli 20 éves fennállását, a pozsonyi egye-

temi tanszék pedig 1971 szeptemberében rendezett hasonló megemlékezést.) Párizstól Leningrádig, Moszkváig, Berlintől Ankaráig, Rómától Turkuig, Bukaresttől, Szófiától Kairóig, Londontól az amerikai egyetemi városokig feltérképezhetők a magyar filológia külföldi állomáshelyei. Hogy ennek igen nagy kulturális és tudományos jelentősége van, az senki előtt nem kétséges. És mégis, e fölismerés nem járt együtt a szétszórt munkálatokat egy közös mederbe terelő szervezeti és tartalmi intézkedésekkel, megfelelő lépésekkel. Igaz, történtek kezdeményezések, de nem minden esetben vezettek kielégítő eredményhez.

Tudományos és kulturális életünkben jó ideje fölmerült a magyar nyelv és irodalom külföldi tanulmányozásának, a magyar nyelvészet és irodalomtörténet külföldi művelői, egyetemi oktatói szervezett formában történő támogatásának, más szóval a külföldi magyar filológiának a kérdése. A jelenlegi helyzetet tekintve egy célszerű testületre, olyan szervezetre volna szükség, amelynek tagjai, résztvevői a hazai magyar nyelvészek és magyar irodalomtörténészek, illetve a szocialista országokban, valamint a kapitalista országokban élő magyar filológusok, egyetemi oktatók és különféle intézményekben dolgozó kutatók köreiből toborzódnának.

Az MTA Irodalomtudományi Bizottsága Klaniczay Tibor előterjesztésére állást foglalt egy javaslat mellett, amely kívánatosnak tartja, hogy történjék kezdeményezés a magyar filológiai kutatások nemzetközi szervezeti keretének megteremtésére; javaslatot tett a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásának nemzetközi szervezetére. A szervezeti megoldás lehetőségeként fölmerült, hogy társasági formáját a nemzetközi finnugor tudományos társaság keretében lehetne megteremteni. Célszerűbb megoldás egy új nemzetközi társaság megalakítása (Association Internationale de Philologie Hongroise) nemzetközi vezetőséggel, amelynek titkársága Budapesten működne. E titkárság valamelyik intézethez vagy intézményhez kapcsolódva is működhetne, s így gyakorlatilag szerény anyagi terhet jelentene. A társaság más hasonló nemzetközi szervezetek mintájára önállóan fejthetné ki tevékenységét (egy tájékoztató kiadvány indítása, nagyobb időközönként kongresszusok rendezése, ösztöndíjak biztosítása stb.).

A társaság alapítására vonatkozó kezdeményezés, amelyről folyóiratainkból (pl. ItK 1966, 3/4.sz.) külföldön is tudomást szereztünk, kedvező visszhangra talált az érdekelt külföldi szakemberek körében is. Ezt a javaslatot még 1965-ben terjesztette az Irodalomtudományi Bizottság az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának vezetősége elé, mely testület szintén pártolólag terjesztette tovább illetékes szervezethez. Bár eltelt azóta néhány esztendő, biztató, hogy a dolog 1971 tavaszán újra a Bizottság napirendjére került, s az előkészítő tárgyalások ismét megindultak.

Azért mondtam ezt el, hogy állomáshelyeikre induló kollégáink a külföldi munkahelyeken némi tájékozottsággal rendelkezzenek a közös ügyé vált szervezet várható megalapításáról. Másrészt megkérném a Kulturális Kapcsolatok Intézetének, a Művelődésügyi Minisztériumnak, a Külügyminisztériumnak itt jelenlevő képviselőit, hogy amennyiben eljutna hatáskörükig az Akadémiától kiindult kezdeményezés, támogassák és segítsék elő a magyar filológiai kutatások nemzetközi szervezeti keretének - a kulturális és művelődési, tudományos és kultúrpolitikai szempontból egyaránt hasznos célokat szolgáló nemzetközi társaságnak - létrehozását. Ennek titkárságára újabb javaslatunk is volna: a Nemzetközi Előkészítő Intézet. Nemcsak szervezeti téren jelentene nagy előrehaladást, ha a nemzetközi magyar filológiai társaság a jövő évben megalakulna; a külföldön működő magyar lektorok és vendégprofesszorok következő konferenciája a társaság önálló szekciójaként ülhetne össze.

K e r t é s z T i b o r

Tájékoztató a bloomingtoni egyetemen végzett munkáról

Két évig tanítottam az Egyesült Államokban a bloomingtoni egyetemen. Ennek a munkának részben nyelvtanári, részben kultúrpolitikai, illetve kimondottan politikai kérdéseiről szeretnék szólni. Külföldön tanító lektoraink figyelmét szeretném felhívni arra, hogy a magyarul tanuló, illetve a magyarul tanulni kívánó diákok esetében bizonyos országokban - értem ezen az USA-t, illetve a környező országok magyarulakta területén élő hallgatókat - jelentkezik egy olyan sajátosság, amellyel máshol valószínűleg sehol nem találkozunk. Az első szemeszteremben voltak olyan hallgatóim, akik magyarul semmit sem tudtak, azonban olyan környezetben nőttek fel - Chicago környékén -, ahol a magyar emigrációnak igen nagy része található (tudomásom szerint az USA magyar származású emigránsainak 30 %-a ezen a területen él) -, tehát ha magyarul nem is beszél, de a magyar hangokat ismeri. Azonkívül néhány mondatot, fordulatot, szót hallott. Ezek nagy része a már ismert módon keveredik az angollal. Tehát ha egy magyar-angol keveréknyelvről is van szó, a hallgató számára nem teljesen ismeretlen a magyar nyelv. Ez a legelső órától kezdve különleges problémát jelent a nyelvtanár számára, amelyet ha figyelmen kívül hagy, és azonos módszertani eszközökkel közeledik feléjük, mint a tisztán amerikai származású, amerikai születésű hallgatókhoz, ha együtt tanítja ezeket a diákokat, csaknem zsákutcába kerül.

Hozzászólásomban a fonetikai vonatkozásokat szeretném kiemelni. A zöngétlen zárhangok hehezés nélküli ejtése mindkét típusú hallgató számára megközelítőleg azonos problémát jelent, mivel az amerikai magyar emigráció elveszti a hehezés nélküli ejtést, illetve átveszi az amerikai aspirációt. A szibilánsoknál azonban a magyar származású hallgató kerül előnybe, hiszen ezt születőtől vagy nagyszüleitől már hallotta, tehát a hangot könnyebben

megszokja. A hosszú és rövid magánhangzók megkülönböztetésénél feltűnő a magyar származású diák előnye, aki - ismét hangsúlyozom - nem tanult magyarul, egy szó ismerete nélkül lépett be az első órára. Annak ellenére, hogy az angolban ismeretes a foot=
-food, hot=heat párok, az ^{olig}valószínűleg inkább az angol magánhangzórendszernek a magyarral szembeni divergenciájában található. További példákat is említhetnék, de talán le is zárom itt; mindössze jelezni szerettem volna a problémát.

Kultúrpolitikai és bizonyos mértékig politikai megjegyzésként az amerikai egyetemen használt Koutsky-féle magyar nyelvkönyv 400. oldalának idézésével kezdeném: You can't get anywhere you want in Hungary. - Magyarországon nem lehet akárhová menni. Három sorral lejjebb: It is very difficult to buy coffee in Hungary. - Nagyon nehéz Magyarországon kávéét vásárolni. A könyv kiadási éve 1969, a kiadó cég pedig a State Department. Remélem, hogy ez a könyv nem fog senkinek sem a kezébe kerülni, és angol nyelvterületen tanító kollégáimat megkíméli a sors, hogy ezt a könyvet valaha kezükbe kelljen venni. A Magyarországon kiadott könyvek különböző szempontból nem használhatók. Itt nem politikai vagy nyelvi problémáról van szó, hanem az amerikai egyetemeken folyó magyar nyelvtanítás intenzitásának nem felel meg ezeknek a könyveknek a beosztása. Az egyetlen megoldás - ezt választottam én - a magyar követségtől kapott kulturális anyagok hosszadalmas, meglehetősen fáradalmas előkészületek utáni nyelvi feldolgozása. Nem tudom, ezen a téren javul-e a helyzet.

Befejezésül az amerikai egyetemeken folyó magyar propagandáról szeretnék egy néhány szót szólni.

Vannak az amerikai egyetemeken magyart tanuló diákok között rendkívül tehetséges, a mai Magyarország iránt rendkívül érdeklődő baloldali diákok. Velük szemben egy kicsit bátrabb kultúrpolitikát lehetne folytatni, hiszen ezek a diákok várják, hogy Kelet-Európából kulturális anyagot kapjanak, megismerjék a valódi Magyarországot. Például a washingtoni magyar ^{nagy} követség filmellátása nem kielégítő. A mához közelebb álló, frissebb kiadású filmeket, anyagokat várnak az egyetemi tanszékek.

L ó r i n c z e Lajos

Magyartanítás külföldön - magyaroknak

Nyelvtanítási munkám abban különbözik az Önökétől, hogy én más közegben dolgozom. Nem oroszul, franciául vagy angolul beszélőket próbáltam s próbálok megnyerni a magyar nyelv ügyének, hanem magyarul beszélőket. Amerikai utam során elsősorban őket kerestem fel, s beszéltem velük.

De kérdésük, problémájuk tulajdonképpen mindig azonos az Önökével. Mindig ezt kérdezték: Hogyan tanulhatnám meg a magyar nyelvet? Hogyan ismerhetném, használhatnám még jobban, ha már jól tudok magyarul? Hogyan tudnék lépést tartani a magyar nyelv fejlődésével?

Ezzel a kérdéssel most főleg mint a Magyarok Világszövetsége elnökségének tagja foglalkozom, mivel a Világszövetségnek ez ma a legfontosabb problémája. A határainkon kívül élő nem magyar állampolgár magyarok, akik még magyaroknak tartják magukat, szeretnék a kapcsolatot tartani Magyarországgal, a magyar kultúrával. Az a vágyuk, hogy gyerekeik a magyar nyelv ismeretében nőjenek fel, vagy pedig ha már nem tudják a nyelvet, újra megtanulják azt. Állandó kérdésük, melyik az a leghatásosabb módszer, amellyel nyelvünket meg tudják tanulni?

Mivel gondunk hasonló az Önökéhez, a konferencia jelentőségét abban látom, hogy tapasztalatait a Magyarok Világszövetsége munkájában is fel tudjuk használni. Önöknek sem lehet arra a kérdésre: Hogyan tanítsak? - egyértelműen felelni. A mi munkánkban azonban még szívesebb a tabló.

Még olyan szempontból is lényeges a tanulóknak a különbözősége, hogy valamikor magyar közegben voltak-e, jelenleg is ott vannak-e, hogy hallottak-e valamikor magyar szót, esetleg sohasem hallottak magyarul beszélni. Mindezek számára más és más az a módszer, amellyel eredményt lehet elérni. Nem beszélve ar-

ról, hogy egészen másképp tud tanítani az az ember, aki itthon tanár volt, mint az, aki lelkész vagy más foglalkozású, és szíve ösztönzésére, szabad idejében a magyar nyelv tanítására vállalkozott. Ezért hát mindegyik más és más jellegű tankönyvet, segédeszközt igényel.

Tudomásom szerint még a külföldi egyetemeken folyó magyar nyelvoktatásnak sincs tankönyve, valószínű tehát, hogy ott is ahány ember, annyiféleképpen, annyiféle módon, módszerrel tanít.

Ebből következik, hogy céltudatosabban, módszeresebben kellene arra törekednünk, hogy azt a sok jó tapasztalatot, amelyet Önök a nyelvtanításban, a módszerben eddig megszereztek, valahogy közkinccsé tegyék. Azt kellene megszervezni, hogy ki-ki írja meg, dolgozza ki, milyen anyagból, könyvből, jegyzetből tanított, milyen módszerrel, milyen eredménnyel. Ebből igen jól használható anyag állna össze, amelyből különböző típusú és különböző célú könyveket lehetne szerkeszteni, s ezt természetesen tovább lehetne fejleszteni.

Ezzel tehát nemcsak a saját nyelvoktatási munkájukat tennék sikeresebbé, hanem egy, az eddiginél még szélesebb körű, célú, kulturális feladatot is támogatnának. Ilyenformán az 1973-ra tervezett anyanyelvi konferencián sokkal eredményesebben tárgyalhatnánk meg a további lépéseket.

N a g y János

Nyelvtanulás - verstanulás

A magyar költészet - Fábry Zoltán találó szavaival - világmondanivalót hordoz. Hogy eljut-e ez a mondanivaló a különböző nyelvet beszélőkhöz, attól függ, sikerül-e fordítókat toboroznunk. Az orosz nyelv különösen sokat segíthet a magyar költészetnek. Erre utalt Darvas József a Lityeraturnađa Gazeta 1971. április 14-i számában olvasható interjújában:

"A mi nehéz nyelvünk nem hasonlít a többi európai nyelvhez. S ez az oka annak, hogy irodalmunknak még a legjobb alkotásai is nehezen találják meg az utat az országunk határain kívül élő olvasókhoz. Az igen gazdag orosz nyelv kiváló közvetítő lehet számunkra, és felbecsülhetetlen segítséget adhat a magyar irodalomnak ahhoz, hogy az egész világon megismerjék."

A fordítók toborzásának legjobb eszköze nyelvünk megismertetése, költészetünk értékeinek megmutatása. Csak az első találkozás lehetőségét kell megteremtünk. Ezt bizonyítják a mai fordítók példái is. Leonyid P e r v o m a j s z k i j , Petőfi egyik legjobb ukrán nyelvű fordítója úgy lett tolmácsolója költőnknek, hogy 1935-ben Zalka Mátétól egy Petőfi-kötetet kapott. (Zalka Mátétól hallott Pervomajszkij először magyarul Petőfi-verseket.) Alexandr G e r s k o v i c s , az első orosz nyelvű Petőfi-monográfia szerzője részt vett hazánk felszabadításában. Akkor még egy szót sem tudott magyarul. Megismerte s megszerette a magyar népet. Diplomamunkájának már ez volt a címe: Puskin Magyarországon. S eddig már több mint 20 tanulmány, mű jelzi barátságát irodalmunkkal.

A verseket nyelvi óráimon is felhasználom. Óráimat skálázással kezdem, versidézetekeket mondatok el tanítványaimmal. Az idézetekeket legépelve megkapják. Otthon hangosan gyakorolják a kiejtését. Húszszor-harmincszor elmondani egy köznyelvi szöveget robotos, gondolatlan munka. De ha a gyakorlást egy szép vers-

részlet megtanulásával végzik, értelmessé válik fáradozásuk.

Az idézeteket magnóról többször hallhatóvá teszem tanítványaimnak. A skálázás idézetei ilyen típusúak:

"Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének szárjul szájra."

(Arany: Buda halála)

"Koldus, rossz álmú zsellér ébred,
Lompos, bús kutya csahol.
Az egész táj vad fájdalom,
S a gróf mulat valahol."

(Ady: A grófi szérún)

"Kiülök a dombtetőre,
Innen nézek szerteszét,
S hallgatom a fák lehulló
Levegőnek lágy neszt."

(Petőfi: Itt van az ősz, itt van újra)

Tanítványaimnak a hangok különböző időtartama okoz sok nehézséget. Az a, ö, ó, ü, ű hang ejtése igényel több gyakorlatot. A mászhangzók ejtésében a jésítés elhagyása okoz nehézségeket (pl. ü - "tylla").

Nye tvünk jellemzőinek tanításakor is hasznosítom a versidézeteiket. A magyar jelzős kifejezéseket ilyen idézetek tudatosítják:

"Szeretem . . .
Könnyű természetet,
Fekete hajadat,
Fehér homlokodat,
Sötét szemeidet,
Piros orcádat, . . ."

(Petőfi: Szeretlek, kedvesem)

E vers címével magyaráztam meg a második személyű tárgyas ige-
ragozást is,

A magyar mondatszerkesztés sajátosságait a Milyen volt c.

költemény versmondatoival is szemléltettem, Tanítványaim közreműködésével több irodalmi ünnepséget rendeztünk. Az Ukrán-Magyar Baráti Társaság Dózsa-ünnepségén "Dózsa emléke a magyar költészetben" címmel irodalmi műsort adtunk. Petőfi, Ady és Illyés verseit először - a közönség igénye szerint - ukránul és oroszul szóltattuk meg. Ezzel előkészítettük a hallgatóságot a magyar szöveg "megértésére". E módszerünket nemcsak ügyes eljárásnak tekintették, hanem tiszteletnek is az ukrán nyelv, az ukrán műfordítás iránt. A Kijevben tanuló magyar egyetemi hallgatók irodalmi körével közösen Tóth Árpád- és József Attila-ünnepséget rendeztünk. Ezek a szereplések is közelebb hozták tanítványaimat a magyar hallgatókhoz, barátság alakult ki közöttük, s ez segítette a magyar beszéd gyakorlását is.

Május végén mindhárom csoportom irodalmi műsorral készült a "búcsúzásra". "Ady legszebb versei", "A szerelem a költészetben", "Debrecen a költészetben" címmel készítettünk összeállításokat. A mai debreceni költők - B é n y e i József, B o d a István, K i s s Tamás és T ó t h Endre verseiből Jurij S k r o b i n y e c -cel, az Ungváron élő kiváló műfordítóval készítettem ukrán nyelvű műfordításokat. A verseket én is, tanítványaim is magnóra mondtuk, s így fejlesztették versértésüket, előadásukat. (A Lóci órlás lesz című verset meghallgattuk Szabó Lőrinc előadásában is lemezről.)

Tanítványaim is megpróbálkoztak műfordításokkal. A fordítói körben összevetettük a magyar eredetit az ukrán és az orosz fordítással. Sok érdekes tapasztalatot szereztek az elemzés közben. Különösen tanulságos volt számukra a P a s z t e r n a k , a M a r t i n o v , a P e r v o m a j s z k i j és a S k r o b i n y e c által fordított Petőfi-versek összehasonlítása, közöttük is a Szeptember végén értékelése. A versek elemzésekor meghallgatjuk a művészelemzéseket és a megbeszélés közben szó esik a magyar szavalóstílusokról is. Így a magyar költészet gondolati kincseinek és szépségeinek megismerése elősegíti tanítványaim nyelvtanulását.

O l á h József

Magyaroktatás a berlini egyetemen

A berlini egyetemen folyó magyaroktatásról, nyelvoktatásról és filológusképzésről szeretnék rövid tájékoztatást adni.

1968-ban az NDK-ban kidolgozták és hivatalosan is bevezették a III. egyetemi és főiskolai reformot, ez az intézkedés a szervezeti életben és a képzésben-oktatásban célbeli változásokat jelentett. Gyakorlatilag az történt, hogy a korábbi tanszékeket feloldották, és a fakultásokat is szekciókra, tanulmányi csoportokra osztották. Ezeken belül léteznek az ún. tanulmányi területek (S e k - t i o n b e r e i c h) és a bereicheken belül vannak ún. szakok. Itt foglal helyet a magyar szak is. Úgy tűnik, hogy a filológusoktatás hivatalos ága majdnem kihalóban van az egyetemen. Ez abból fakad, hogy az ötéves diplomás filológus- - mi szerettük hungarológusnak nevezni - képzést megszüntették, és 1968 óta előtérbe kerül az ún. diplomás tolmács szakos hallgatók képzése. Ezek két nyelvet tanulnak, elvben egyenlő intenzitással, de gyakorlatilag a hallgatók kisebb létszáma miatt a magyar szak főszaknak bizonyul, és a mellékszak rendszerint az orosz. Jelenleg van egy végzős utolsó filológus-évfolyamunk, tizenegy hallgatóval és van két tolmács szakos évfolyamunk; egy másodéves évfolyam, ugyancsak tizenegyes létszámmal, és egy harmadik évfolyam négy fővel. Ők a mi hivatalosan beiratkozott, nappali tagozatos, diplomát igénylő hallgatóink. A másik csoport, illetve beszélhetünk csoportokról, az egyre növekvő számban jelentkező, fakultatív módon magyar nyelvet tanulók, akiknek a száma - három csoportunk van jelenleg - csoportonként 12 és 17 fő között változik. Vannak közöttük egyetemi kollégák, akik például disszertációhoz vagy nyelvészkedéshez tanulnak magyarul.

Ami az oktatási formát illeti, elég magas óraszámokban tudunk tanítani. Az első évfolyamon heti 14 órával kezdenek a hallgatóink, másod évfolyamon ez lecsökken tízre, és a harmadiktól nyolc,

illetve hat óra a kötelező oktatási óraszám. Ennek egyetlen nehézsége van, tudniillik, hogy a tanszéken kevés a tanerő. Felvetődött már a gondolat, hogy Berlinbe egy második lektort is kérünk.

Egy dolgot szeretnék talán még egész röviden megemlíteni. Munkánkhoz rendkívül nagy segítséget jelentenek az együttműködési lehetőségek az NDK-ban jelenleg dolgozó magyar fiatalokkal. Érdeemes beszélni a ludwigfeldei nagyobb létszámú magyar csoportnak az irodalmi klubjáról, akik együttműködnek hallgatóinkkal, klubesteket, hajókirándulásokat szerveznek. Kölcsönösen hasznosak ezek a találkozások. Az egyetemről könyveket kölcsönzünk, ajánlunk, tájékoztatókat, információkat tartunk a magyar fiataloknak. Szólnék a német kiadókkal való együttműködésükről, a magyar gyermekhangjátékok német variációjának sikeréről a rádióban stb.

Ezeket szerettem volna rövid információként közölni.

R ó n a i Béla

Kétnyelvű pedagógusok képzése Mariborban

A külföldi magyaroktatásnak nem mindenütt azonos a célja. Legtöbb lektorátusunk a nyelvünk iránt különféle okokból érdeklődő idegen anyanyelvűeknek nyújt segítséget a magyar elsajátításához, másutt a magyart szaktárgyként tanuló egyetemi hallgatók képzését támogatják. Mindkét típustól különbözik a Jugoszláviában, közelebbről a szlovéniai Maribor Pedagógiai Akadémiáján működő magyar lektorátus rendeltetése.

Szlovénia magyarlakta területein kétnyelvű iskolában folyik az alapfokú oktatás. Ez iskolák kétnyelvű pedagógusokkal való ellátásáról a maribori pedagógiai akadémia gondoskodik. ~~Balázs János bevezető előadásának terminológiájához igazodva azt mondtuk, hogy~~ nemzetiségi körülmények között általában, de a maribori lektorátus rendeltetését tekintve különösen a forrásnyelv is, meg a célnyelv is a magyar. Feltétlenül számolnunk kell azonban egy másik nyelvvel, az államszervező szlovén nép nyelvével, amelyet talán - jobb szó híján - közegnyelvnek nevezhetnénk. (= közmagyarul)

A közegnyelv jelentőségét a nyelvek egyenjogúságának elve mint a nemzetiségi politika egyik meghatározója didaktikai vonatkozásban egy kissé elhalványítja és a valóságosnál lejjebb szállítja. Közelebbről ez annak a tudomásulvételét jelenti, hogy a kétnyelvű pedagógusnak készülő tanárjelöltek nagyobb hányada nem részesült közép fokú anyanyelvi oktatásban. Sok esetben az általános iskolai anyanyelvi oktatás is esetlegesnek vehető. Ilyen előképzés után kezdik meg magyar nyelvi tanulmányaikat a lektori órákon. A jelenleg érvényben lévő óraterv négy félévben heti 3 órát biztosít erre a célra. Ezt a kétségbeejtően szűk időkeret^{et} egyelőre csak egészen kis létszámú (3-6 főből álló) tanuló csoportok kialakításával ellensúlyozhatjuk. A heti órászám emelése csak az intézmény folyamatban levő általános reformjától remélhető.

A feszített tervű és bővebb anyagú lektori munka nem járható út. Egyrészt azért nem, mert észrevehetően csökken az érdeklődés a kétnyelvű képzésben való részvétel iránt, másrészt, mert a fogyatékos képzés miatt még a legjobbak is bizonytalankodnak a mindennapi iskolai élet gyakorlatában. A kétnyelvű oktatásért adott illetménykiegészítés önmagában nem elegendő ösztönzés erre a munkára. Pátosz nélkül említhetjük az áldozatvállalást is. Erre viszont senkit sem lehet kényszeríteni.

~~Az előrelépés után nem lesz meglepő az a megállapítás,~~
hogy a nemzetiségi körülmények között élő magyarok anyanyelvhasználatát elsősorban a nyelvjárásiasság jellemzi, illetve a közegnyelv - a mi esetünkben a szlovén - van rá sokirányú hatással.

Ha a nyelvi helyesség normájának a nemzeti irodalmi nyelvet tekintjük, az anyanyelvoktatás gondjainak egész sora villan föl előttünk.

Az előrelépés elsőrendű feltétele a valóban kétnyelvű pedagógusok képzése, akik nemcsak a mindennapi élet, hanem az iskolai oktatás követelményeinek is mindkét nyelvből megfelelnek.

A követendő nyelvi norma permanens hatását jól biztosíthatja a szlovéniai magyarok kezébe jutó magyar nyelvű sajtó. Első ilyen helyen kell megemlíteni a Népújságot, a szlovéniai magyarok hetilapját. Hivatásommal járó kötelességemnek tekintetem, hogy a szerkesztőségnek mindenfajta támogatást megadjak a lap nyelvezetének állandó jobbítása érdekében. Ezenkívül figyelemmel kísértem a megjelent számok nyelvhasználatát. A botlásokat, hibákat, a sajtós nyelvhasználati jelenségeket típusokba soroltam, s az igényesebb olvasók okulására minden számban közöltem egy gépelt ívoldalt (1 flekk) terjedelmű kis cikket. Ha ezeket sorbaállítjuk, akkor kikerekedik előttünk az újság nyelvi arculata, amely bizony eléggé magán viseli a szlovénnek mint közegnyelvnek sok sajátosságát. Ezt - a Kossa János alkotta jugómagyar elnevezés analógiájára - szlovénmagyarnak nevezhetnénk.

θ ~~Nem szeretném tovább a helyzet javítására, a lektorátus feladatainak viszonylagos megoldására tett javaslataimat, kísérleteimet, amelyeket a szlovén tanügyi kormányzat egyetértéssel, helyesléssel fogadott, s várja, hogy a szlovéniai magyarok anyanyelvi művelt-~~

~~ségének megtartásáért és fejlesztéséért a jövőben is tegyünk vala-~~
~~mit.~~

A magyar nyelv, a magyar kultúra megismertetése a nagyvilágban kétségtelenül elsőrendű érdekünk, a szomszéd államok magyarságának a népi műveltségét és anyanyelve megtartását segíteni viszont kötelességünk.

T A R T A L O M

Polinszky Károly: Megnyitó	1
Balázs János: Az egybevető (kontrasztív) módszer alkalmazásának lehetőségei a külföldi magyartanításban	4

Általános jellegű korreferátumok

Bolla Kálmán: A kontrasztív fonetikai vizsgálatok jelentősége a nyelvoktatás számára	43
Dezső László: Tipológia és kontrasztív nyelvtan a nyelvoktatásban	50
Fábián Pál: "Világos" és "homályos" szavak	54
Juhász János: A nyelvek összehasonlíthatóságának kérdései	58
Szathmári István: Kontrasztív nyelvtan és nyelvtudomány	63

Idegen nyelv - magyar célnyelvi egybevetések

Donga György: A Present Perfect Tense magyar megfelelői	72
Erdős József: A határozottság problémája a létezés és birtoklást kifejező magyar és spanyol szerkezetekben	76
Ginter Károly: A főnévi igenév és a részeshatározó néhány kérdéséhez (magyar-francia)	80
Kiss Jenő: Német-magyar nyelvi megfelelések	85
Krállné Reményi Mária: A kontrasztív módszer alkalmazása bolgár diákok oktatásában	88
Oláh Tibor: Kontrasztivitás és lexika (magyar-francia)	91

Prileszky Csilla: Az arab anyanyelvűek magyartanulásának néhány problémája	94
Somos Béla: A vietnami nyelv fonémarendszerének és grammatikai aspektusainak néhány sajátossága	99
Uhrman György: A magyar Igekötők angol megfelelőiséről	108

A magyar mint idegen nyelv tanításának módszertana

Bánhidl Zoltán: A kontrasztív módszer alkalmazása a nyelvoktatásban	120
Fogarasi Miklós: Az egybevető módszer alkalmazásának lehetőségéhez	125
Hegy Endre: Nyelvi kontrasztivitás és nyelvoktatási metodika	128
Horváth Tibor: Kontrasztivitás és nyelvoktatás	133

A magyar kultúra terjesztése és magyartanítás külföldön

Csonka Ernő: Vendégoktatóink szerepe kultúránk terjesztésében	138
Kanczler Gyula: Külföldön dolgozó oktatóink és a magyar oktatási rendszer elemzése	145

Bezámolók a külföldön folyó magyaroktatásról

Bodolay Géza: A leningrádi egyetemen folyó magyar oktatás	148
Csapláros István: Kulturális munkánk Lengyelországban	150
Hopp Lajos: A magyar filológiai kutatások nemzetközi szervezetének megteremtése	154
Kertész Tibor: Tájékoztató a bloomingtoni egyetemen végzett munkáról	157

Lőrincze Lajos: Magyartanítás külföldön - magyaroknak	159	?
Nagy János: Nyelvtanulás - verstanulás	161	?
Oláh József: Magyaroktatás a berlini egyetemen	164	?
Rónai Béla: Kétnyelvű pedagógusok képzése Maribor- ban	166	
Tartalom	169	

